

Muukalaisena kotimaassa

Pro gradu –tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Syksy 2002

Eveliina Kihalampi

Muukalaisena kotimaassa

Eveliina Kihalampi

Ohjaajat: Järvelä Marja & Niemi Riikka

Yhteiskuntapolitiikka

Jyväskylän yliopisto

Syyskuu 2002

81 sivua + 1 liite

Tutkielma käsittelee paluumuuttajan muukalaisuutta. Tutkielman pohjana on kahdeksan haastattelua. Haastateltavat ovat kaikki muuttaneet Suomesta aikuisina, asuneet ulkomailla vähintään 13 vuotta ja muuttaneet takaisin Suomeen. Haastattelut on toteutettu teemahaastatteluina. Haastattelujen analysoinnissa on käytetty hyväksi lähinnä diskurssianalyysin menetelmiä. Haastateltavien teksteistä on etsitty yhtäläisyyksiä ja etsitty enemmän kokoavaa tarinaa kuin tyypitelty tapauksia.

Tutkielmassa kuvataan prosessia, jonka paluumuuttaja käy läpi lähtiessään Suomesta, asuessaan ulkomailla etäällä kotimaastaan, palatessaan ja asettuessaan takaisin kotimaahansa. Tämä prosessi johtaa paluumuuttajan muukalaistumiseen kotimaassaan. Tutkielma kuvaa paluumuuttajan muukalaisuutta. Muukalaisuuden tunteisiin liittyvät läheisesti kokemukset yhteisöstä ja siitä vieraantumisen. Identiteetti muuttuu matkan varrella, joten se, mikä oli ennen tuttua, näyttääkin myöhemmin vieraalta. Myös toiset tuntuvat suhtautuvan paluumuuttajaan kuin vieraaseen. Muukalaisuus liittyy läheisesti myös kotiin ja kotona olemiseen. Muukalainen on kuin koditon, mutta kosmopoliitti kotonaan kaikkialla. Paluumuuttaja pitää välillä itseään muukalaisena ja välillä kosmopoliittina.

Paluumuuttaja tulee omalaatuisesta perspektiivistään johtuen olemaan aina kotimaassaan jollain lailla muukalainen. Paluumuuttajan ei pidä yrittää väkisin muuttua aina kotimaassaan asuneiden kaltaiseksi. Hänen on sopeuduttava omaan erilaisuuteensa ja pyrittävä kääntämään kokemuksensa rikkaudeksi. Menneen ja tulevan yhdistäminen nykyhetkessä tuo hänen elämäänsä jatkuvuuden. Mennyt ei voi unohtaa, eikä tulevaa kieltäytyä kohtaamasta. Myös paluumuuttajaa ympäröivän yhteiskunnan tulisi huomata paluumuuttajissa piilevä voimavara. Paluumuuttajat ovat tärkeä osa monikulttuuristuvaa yhteiskuntaa. He voivat ymmärtää erilaisia näkökulmia, joten he ovat hyviä kulttuurien välittäjiä ja tulkkeja.

Avainsanat: paluumuutto, muukalaisuus, identiteetti, vieraantuminen, yhteisö, kosmopoliitti, koti

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Paluumuuttajat.....	3
Suomalaiset paluumuuttajat	3
Paluumuuttotutkimus	4
3. Aineisto ja menetelmät.....	8
Teemahaastattelu	11
Analyysi	12
4. Vieraantuminen	17
Yhteydenpito kotimaahan	17
Suomalaisena ulkomailla.....	20
Kokemuksia ja muutoksia	22
Ekspatriaatin yhteisö	23
Kuvitteellinen yhteisö	25
5. Paluu	28
6. Muukalaisuus.....	32
Muukalaisuus teoreetikkojen silmin.....	33
Paluumuuttajan muukalaisuus.....	35
Piilomuukalaisuus	40
7. Oma perspektiivi.....	44
Avara näkökulma	44
Muuttunut kotimaa.....	46
Kulttuurien välissä.....	47

8. Yhteisön reunalla	50
Lähtömahdollisuus	52
Ei oikeutta kritiikkiin.....	53
9. Yhteisö ja identiteetti	56
Ymmärtämättömyys	56
Ymmärrys	58
Identiteetti ja jatkuvuuden tärkeys	60
10. Kotiinpaluu – paluu kotiin?	64
Materiaan merkitys.....	68
Muukalainen vai kosmopoliitti?.....	69
11. Elämänasenne	72
12. Lopuksi	75
Lähteet	77

Liite 1

1. Johdanto

Käsittelen tutkielmassani suomalaisia, jotka ovat palanneet Suomeen asuttuaan pitkään ulkomailla. Mielenkiintoni aiheeseen nousi, kun tutustuin ihmisiin, joille Suomeen palaamisen ongelmat olivat juuri ajankohtaisia. Olin aikaisemmin pitänyt ulkomaille sopeutumista erityisen haastavana ja Suomeen palaamista lähinnä helpottavana kokemuksena. Suomeen palanneet ihmiset kertoivat kuitenkin paluun jälkeisistä vierauden kokemuksista ja sellaisista tuntemuksista, että eivät pysty toimimaan hyvin tässä yhteiskunnassa. Moni kertoi paluuseen liittyneestä pitkään kestäneestä masennuksesta. Kuulemani kertomukset jäivät kaivertamaan mieltäni. Mitä on tulla Suomeen pitkän ajanjakson jälkeen? Miltä kotimaa tällöin tuntuu? Onko paluumuuttaja muukalainen synnyinmaassaan?

Ulkomaille muutetaan yhä useammin ja yleensä sieltä myös muutetaan takaisin. Yleensä lähtöön valmistaudutaan huolellisemmin kuin paluuseen, koska paluuta ei nähdä ongelmallisena. Ajatellaan, että paluun jälkeen voi jatkaa siitä, mihin lähtiessä jäi; mikä siinä voisi olla vaikeaa? Todellisuudessa katkeamaton jatkaminen vuosia aikaisemmasta eteenpäin on mahdotonta.

Paluumuuttajia riittää, mutta heistä ja heidän erityisestä tilanteestaan ei kuule kovin usein puhuttavan. Heidän tilannettaan ei ehkä osata kuvitella niin ongelmalliseksi kuin se todellisuudessa on. Todellisuudessa kotiinpaluun shokki on usein pahempi kuin vieraaseen maahan sopeutuminen (Raunio 1994, 130; Storti 1997, 2). Monille paluun vaikeus on odottamatonta. Siksi siihen ei ole osannut valmistautua. (Storti 1997, 38)

Paluumuuttajan ongelmien vähättely on mielestäni hyvä syy tutkia hänen tilannettaan. Useimmat haastatellut sanoivat, että ei semmoinen ihminen pysty ymmärtämään heidän kokemuksiaan, joka on aina asunut Suomessa. Tässä tutkielmassa yritän ymmärtää heitä. Tahdon tuoda esille sen, miksi heidän asemansa synnyinmaassaan on niin erikoinen. Pyrin myös selittämään joitakin paluussa auttavia tai sitä vaikeuttavia tekijöitä.

Keskeisimmäksi tutkimustehtäväkseni olen asettanut paluumuuttajan *muukalaisuuden* määrittämisen. Onko paluumuuttajalla muukalaisuuden tuntemuksia? Millä perusteella häntä voisi

kutsua muukalaiseksi? Kuinka paluumuuttaja on ajautunut muukalaiseksi? Kuinka paluumuuttajan muukalaisuus eroaa ulkomaalaisen maahanmuuttajan muukalaisuudesta? Tähän kaikkeen pohdintaan liittyy kiinteästi paluumuuttajan suhde kotimaahan ja sekä hänessä itsessään että kotimaassa tapahtuneet muutokset. Miltä kotimaa tuntuu paluun jälkeen ja miten kotimaassa aina asuneet suhtautuvat palaajaan?

Muukalaista luonnehditaan usein kodittomaksi. Paluumuuttaja on joutunut rakentamaan kodin monta kertaa. Näistä syistä pohdin myös *kodin* käsitettä. Mitä koti merkitsee sellaiselle ihmiselle, joka on muuttanut maasta ja kaupungista toiseen useita kertoja? Missä hän tuntee olevansa kotonaan? Miten paluu kotiin/kotimaahan onnistuu, jos suurin osa kodin elementeistä on poissa kohdaltaan? Mistä löytyy pysyvyys muuttajan elämässä ja onko sille tarvetta? Minkälainen merkitys materiaalilla on ihmiselle, joka on joutunut luopumaan kokonaisista taloista kaikkine kalusteineen?

Pohdintaan muukalaisen kodista liittyy myös muukalaisuuden eräänlainen vastakohtapari *kosmopolitismi*. Muukalainen tuntee olevansa vieras kaikkialla, kosmopoliitti taas kotonaan missä tahansa. Tunteeko monessa maassa asunut paluumuuttaja olevansa maailmankansalainen eli kotonaan kaikkialla? Vai tuntuuko siltä, että kotia ei ole enää missään?

2. Paluumuuttajat

Paluumuuttaja määritellään työministeriön kotisivuilla (viitattu 25.7.2002) seuraavasti: ”Paluumuuttaja (joka ei ole pakolainen) on ulkosuomalainen, joka on pitemmän tai lyhyemmän ajanjakson asunut Suomen rajojen ulkopuolella ja palaa takaisin Suomeen. (Esim. Ruotsin suomalaiset, Viron ja entisen Neuvostoliiton suomalaiset mm. inkeriläiset jne.).”

Muusta kirjallisuudesta löysin samansuuntaisia määritelmiä. Paluumuuttaja on ulkomailla elänyt henkilö, joka muuttaa takaisin synnyinmaahansa. Hän voi olla entinen tai nykyinen suomen kansalainen. Paluumuuttajiksi määritellään myös entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet suomalaista syntyperää olevat henkilöt. (Domander 1992, 11; Vartiainen-Ora 1996, 14)

Nykyisin paluumuuttaja-sanaa kuulee käytettävän useimmin inkerinsuomalaisista puhuttaessa. Tämän vuoksi mietin pitkään, millä sanalla kuvaisin tutkittaviani. Olenhan kiinnostunut nimenomaan sellaisista paluumuuttajista, jotka ovat asuneet suhteellisen pitkän ajanjakson ulkomailla, mutta syntyneet Suomessa. Jotta tutkielman käsitteistöstä ei tulisi monimutkainen, aion kutsua tutkittaviani yksinkertaisesti paluumuuttajiksi. Tällöin en tarkoita paluumuuttajalla Suomen ulkopuolella syntynyttä suomensukuista henkilöä, joka ”palaa” juurilleen Suomeen. Paluumuuttaja on tutkielmassani henkilö, joka muuttaa takaisin sinne, mistä on lähtenyt.

Käytän tutkielmassani myös käsitettä ekspatriaatti. Ekspatriaatti tarkoittaa ulkosuomalaista. Ulkosuomalaisia ovat ulkomailla asuvat sekä nykyiset että entiset Suomen kansalaiset ja heidän jälkeisensä, jotka katsovat periytyvänsä suomalaisista. (Korkiasaari 1992, 59) Paluumuuttajat olivat ekspatriaatteja ennen kotimaahan palaamistaan. Kun käsittelen haastateltavien ulkomaillaoloaika, kutsun heitä ekspatriaateiksi.

Suomalaiset paluumuuttajat

Suomessa on ollut pitkään sikäli harvinaislaatuinen tilanne, että 1990-luvun alkuun saakka Suomeen on muuttanut vuosittain enemmän paluumuuttajia kuin ulkomaalaisia. Vuodesta 1990 lähtien

maahanmuuttajista enemmistö on ollut ulkomaalaisia. Palaajien osuus maahanmuuttajista on silti edelleen suuri. Vuonna 1996 maahanmuuttajista 42 % oli palaajia. (Väestönmuutokset 1996, 22)

Vuonna 1999 Suomeen muutti 6807 Suomen kansalaista. Palanneista 15 vuotta täyttäneistä noin 84 % palasi Euroopan valtioista, 5 % Amerikasta, 4 % Aasiasta, prosentti Oseaniasta, alle prosentti Afrikasta ja loppujen paluumaata ei tunnettu. Ruotsi on edelleen maa, josta palataan eniten. Vuonna 1999 palanneista 38 % palasi Ruotsista. (Siirtolaisuusinstituutin kotisivut, viitattu 26.7.2002)

Tilastoja, joiden avulla pystyisi seuraamaan yksittäisen muuttajan muuttovaiheita, on käytettävissä vasta vuoden 1983 jälkeen Suomesta lähteneistä. Tämän aineiston pohjalta ei ole kuitenkaan tehty tutkimuksia, joissa profiloitaisiin paluumuuttajia. Ei ole saatavilla esimerkiksi senkaltaista tutkimusta, josta selviäisi, kuinka pitkään suomalaiset paluumuuttajat keskimäärin asuvat ulkomailla tai viivytäänkö jossain tietyssä maassa erityisen pitkään verrattuna vaikka naapurimaahan. Karkeasti voisi sanoa, että noin puolet Suomesta lähtijöistä palaa takaisin. Kun ulkomaillaoloaika lähenee kymmentä vuotta, on palaaminen enää vähäistä. Ei pysty kuin arvailemaan, montako prosenttia lähteneistä palaa enää 15 vuoden jälkeen. (Väestönmuutokset 1996, 23)

Ulkomailla vakinaisesti vuodenvaihteessa 1996-1997 asuneista noin 58 % oli naisia. Naisia on muuttanut vuosina 1980-1999 joka vuosi miehiä enemmän ulkomaille vuotta 1988 lukuun ottamatta. Silti naisia ja miehiä palaa vuosittain suurinpiirtein yhtä paljon takaisin. (Siirtolaisuusinstituutin kotisivut, viitattu 26.7.2002) Naiset näyttävät jäävän miehiä useammin ulkomaille. Koska kaikki haastateltavani ovat naisia, minua olisi kiinnostanut tietää esimerkiksi, eroavatko miesten ja naisten keskimääräiset ulkomailla-asumisaikojen pituudet olennaisesti toisistaan.

Paluumuuttotutkimus

Aihepiiriin syventyessäni minut yllätti paluumuuttajatutkimuksen vähyys. En ole löytänyt kuin muutamia suomalaisia aihetta koskevia tutkimuksia. Suurin osa niistä koskee paluumuuttoa Ruotsista (esim. Grönlund 1996, Pohjola 1989). Paluumuuttajien lasten sopeutumista kouluun on nähtävästi tutkittu ahkerasti pro gradu -tutkielmissa (vrt. Pohjola 1989, 32). Muuten aihe on jäänyt muun maahanmuuttaja-tutkimuksen varjoon. Ehkä paluumuuttajia ei koeta niin mielenkiintoiseksi tutkimuskohteeksi kuin ei-suomalaisia maahanmuuttajaryhmiä. Ehkä paluumuuttoa ei koeta

yhteiskunnallisesti kovin problemaattiseksi asiaksi.

Siirtolaisuusinstituutista on mahdollista saada monenlaista tietoa ulkosuomalaisista. Silti on lähes mahdotonta saada tietoa paluumuuttajien profiilista. Minua olisivat kiinnostaneet jo aiemmin mainitut palaajien ulkomaillaoloaikojen kestot ja sukupuolen yhteys ulkomaillaoloajan pituuteen sekä palaajien koulutus suhteessa ulkomaillaolokaan ja sukupuoleen ja muut seikat, jotka mahdollisesti selittäisivät ulkomaillaoloajan pituutta.

Tuoreimpia löytämiäni paluumuuttajia koskevia tutkimuksia on Solja Paganuksen (1999) tekemä tutkimus, jonka tarkoituksena on ollut selvittää kotimaahan palaavien subjektiivisia kokemuksia paluusopeutumisesta. Tutkimuksessa on etsitty tekijöitä, jotka lisäävät epävarmuutta ja hidastavat sopeutumista ja toisaalta sopeutumista nopeuttavia tekijöitä. Kaikki tutkittavat ovat ulkomaankomennukselta palaavia eli tutkimuksessa painotetaan työhön palaamiseen liittyvää problematiikkaa. Työhön sopeutumisen lisäksi tutkimuksessa pohditaan, mitkä tekijät vaikuttavat yleiseen ympäristöön sopeutumisessa. Tällaisiksi luetaan sopeutuminen komennusmaahan, laajentunut kansainvälinen kokemus eli kaiken kaikkiaan ulkomailla yhteensä vietetty aika sekä kulttuurien etäisyys. Tutkimuksessa katsotaan paluusopeutuksen haasteiden syvenevän suhteessa näihin seikkoihin. Toisin sanoen, mitä pienempi muutos takaisintulo kotimaahan on, sitä helpompaa on sopeutua. (Paganus 1999, 22-24)

Paganus korostaa kontaktien tärkeyttä, joita komennuksen aikana on solmittu muihin ekspatriaatteihin. Palanneet voivat jakaa keskenään heille yhteisiä kokemuksia. Kokemukset vieraista kulttuureista ja sopeutuminen niihin muovaa ekspatriaattien käsityksiä ja ajatusmaailmoja. Samalla myös identiteetti muovautuu. Yksilön sopeutuminen on suhteessa myös puolison ja muun perheen sopeutumiseen sekä perhesuhteisiin. Nämä voivat hidastaa tai nopeuttaa sopeutumista. Sosiaalisen identiteetin vahvistuminen ja tuttuihin elämänrytmeihin palaaminen tuovat jatkuvuutta elämään. Tämä on tärkeää epävarmuuden vähenemisen ja paluusopeutuksen edistymisen kannalta. (Paganus 1999, 22-24)

Paganuksen työ on mielenkiintoinen tutkimukseni kannalta. Se kuitenkin poikkeaa omasta tutkielmastani huomattavasti. Paganuksen haastattelemat kaikki 22 henkilöä olivat miehiä ja heistä lähes kaikki olivat toimineet esimiestehtävissä ulkomaankomennuksen aikana. Ulkomaankomennukset olivat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ainoastaan muutaman vuoden pituisia. Oma tutkimusjoukkoni koostuu naisista, joista kukaan ei ole ollut suomalaisen yrityksen palveluksessa

ekspatriaattina ollessaan. Heistä kukaan ei myöskään ollut työpaikkaa Suomessa odottamassa, kun he palasivat. Lisäksi he ovat asuneet ulkomailla huomattavan pitkän ajanjakson elämästään. Paganuksen tutkimuksen perusteella omien haastateltavieni Suomeen palaaminen on ollut erityisen haasteellista.

Toinen suomalainen paluumuuttajatutkimus, johon olen tutustunut, on Rainer Grönlundin (1996) lisensiaatintutkielma Ruotsista ja muista Pohjoismaista Suomeen palaavista eläkeläisistä. Vaikka tutkittavat olivat palanneet naapurimaista, oli muuttokokemus ollut useimmille eläkeläisille rankka. Iäkkäänä muuttaminen vanhaan, mutta paljon muuttuneeseen Suomeen on voimia vievä prosessi. Vaikka puolella palaajista oli ollut mökki Suomessa, yllätti kotimaa muutoksillaan. (emt., 18-23)

Grönlundin tutkimuksessa kiinnitetään huomiota erityisesti yllätyksiin, joita palaajat olivat kohdanneet käytännön asioissa virkamiesten kanssa asioidessa. Virkamieskunta nähtiin tylynä ja vihamielisenä. Palaajat kokivat, että Ruotsissa sentään muuttajat oli toivotettu tervetulleiksi. Viranomaisilla ei nähty olevan tarpeeksi tietoa paluumuuttoasioista. Tästä aiheutui juoksuttamista paikasta toiseen, joka koettiin hankalaksi. Yksi tutkimuksen tulos olikin, että olisi hyvä, jos olisi erityinen paluumuuttoviranomainen, jolle kuuluisi paluumuuttoasioiden hoito. Kaikesta huolimatta puolet tutkimuksen palaajista arvioi tilanteensa kokonaisuudessaan nyt paremmaksi kuin lähtömaassaan. (Grönlund 1996, 18-23)

Pohjola (1989) on tutkinut Ruotsista Lapin lääniin muuttaneita paluumuuttajia. Mielenkiinnon kohteena on lähinnä sosiaalinen ankkuroituminen uudessa elämäntilanteessa eli se, miten yksilö kiinnittyy ja löytää ”juurensa” ympäröivän yhteisön toimintaan ja rakenteisiin. Tutkimuksessa haetaan sosiaalisen ankkuroitumisen logiikkaa sekä selvitetään sosiaalisten verkkojen muotoutumista ja vaikutusta muuttoihin. Koti, suku ja luonto näyttivät olevan tärkeitä tekijöitä ankkuroitumisessa (emt., 186-187).

Pohjola on pyrkinyt tutkimuksessaan jäsentämään erilaisia muuttajien tyyppejä (Pohjola 1989, 67). Hän jakaa palaajat rationaalsiin, seikkailija- ja ajopuutyyppeihin (emt., 116). Yhteistä näille kaikille tyypeille oli sosiaalisten verkkojen voimakas vaikutus muuttoprosessiin sekä vahva luottamus verkkojen antamaan tukeen (emt., 138-139). Tässäkin tutkimuksessa ulkomaillaoloaika oli ollut suurimalla osalla tutkittavista alle kymmenen vuotta (emt., 84). Sosiaalisen verkon rakentamisen ongelmat korostuivat henkilöillä, jotka palasivat pitkän poissaolon jälkeen (emt., 147). Monet asiat olivat ehtineet muuttua poissa ollessa.

Suomalainen paluumuuttajatutkimus tuntuu olevan niukkaa, mutta saman jouduin toteamaan kansainvälisen paluumuuttajatutkimuksen kohdalla. Paluumuuttajatutkimukset, jotka löysin, käsittelivät lähinnä muuttovirtoja tilastollisesti. Myös pakolaisten paluumuuttoa koskevia tutkimuksia löysin. Nämä eivät kuitenkaan olleet kiinnostavia tutkielmani kannalta.

Teos, joka inspiroi minua tutkielmani suunnitteluvaiheessa eniten, ei ole varsinaisesti tieteellinen teos, vaan opas palaajille. Puhun Craig Stortin kirjasta nimeltään *The art of coming home* (1997). Kirja käy perusteellisesti läpi paluuseen liittyviä ongelmia ja ongelmien syitä. Kaiken kokoavaksi syyksi paluusopeutumattomuuteen löytyy kokemus, että ”koti ei olekaan koti”. Tätä kautta kiinnostuin miettimään, missä on paluumuuttajan koti. Onko kotia ollenkaan vai onko hänen kotinsa kaikkialla? Kodittomuuden kautta päädyin pohtimaan paluumuuttajan mahdollista muukalaisuutta ja paluumuuttajan useiden kotien kautta kosmopolitismia. Olen käyttänyt otteita kirjasta tutkimukseni tukena.

Useimmat paluumuuttajista tehdyt tutkimukset, joihin olen tutustunut, keskittyvät tutkimaan palaajien sopeutumista ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Niistä tulee minulle semmoinen tunne, että tärkein asia paluumuuttajan elämässä on saada elämä näyttämään siltä, että mitään katkosta ei ole ollutkaan, että kaikki jatkuu vanhaan malliin. Miksi kuitenkin pitäisi sopeutua, jos ei tunnu siltä? Miksi pitäisi tuntea kuuluvansa juuri sinne, missä on?

Oma mielenkiintoni kohdistuu paluumuuttajien ainutlaatuisuuteen. En näe heidän olevan vain erikoislaatusessa tilanteessa, joka normalisoituu ajan myötä. Uskon heidän olevan peruuttamattomasti jotain erikoista. He eivät tule koskaan olemaan sitä, mitä olivat ennen lähtöään. Heidän näkökulmansa asioihin on mielestäni äärimmäisen mielenkiintoinen. Jotkut haastatelluistani olivat olleet paluun jälkeen Suomessa jo melkein 20 vuotta. Silti heidän elämänsä ei noudattele tavallista suomalaista elämäntapaa tai he eivät tunne olevansa kuin muut. Miksi kaiken pitäisi tuntua heistä luonnolliselta? Miksi ei saisi tuntea olevansa omituinen? He ovat jotain, mutta eivät sittenkään. He ovat vähän kaikkea, mutta eivät täysin mitään. Tällainen paluumuuttajan omituinen olotila ja sijainti sai huomioni kiinnittymään muukalaisuus-teemaan.

3. Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineistoni käsittää kahdeksan teemahaastattelua. Kriteerini haastateltaville olivat seuraavat: henkilö on lähtenyt aikuisena Suomesta, asunut ulkomailla vähintään 15 vuotta ja muuttanut takaisin Suomeen. Jokaiselle kriteerille on oma syynsä.

Ensimmäkin tahdoin, että haastatellulle olisi muodostunut selvä mielikuva Suomesta ennen maailmalle lähtöään. Aikuisena lähtenyt pitää tietämystään ja kokemuksiaan Suomesta luotettavina, koska muistaa niitä niin hyvin. Usein kuitenkin muistot, joita pitää tarkkoina ja luotettavina, ovat myöhempien kokemusten värittämiä.

Toiseksi ajattelin, että vähintään 15 vuotta ulkomailla asuneilla on voimakkaita paluukokemuksia. Halusin, että aineistoni olisi mahdollisimman mielenkiintoinen. 15 vuoden aikana ehtii sitoutua jo siinä määrin toiseen kulttuuriin, että se vaikuttaa voimakkaasti paluukokemukseen. Mitä pidempi oleskelu ulkomailla on, sitä vaikeampaa on palata (Storti 1997, 70). Näin jälkeempäin ajatellen luulen, että lyhyempiäkin aikoja ulkomailla oleskelleiden haastatteluista olisi löytynyt vastaavanlaisia aineksia kuin tutkielmani haastatteluaineistosta löytyi. Kokemus sinänsä on aina ainutlaatuinen, eikä ole sikäli vuosista riippuvainen. Kolmas kriteeri ei kaipaa selittelyä, koska tutkielmani keskeinen teema on nimenomaan paluu kotimaahan.

Haastateltavani löysin tuttujen kautta kyselemällä. Osa haastatelluista löytyi edellisten haastateltavien kautta. Yritin haalia haastateltavia, jotka ovat asuneet naapurimaita kauempana. Ajattelin, että Suomeen palaamisen kokemus on sitä voimakkaampi, mitä kauempaa ja kotimaasta poikkeavammasta maasta palaaja on tulossa (vrt. Paganus 1999, 22-24). Toisaalta en voi vähätellä esimerkiksi Ruotsista palaavien kokemuksia.

Miksi valitsin aineistokseni juuri kahdeksan haastattelua? En voi sanoa, että olisin tuntenut kahdeksannen haastattelun jälkeen saavuttaneeni jonkinlaisen saturaatiopisteen (ks. Roos 1987, 30; Pohjola 1988, 58). Saturaatiohypoteesinhan mukaan rajoitettu määrä havaintoja tuottaa melko nopeasti ilmiökentän keskeisen variaation, eikä lisää tapauksia enää tarvita (Bertaux 1981, 37). Itse asiassa minusta tuntuu, että olisin voinut tehdä vielä kymmeniä haastatteluja ja silti olisin saanut jatkuvasti

lisää mielenkiintoista aineistoa tutkimustani varten. Kaikkien haastateltavieni elämäntarinat ovat ainutlaatuisia. Heidän ajatuksistaan ja kokemuksistaan löytyy yhteisiä piirteitä, mutta myös paljon jokaiselle haastateltavalle omalaatuista ainesta. Käytännön syistä en tehnyt haastatteluja enempää. Minusta tuntui, että kaikki haastattelut olivat onnistuneita ja tutkimukseen hyvin sopivia. Niin olisivat luultavasti seuraavatkin olleet.

Kahdeksannen haastattelun jälkeen ajattelin, että nyt on aika siirtyä työssäni seuraavaan vaiheeseen. Aineistoa oli kertynyt jo mittava paperipino: litteroitua tekstiä 158 sivua rivinvälillä 1. Siinä tuntui riittävän melkoisesti ihmettelemistä. Lisäksi minulla ei ollut tiedossani seuraavaa haastateltavaa. Olisin joutunut tekemään enemmän tai vähemmän työtä seuraavan haastateltavan löytämiseksi. Erään oleellisen käytännön syynkään takia en voinut tehdä enempää haastatteluja; oli aika palauttaa äänityslaitteisto.

Loppujen lopuksi haastateltavien joukosta muodostui aika homogeeninen. Ensimmäkin he kaikki ovat naisia. Olisin halunnut joukkoon edes muutaman miehen, mutta en löytänyt yhtään kriteerit täyttävää mieshaastateltavaa. Ehkä olisin voinut soittaa firmoihin tai etsiä aktiivisesti heitä organisaatioiden kautta. Ulkomaankomennukset kestävät yleensä vain muutamia vuosia. Tämän vuoksi en usko, että firmojen kautta olisin löytänyt helposti kriteerini täyttäviä haastateltavia. Tuttavien ja haastateltavien kautta sain muutamia mahdollisten mieshaastateltavien puhelinnumeroja, mutta niihin soitettuani selvisi, että he olivat asuneet liian lyhyen ajanjakson ulkomailla.

Olen yrittänyt ajatella positiivisesti ja pitää haastateltujen naisvaltaisuutta työtäni helpottavana tekijänä. Ainakin haastateltavieni elämäntarinoista löytyy helposti se yhteinen aines, joka liittyy naisena, vaimona ja äitinä olemiseen. Minusta vain olisi ollut mielenkiintoista verrata miesten ja naisten kokemuksia toisiinsa.

Sukupuoli ei ole ainoa haastateltaviani yhdistävä tekijä. He ovat kaikki olleet ainakin jossakin elämänsä vaiheessa ulkomaalaisen miehen kanssa naimisissa ja heillä kaikilla on vähintään yksi lapsi tästä avioliitosta. Naisista viisi on eronnut ja kolme on naimisissa. Kolme naista palasi Suomeen miehensä kanssa ja loput palasivat yksin. Haastateltavani ovat suhteellisen samanikäisiä. Vanhin heistä on syntynyt vuonna 1943 ja nuorin 1954. Ulkomailla nämä naiset ovat asuneet keskimäärin 17 vuotta. Pisimpään ulkomailla olleet olivat asuneet siellä 22 vuotta ja lyhyin asumisaika oli 13 vuotta. 13 vuotta ulkomailla asuneen tapauksessa en pitänyt 15 vuoden kriteeristä niin tiukasti kiinni, koska aika

läheni mielestäni tarpeeksi 15 vuotta.

Anneli Pohjola (1989) kirjoittaa, että modernissa yhteiskunnassa muuttojen nähdään mielellään olevan yksilöllistä tavoitemuuttoa, jonka kannustimena ovat paremmat elinmahdollisuudet ja elämän ulkoisten tekijöiden kohentaminen (emt., 66). Haastateltavieni motiivit ulkomaille muuttoon voisi jakaa kahteen ryhmään. Heistä viisi lähti opiskelemaan tai töihin, kolme taas niin sanotusti ”miehen matkaan”. Kukaan ei kertonut lähteneensä hakemaan nimenomaan parempaa elintasoja. Enemmänkin korostui halu saada hyödyllisiä kokemuksia, jotka olisivat arvokkaita tulevaisuudessa. Kukaan ei sanonut myöskään olleensa pettynyt jollain lailla Suomeen ja lähteneensä sen vuoksi. Osalle lähtö oli osa itsenäistymisprosessia ja kodista irtaantumista.

Haastateltavani olivat asuneet vuosikausia ulkomailla. Tilastojen mukaan yli kymmenen vuotta ulkomailla asuneista enää harva palaa kotimaahan (Väestömuutokset 1996, 23). Usea haastateltu sanoi, että ei olisi luultavasti palannut, ellei elämässä olisi tapahtunut tiettyjä asioita, joita ei ollut suunnitellut. Paluu oli ollut monelle yllättävä ja traaginen elämänkäännös. Viisi palasi eron vuoksi. He joutuivat muiden paluuvaikeuksiensa keskellä työstämään myös päättyneitä parisuhteitaan. Paluuta ei ollut ehtinyt valmistelemaan eikä miettimään muutenkaan tulevaisuutta. Paluu ei ollut ollut monellekaan tietoinen valinta, jota olisi suunniteltu pitkään.

Kaikki haastateltavani ovat ehtineet asua Suomessa paluunsa jälkeen jo useampia vuosia. Paluun jälkeinen asumisaika Suomessa vaihteli parista vuodesta 19 vuoteen. Vain kaksi haastateltavaa oli palannut ulkomailta viiden vuoden sisällä. Loput ovat asuneet Suomessa vähintään seitsemän vuotta, neljä heistä yli kymmenen vuotta. Haastateltavani ovat siis saaneet enemmän tai vähemmän etäisyyttä ensimmäisiin paluukokemuksiinsa. Onkin mielenkiintoista nähdä, minkälaisia tämänhetkiset kokemukset ovat. On totta, että ”(m)uistikuvien ja tulkintojen voi olettaa muuntuvan sekä ajan että uusien kokemusten vaikutuksesta, jos aikaviive on suuri” (Pohjola 1989, 69). Aika kuluttaa muistot. Tarinankertojilla on kokemuksiinsa erityinen suodattava näkökulma nykyhetkestä käsin (Vilkko 1993, 77). Silti uskon, että vahvimmat kokemukset eivät noin vain katoa. Haastattelussa uppoudutaan menneisyyteen aika vahvasti ja luulen, että unohduksissa olleita asioita nousee väkisin mieleen haastattelun kuluessa.

Teemahaastattelu

Valitsin tiedonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä. Siinä haastattelun aihepiirit eli teema-alueet, ovat tiedossa. Kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa ja järjestystä kuten strukturoidussa haastattelussa. (Hirsjärvi & Hurme 1980, 36).

Teemahaastattelulla ajattelin saavani runsaasti tietoa tutkittavalta vaivaamatta häntä kovasti. Jos joutuu itse kirjoittamaan aiheesta, vaatii se aina suunnitelmallisuutta ja aikaa; sellaista aktiivisuutta ja motivaatiota, jota monilta ei omien kiireidensä keskellä löydy. Kyselylomakkeella olisin saanut tietoa, joka olisi heijastellut omia käsityksiäni. Tahdoin kyllä esittää melko paljon kysymyksiä aiheesta, mutta en halunnut määritellä valmiiksi vastausvaihtoehtoja. (vrt. Hirsjärvi & Hurme 1980, 16)

Käytin haastatteluni tukena haastattelurunkoa (Liite 1). Täytyy myöntää, että lisäsin haastattelujen edetessä muutamia kysymyksiä haastattelurunkoon ja jätin muutamia kysymyksiä pois. Muokkasinkin kysymyssarjaa toimivammaksi. Haastattelurunko sisältää runsaasti kysymyksiä. Monia laatimiani kysymyksiä ei kuitenkaan tarvinnut esittää, koska haastateltavat vastasivat niihin jo edellisten vastaustensa yhteydessä.

Nautin haastatteluissa siitä, että haastateltavat innostuivat puhumaan aiheesta. Heistä tuntui, että käsittelemämme asia oli tärkeä. Moni sanoi jälkepäin, että olipas hyvä käydä näitä asioita läpi oikein perusteellisesti. Seuraava haastateltava oli erityisen helpottunut, että sai purkaa kokemuksiaan ilman aikarajoituksia.

Se on ihan hyvä, että saa sanottua nämä asiat, mitä... Todella silloin ei ollut kuuntelijaa, eikä kukaan oikein... Ja mulla oli mielessä, että mä kirjoitan lehteen jonkun tällöisen pamfletin tai jotain tällöistä ja ehdotin silloin, mutta ei silloin ollut kiinnostusta. (s. 91)

Moni sai myös uutta ajattelemisen aihetta, kun esitin kysymyksiä, joita he eivät olleet pohtineet aikaisemmin. Näin haastateltavissa myös ahaa-elämyksiä tähän tyyliin: ”Nyt kun mä mietin tätä asiaa, niin näin sen täytyy olla!”.

Haastattelun hyvä puoli verrattuna itsenäiseen kirjoittamiseen onkin mielestäni se, että haastateltava joutuu pohtimaan haastattelijan kysymysten takia asioita, joita ei muuten tulisi kirjoituksessaan maininneeksi tai mielessään pohtineeksi. Haastattelija kannustaa haastateltavaa katselemaan kokemuksia osittain uudesta perspektiivistä. Joku voisi tietenkin huomauttaa, että asiat, joista henkilö

ei kirjoita, eivät ole hänelle ja tutkimuksen kannalta tärkeitä. Itse ajattelisin siten, että tiettyjä asioita unohtaa. Vuosien takaiset kokemukset kaipaavat ”pöyhimistä”. Haastattelussa henkilö myös helpommin käsittelee aiheen reuna-alueita, koska voi tarkistaa asian oleellisuutta: ”En tiedä, kuuluuko tämä aiheeseen, mutta...”. Näistä kertomuksista voi niin ikään löytyä mielenkiintoista ja oleellista tietoa. Pidän haastattelussa siitä, että myös haastatteliija itse voi tehdä tarkentavia kysymyksiä. Kun lukee omaelämäkerrallisia kirjoituksia, tämä ei ole mahdollista.

Kaikki haastattelut olivat miellyttäviä tilanteita. Ajallisesti lyhyin haastattelu kesti reilun tunnin ja pisin noin kaksi tuntia. Neljä haastattelua tein haastateltavien kotona ja neljä heidän työpaikoillaan. Haastateltavat suhtautuivat haastatteluun positiivisesti, eivätkä tuntuneet arastelevan nauhuria. Omasta mielestäni haastatteluissa oli luottamuksellinen sävy. Jotkut puolustelivat tavallisesta arkipäivän keskustelusta poikkeavaa suoraa puhetyyliä.

Nyt mä oon rehellinen. Mä sanon sulle rehellisesti, koska tässä pitää olla rehellinen -- (s. 105).

Pelkään, että olin haastattelutilanteissa välillä liian aktiivinen. Innostuin itsekin asiasta turhan paljon katkaisemalla puhetta uudella kysymyksellä tai omalla kommentillani. Haastattelujen edetessä opin hillitsemään paremmin itseäni.

Täytyy todeta, että jokaisesta haastateltavasta tuli itselleni jollain tavalla läheinen ihminen. Sitä läheisemmiltä he tuntuvat, mitä enemmän olen haastatteluja käynyt läpi.

Analyysi

Yritän analyysissäni selvittää, millaista paluumuuttajan muukalaisuus on ja miten paluumuuttaja päätyy muukalaiseksi. Näihin kysymyksiin vastaaminen on tutkimukseni tavoite eli ne ovat tärkeimmät tutkimuskysymykseni. Kysymykset sisältävät suuren joukon alakysymyksiä, joita esitän eri lukujen alussa.

Teemahaastattelulla saamani aineisto on laaja. Sitä pystyisi käsittelemään usealla eri tavalla. Aineistoni sisältää vain kahdeksan henkilön haastattelut, joten suljin pois kvantitatiivisen analyysin mahdollisuuden. Aineistosta ei olisi kannattanut tehdä jakaumia tai taulukoita. Ajattelin myös, että

kahdeksasta henkilöstä ei ole mielekästä yrittää muodostaa ryhmiä tai jakaa heitä tyyppeihin. En ollut kiinnostunut myöskään analysoimaan haastateltavien puhetta erityisen yksityiskohtaisesti esimerkiksi laskelmalla tiettyjä ilmauksia tai etsimällä puheen tauoille tai vaikkapa puheen nopeudelle merkityksiä. Ajattelin, että aineisto ja aihe huomioon ottaen käytännöllisin analyysimenetelmä olisi etsiä haastateltavien puheesta yhtäläisyyksiä, teemoittaa puhetta ja muodostaa voimakkaimmin esiin tulleista teemoista suurempia analyysikokonaisuuksia. Yhtäläisyyksien etsimisen lisäksi olen yrittänyt kiinnittää eroavaisuuksiin huomiota ja miettiä niiden merkityksiä. Analyysini on saanut vaikutteita lähinnä diskurssianalyysin menetelmistä.

Haastattelu on vuorovaikutuksellinen tilanne. Siksi haastatteluanalyysissa tulisi aina ottaa huomioon haastattelijan vaikutus haastateltavan puheeseen. Koska analysoitavat aineistokohdat ovat keskustelupuheenvuoroja, on niitä analysoitava suhteessa keskustelun kulkuun. Haastattelijan esittämät kysymykset ovat oleellinen osa haastatteluaineistoa. On oleellista tarkastella myös sitä, mitä vastausta edeltävässä tai edeltävissä puheenvuoroissa on sanottu. (Jokinen ym. 1993, 31) Lukiessani aineistoa läpi olen pyrkinyt jatkuvasti arvioimaan, miten olen vaikuttanut haastateltavan puheeseen. Haastattelijan vaikutusta on kuitenkin vaikea arvioida. Vaikka haastattelija ei tekisi johdattelevia kysymyksiä, saattaa haastateltava pyrkiä täyttämään vastauksillaan haastattelijan odotukset. Toisaalta haastateltava voi yrittää vastauksillaan kumota haastattelijan esioletukset. En löytänyt haastateltavieni vastauksista kapinamieltä, vaikka välillä heidän vastauksensa yllättivätkin minut.

Aloitin aineistoni käsittelemisen lukemalla aineistoa läpi uudestaan ja uudestaan. Aluksi huomasin kiinnostäväni huomiota lähinnä konkreettisiin asioihin, kuten määriin ja tekemisiin. Alleviivasin aineistoa alusta asti. Vähitellen huomioni siirtyi konkreettisista asioista ajatuksiin ja erilaisiin sävyihin. Tämän huomasin tarkastellessani edellisten lukukierrosten merkintöjäni. Vähitellen aloin merkitä marginaaliin puheen merkityksiä, kuten M (muukalaisuus), K (kosmopoliitti) ja EA (elämänasenne). Huomasin työstäneeni aihepiiriä reilusti eteenpäin haastattelutilanteeseen verrattuna.

Analyysivaiheen edetessä aloin kiinnittää yhä enemmän huomiota asioihin, jotka sivuutin nopeasti haastattelutilanteessa. Toisaalta olin kysellyt haastatteluvaiheessa paljon sellaisista asioista, joista en analyysivaiheessa saanut kovin paljon irti. Suoninen (1993b, 127) pitää erityisen mielenkiintoisena haastateltavan puhetta asioista, joista ei suoranaisesti ole esitetty kysymyksiä. On kiinnostavaa, miksi haastateltava lisää vastaukseensa jonkin ”ylimääräisen” asian. Tällaisissa vastauksissa voi usein nähdä puolustautumista sellaista kritiikkiä vastaan, mitä haastattelutilanteessa ei ole edes esitetty. (Suoninen

1993b, 124-125) Puhe materiasta ja sen merkityksestä oli esimerkiksi sellainen teema, josta en esittänyt kysymyksiä, mutta jonka moni haastateltava toi esille. Materialla tarkoitan tässä yhteydessä aineellista omaisuutta. En kokenut materiasta puhumisen olleen puolustautumista jotain kritiikkiä vastaan, vaan se tuli esiin elämäntapaan liittyvänä arvona. Materia-puheesta sain mielenkiintoisen lisäelementin analyysiini. Olisin ennakoanut, että esineet ovat paluumuuttajille tärkeitä pysyvyyttä tuovia asioita. Yllättäen he vähättelivätkin esineiden arvoa.

Yksinkertaisesti ajattelen siten, että jos jokin asia toistuu ja toistuu usean haastateltavan puheessa, täytyy sillä olla merkitystä. Lopulta kokosin aineistoista teemoittain kokonaisuuksia. Kokosin kaiken muukalaisuus-puheen Muukalaisuus-otsikon alle, kosmopoliitti-puheen Kosmopolitismi-otsikon alle ja niin edelleen. Näin sain tiivistetyksi aineiston noin neljännekseen alkuperäisestä. Kaiken kaikkiaan tässä vaiheessa minulla oli erilaisia otsikkoja noin 20 kappaletta. Tarkastelin tietyn teemakokonaisuuden puhetta ja pyrin saamaan kiinni sen olemuksesta. Tätä voisi kutsua tekstin funktion etsimiseksi (Suoninen 1993a, 55).

Tutkijalla on valta päättää, mitä hän tuo aineistostaan esille. Tutkijan vuoropuhelu aineiston kanssa ratkaisee, mitkä merkitykset herätetään henkiin. Tulkinta siis aina yksinkertaistaa, lyö lukkoon tiettyjä merkityksiä. (Jokinen & Juhila 1993, 106) Tiedän rajoittuneisuuteni analyysin tekijänä. Joku toinen voisi saada aineistostani aivan erilaisen analyysin aikaiseksi. Analyysini on tulos siitä, minkälaisen mielikuvan sain haastateltavieni puheista. Aineistosta löytyi paljon mielenkiintoista ainesta. Jouduin kuitenkin jättämään monien aiheiden käsittelyn tutkielman ulkopuolelle, jotta se ei paisuisi liikaa. Kaikki valinnat vaikuttavat oleellisesti tutkielman lopulliseen muotoon.

Löysin haastateltujen puheesta myös ristiriitaisia aineksia. ”Kun samakin ihminen voi tuottaa monenlaisia, keskenään ristiriitaisia versioita, ei tavoitteeksi aseteta sen ratkaisemista, mikä niistä edustaa aidoimmin tutkittavan minää. Sen sijaan versioiden moninaisuus otetaan tutkimuskohteeksi sellaisenaan.” (Jokinen ym. 1993, 38) Ihmisillä vain on tapana puhua kokemuksistaan milloin minkäkinlaisilla, keskenään kenties ristiriitaisillakin tavoilla. (Jokinen ym. 1993, 39) Tätä ei kuitenkaan tule pitää jakomielisenä sekoiluna. Kyse on siitä, että länsimaisessa kulttuurissa on mahdollista jäsentää ja perustella asioita hyvin moniulotteisesti. (Suoninen 1993a, 59) Monen haastateltavani puheessa vuorottelivat esimerkiksi muukalaisuus- ja kosmopolitismi-puhe. Kiinnitin tähän huomiota, mutta en edes kuvitellut voivani ratkaista, kumpia he loppujen lopuksi tuntevat olevansa. Niin selvästi puheesta ilmeni, että nämä molemmat tuntemukset ovat ajoittain läsnä toisiaan

poissulkematta.

Aineistoni lukeminen on vaikuttanut vahvasti siihen, minkälaista teoria-puhetta olen etsinyt ja liittänyt tutkimukseeni. Olen yrittänyt saada teoriasta tukea teema-alueiden hahmottamiseen. Teorian tukemana olen myös uskaltanut kirjoittaa asioista, jotka olisivat tuntuneet huterilta, jos olisin esittänyt ne omina mielipiteinäni. Tutkielmani sisältää teoriaa ja aineiston tulkintaa lomittain. En tahdo pitää teoriaa ja aineistoa irrallisina ja etäällä toisistaan. Aiheen käsittelyyn tulisi tällä tavoin mielestäni luonnoton katkos. Jos olisin esitellyt teorioita omassa kappaleessaan, olisin kuitenkin tuonut ne esille uudelleen analyysiosiossa. Tällöin tekstiin olisi tullut mielestäni liian paljon toistoa.

Olen käyttänyt analyysia kirjoittaessani paljon suoria lainauksia haastatteluaineistostani, jotta haastateltujen ääni tulisi selvästi julki. Lainaukset tuovat pituutta analyysille. Pidin haastateltujen kommentteja kuitenkin niin mielenkiintoisina, että en malttanut olla liittämättä niitä runsaasti mukaan.

Olen pyrkinyt estämään haastateltavieni tunnistamisen. Haastateltavieni elämäntarinat ovat ainutlaatuisia. Voi olla, että kukaan toinen suomalainen ei ole asunut samassa maassa kuin haastateltavani niin pitkää aikaa. Siksi en paljasta heidän kertomiaan paikannimiä. Katson, että maanosa riittää ilmaisemaan heidän asuinpaikkansa. Olen numeroinut koko haastatteluaineistoni sivut yhdestä 158:aan. Lainauksien yhteydessä ilmoitan vain aineiston sivunumeron, jolta lainaus on otettu. En tahtonut numeroida haastateltaviani tai antaa heille tekaistuja nimiä ja numeroida jokaisen haastattelun sivuja erikseen. Silloin olisi mielestäni ollut liian helppo rakentaa lainauksista yksittäisen haastateltavan tarina ja tunnistaa henkilö. Lainausten yhteydessä käytän itsestäni kirjainta E (Eveliina) ja haastateltavasta kirjainta H (haastateltava).

Analyysivaiheeni melko loppuvaiheessa tapasin sattumalta erään paluumuuttajan, joka oli asunut yli kymmenen vuotta kaukoidässä ja palannut Suomeen noin kymmenen vuotta sitten. Annoin hänen vapaasti kertoa kokemuksistaan paluun jälkeen Suomessa ja ilokseni huomasin, että hän kertoi juuri ne ydinajatuksset, joita olin pohdiskellut. Siinä vaiheessa analyysia olin miettinyt, onko koko muukalaisuus-käsite liian vahva kuvaamaan paluumuuttajan tuntemuksia. Tämä nainen käytti nimenomaan sanaa muukalainen kertoessaan tuntemuksistaan ilman, että olin edes maininnut koko käsitettä. Minusta alkoi hänen kertoessaan tuntua siltä, että tiedän todellakin, miltä tuosta naisesta tuntuu. Oli helpottavaa huomata, että ei ehkä olekaan aivan väärillä jäljillä. Myös nainen innostui kertomaan ventovieraalle ihmiselle kokemuksistaan monisanaisesti.

Ensimmäisessä varsinaisessa analyysikappaleessa keskityn pohtimaan ekspatriaatin kotimaasta vieraantumisen prosessia. Muukalaisuutta tarkastelevassa kappaleessa etsin muukalaisuuden tunnuspiirteitä kirjallisuudesta ja tähän peilaten aineistostani. Käsittelen paluumuuttajan muukalaisuuden erityispiirrettä: piilomuukalaisuutta. Tämän jälkeen tarkastelen muukalaisen perspektiiviä ja asemaa kulttuurien välissä. Vielä tarkastelen syitä, mistä johtuu paluumuuttajan sulkeminen tai jääminen osittain yhteisön ulkopuolelle. Päädyn miettimään paluumuuttajan identiteettiä, yhteisöä ja lopulta sitä, missä on hänen kotinsa ja miten hän pärjää muukalaisuutensa kanssa.

4. Vieraantuminen

Mistä muukalaisuuden tunteet syntyvät? Miten kotimaa voi tuntua niin vieraalta paikalta? Käytän vieraantumisen käsitettä kuvaamaan sitä, miten tutusta tulee vierasta. Tässä yhteydessä tuttu ja kotoinen kotimaa muuttuu vähitellen vieraammaksi, kun ekspatriaatti asuu ulkomailla. Samoin hän itse muuttuu suhteessa kotimaahan vieraaksi. Vieraantuminen on eräänlaista etääntymistä. Kun on tarpeeksi etäällä, alkaa lähtöpiste ja siellä oleminen tuntua vieraalta, muukalaisuudelta.

Lähden tarkastelemaan ekspatriaatin kotimaasta vieraantumista pisteestä, jolloin paluumuuttaja lähtee maailmalle. Tällöin hän jo tekee pesäeroa kotimaahansa. Minkälaisena paluumuuttaja näkee Suomen ja suomalaisuuden ulkomailla ja mitä todellisuus on hänen palattuaan? Mitä on hänen suomalaisuutensa ulkomailla? Miten yhteys kotimaahan on mahdollista säilyttää ulkomaillaoloaikana? Onko siihen halua? Miten mielikuvat kotimaasta muokkaantuvat? Mikä on kuvitteellinen yhteisö? Mikä yhteisö on ja miten yhteisön jäsenyys säilyy?

Haastateltuni lähtivät maailmalle sillä mielellä, että palaavat vielä takaisin tai ainakin pitävät jatkuvasti Suomeen yhteyttä. Kukaan heistä ei kertonut, että olisi ollut jotenkin kyllästynyt tai pettynyt Suomeen ja lähtenyt sen takia. Lähtöön liittyi monella itsenäistymistä ja irtautumista lapsuuden kodista. Ulkomailla työskentelystä tai opiskelusta ajateltiin olevan hyötyä tulevaisuudessa. Moni korosti seikkaa, että kun on nuori, sitä menee minne vaan, eikä paljon mieti. Kaikki haastatellut olivatkin lähteneet suhteellisen nuorina, keskimäärin 24-vuotiaina (21-28-vuotiaina). Kolme muutti Suomesta lähinnä miehen takia ja lopuillakin viimeistään naimisiinmeno teki asumisesta ulkomailla pysyväluontoista.

Yhteydenpito kotimaahan

Kaikki haastateltavat pitivät jollain tavalla yhteyttä Suomeen. Omiin vanhempiin oltiin eniten yhteydessä. Heidän kanssaan kirjoiteltiin tai soiteltiin. Joidenkin vanhemmat vierailivat tyttäriensä luona ja suurin osa haastatelluista vieraili Suomessa ainakin muutaman vuoden välein; muutama säännöllisesti vuosittain loma-aikoina. Eräs haastateltava ei käynyt Suomessa 18 vuoden aikana

kertaakaan. Hänen kokemuksistaan kerron tarkemmin myöhemmin.

Eräs kertoi soitelleensa äitinsä kanssa vähintään kaksi kertaa viikossa ja toinen kertoi kirjoittamisestaan:

-- sen koko ajan, kun mä asuin siellä, niin musta tuntuu, että mä kirjoitin melkein joka viikko Suomeen, että mä olin hirveen paljon... Meidän äiti sano joskus, että hän on enempi minuun yhteydessä, kun näihin tyttäriin, jotka asuu Suomessa, että sitä helposti tulee semmonen... Mä oon tykänny aina kirjoittamisesta ja musta oli tosi mukavaa kirjoittaa kuulumisia. (s. 60)

Yhteydenpito saattoi olla jopa tiiviimpää kuin se olisi ollut Suomessa. Silti, vaikka yhteydenpito olisi kuinka tiivistä, ei se vastaa kotimaassa oloa ja toisen kohtaamista arjessa.

Aino Raunio (1994, 130) kirjoittaa artikkelissaan kirjeenkirjoittajan syndroomasta. Tällä kuvataan sitä, miten yhteydenpidosta huolimatta paluun jälkeen tuntuu siltä, että yhteys ei ole säilynyt. Ulkomailla jokapäiväisen elämän tapahtumat ja tekemiset muuttuvat kokemuksista muistoiksi ja elävät ihmiset ”tyypeiksi”. Elämä jatkuu kummallakin taholla ja ihmiset muuttuvat; sekä ulkomailla olevat, että kotimaahan jääneet. Elämä jatkuu eri suuntiin ja itsenäisesti. Kirjeet kirjoitetaan toiselle olettaen, että toinen on edelleen sellainen kuin erottaessa. Asioita, joita ei ole koettu yhdessä, on mahdotonta välittää läheisellekään täysin ymmärrettävästi jälkeinpäin. Näin ihmisten välille kasvaa kuilu, jota on vaikea ylittää. (Raunio 1994, 130) Yhteenkuuluvuus heikkenee ja hiipuu kokonaan, jos välimatkasta tulee liian suuri. Tällöin ei voi katsella asioita toisen silmin; ei nauti toisen ilosta, eikä jaa hänen suruaan. (Bauman 1990, 40)

Kun kotimaan tapahtumat ovat kaukana ja niissä ei ole konkreettisesti mukana, ei niille anna niin suurta merkitystä. Vaikka joku kertoisi tapahtumista, saattavat ne unohtua.

Lähisukulaisten elämänvaiheissa pysyin (mukana), mutta aika järkyttävää oli tavallaan huomata, kun ei enää... sitt kun tulin Suomeen pysyvästi, niin sitt äiti kertoi jostain sukulaisesta, joka oli kuollu jo aika päiviä sitten ja mä en ollu yhtään rekisteröiny. Mä olin kyllä kuollu sen, mutta mä en ollu yhtään rekisteröiny, että tavallaan sitt se hämärty... siis nää oma perhe, äiti ja vanhemmat ja sisarukset, niistä tietenkin pysy hyvin kärryillä, mutta sitt heti kun mentiin serkkuihin, niin sitt ne alko jo siitä sitte (hämärtyä). (s. 60)

Kotimaassa olevien läheisten elämäntulkua pystyy seuraamaan tiiviin yhteydenpidon avulla suhteellisen hyvin. Muuten kotimaan tapahtumien seuraaminen saattaa olla hyvin marginaalista.

Siihen ei joko ole halua, koska kotimaan asiat tuntuvat sillä hetkellä niin kaukaisilta tai on liian hankala saada käsiinsä kotimaan lehtiä tai hankkia muulla tavalla tietoa. Arjen keskellä tuntuu liian työläältä yrittää olla ajan tasalla kahden tai useamman maan asioissa. Lähes kaikki haastateltavani olivat asuneet omasta mielestään pysyvästi ulkomailla. Miksi heidän olisi pitänytään yrittää pysyä ajan hermolla kotimaan tapahtumissa?

E: No seurasitko sä suomalaisen yhteiskunnan tapahtumia jotenkin?

H: Hirveen vähän. Sitä kuitenkin vieraantuu, koska ne ei kosketa välittömästi, niin sitä vieraantuu uskomattoman nopeasti. Sitä ei huomaa ollenkaan. Mutt kuitenkin, koska on niiden tapahtumien keskellä, jossa elää, niin ei sitä voi niinku seurata kuitenkaan sitten toisen maan (tapahtumia), koska se elämä kuitenkin imee ja vie mukanaan sitten ja kaikki se todellisuus, missä elää ja ne tapahtumat, niin ei sitä ehdi, eikä aika riitä, eikä energia riitä, eikä mikään seuraamaan jotain, jos ei se liity jotenkin työhön tai johonkin kiinteästi, että jos sä et oo toimittaja tai joku... että sun täytyy tietää jostain.

(s. 84)

H: -- kyllä se hämärtyy aika paljon, että ei sitä niinku, kun elää noin kaukana erilaisessa maailmassa, niin ei sitä ihan oikeesti sillai seuraa ja eihän siellä mitään lehdistössä koskaan... sitt kun joku tuli (Suomesta) ja kerto kaikenlaisia tapahtumia, niin suurpiirteisesti ne kuuli ja kuunteli ja tiesi, mutt ei ne vaikuttanu siihen elämään sillä lailla. Se oli niin kaukana.

E: Oliko edes halua sillä lailla?

H: No ei tavallaan, koska se jokapäiväinen elämä vie niin paljon aikaa, ett ei siinä kerkii sitt ihmetellä, oliko Kekkosella joku dementia... mitä sillä oli. Ett tota... okei... siinä sivussa joo... okei, ett siellä Suomessa tapahtuu joo, mutt ei sitä koe sillä lailla omaks. (s. 145)

Joillakin ekspatriaateilla työ on sellainen, jossa ollaan tekemisissä jatkuvasti kotimaan asioiden kanssa. Tällöin kotimaan tapahtumissa ja muutoksissa pystyy pysymään paremmin mukana. Haastatelluista vain yksi oli tällaisessa työssä. Vaikka hän pysyi hyvin Suomen yhteiskunnan tapahtumissa mukana, oli hänelläkin vaikeuksia ymmärtää suomalaista yhteiskuntaa paluun jälkeen.

-- mulla oli koko ajan suomalaisia työkavereita. Mulla koko ajan säily tuntuma siitä, että minkälaista siellä (Suomessa) on ja sitt se semmonen kauheen perinpohjanen yhteiskunnan kehityksen seuraaminen, niin se kuitenkin oli aina olemassa.

(s. 62)

Stuart Hall (1999) kirjoittaa globalisaation tulosta olevan sen, että maailma sisältää sekä reaalisesti että kokemuksellisesti entistä enemmän keskinäisiä yhteyksiä. Tila ja aika tiivistyy. Tällöin tilan voi ylittää silmänräpäyksessä. Tilan siis voi lakkauttaa ajan välityksellä. Tämä mahdollistaa sen, että ajassa ja paikassa kauanakin toisistaan sijaitsevilla ihmisillä on mahdollisuus yhteisiin identiteetteihin. (Hall 1999, 57-61) Itse näkisin, että tila eli etäisyys säilyy, vaikka yhteyden saaminen ei vaatisikaan aikaa.

Vaikka henkilöt lukisivat samoja lehtiä ja katsoisivat samoja televisio-ohjelmia, ei heidän kokemuksensa niistä voi mielestäni olla ympäristön eroista johtuen sama. Perspektiivi on erilainen ja sitä kautta myös tulkinta. Näiden yhteisten kokemusten lisäksi henkilöillä on lukemattomia erillisiä kokemuksia, joita toisella ei ole.

Suomalaisena ulkomailla

Ulkomaille muuttajat pystyvät useimmiten sopeutumaan sikäläiseen elämänmenoon, mutta eivät näe ongelmallisena myöskään synnyinperänsä muistamista ja kunnioittamista. He haluavat yhä kuulua suomalaisiin ja säilyttää jossain määrin suomalaisia tapoja. Entisessä kotimaassa omaksutut arvot ja näkemykset voivat jopa tulla ulkomailla tärkeämmiksi kuin ne olivat synnyinmaassa (Puusaari 1997, 25). Haastateltuni pitivät omasta suomalaisuudestaan kiinni esimerkiksi sisustamalla suomalaisittain ja tekemällä perinneruokia. Kaikki yhtä lukuunottamatta kertoivat viettäneensä aina joulua suomalaiseen tapaan.

Jos nyt ajatellaan tänä päivänä, niin siellä voi olla enemmän suomalaista, siis siinä kodissa, josta mä lähdin kuin mitä meillä on täällä. (s. 34)

Haastateltuni eivät kertoneet yhtä lukuunottamatta poteneensa erityisen suurta Suomi-ikävää ulkomailla asuessaan. Kun kysyin, mitä he ikävöivät Suomesta, oli monen vaikea keksiä ikävän kohteita.

-- en mä oikein osaa sanoa, että olisin kaivannut mitään. (s. 62)

Ei mulla nyt mitään semmosta kauheeta tuskaa, ikävää ollu. En mä ainakaan muista, että olisin kokenu. (s. 39)

Seuraavassa lainauksessa haastateltava selvittää prosessia, miten kotimaasta irtautuminen tapahtui. Sitä mukaa kuin uusi asuinmaa alkoi tuntua kotoiselta, heikkeni kotimaan kaipaus.

Sitten kun mä pääsin sinne sisälle, niin ei sitte Suomi merkinny enää sitä Suomea, mitä se oli aikasemmin merkinny, ett se kotimaan kaipaus oli jääny taakse jollain lailla. Ja mä olisin varmaan sopeutunu sinne loppuiäksi, jos mun avioliittoni olis kestäny. (s. 8)

Vain yksi kertoi kovasta Suomi-ikävästä. Sama haastateltava ikävöi kovasti tällä hetkellä maahan, josta palasi Suomeen.

E: No oliko sulla ikävä tänne?

H: Oli koko ajan, enkä mä tiedä miksi, että oli ikävä semmosta tavallaan, että... suomalaisilla on yleensä aina se ongelma, että kun ne lähtee ulkomaille, niin on ihan hirvee Suomi-ikävä. Ne aina kaipaa jotain semmosta, mikä ei oo todellista. Ehkä ne kaipaa, niin kuin minäkin jotakin saunavihtaa tai saunaa tai järvenrantaa ja juhannuskokkoa ja se ei oo kuitenkaan se arki, että koko ajan mulla oli ikävä just ihan tämmösiä suomalaisten perusjuttuja, mitä me kaikki rakastetaan. (s. 95)

Haastateltavien ikävä kohdistui lähinnä sukulaisiin ja luontoon ja oli hetkittäistä. Kuumissa maissa asuneet kaipasivat välillä viileyttä, levottomissa maissa asuneet liikkumisen vapautta ja useat kertoivat kaivanneensa suomalaisia traditioita. Näitä he itse koettivat säilyttää mahdollisuuksiensa mukaan. Moni puhui lapsilleen suomea, luki heille suomalaisia kirjoja ja opetti lauluja.

Heidän ikävänsä ei ollut niin syvää, mitä supisuomalaiset arvelivat. Eräs oppaana toiminut kertoi hauskaasti lomailijoiden suhtautumisesta ulkomaillaeläjään:

Mä en oo ikinä syönyt niin paljon lenkkimakkaraa, kun mä oon syönyt oppaana ollessa. Kun kaikki toi niitä lenkkejä, ethän sä heittänyt niitä pois. Sä söit niitä lenkkimakkaroita ja susta tuntu jo ihan puulta sininen lenkki ja sitt sun piti aina hymyillä ja olla kauheen kiitollinen, kun ne toi ja sitt ne samat ihmiset tulee aina vuodesta toiseen. Meilläki oli sellasii, jotka tuli pari kerraa vuodessa, niin ne toi aina sulle ne samat jutut. (s. 129)

Tässä tapauksessa kotimaassa pysyvästi asuvat suomalaiset arvioivat ulkomailla asuvan kaipaavan kovasti suomalaisia asioita, kuten juuri lenkkimakkaraa. Sama haastateltava kertoi matkailijasta, joka toi hänelle kaksi kertaa vuodessa savusilakoita, jotka päättyivät tyytyväiselle opas-kollegalle, koska haastateltava ei itse ollut kalan ystävä lainkaan.

Haastatellut tunsivat itsensä ulkomailla suomalaisiksi. Eivät he olleet asuinmaansa kansalaisia, eivätkä halunneet heiksi tulla. Se ei olisi ollut mahdollista.

-- mä oon aina vahvasti tuntenu, että ihminen on sitä, mihin sä oot syntynyt. Ja se, että ottais muun kansalaisuuden, niin se tuntuis musta vähän niinku petturuudelta, mutt eihän se nyt sitä oo, mutta mulla oli aina semmonen tunne, että mä en voi olla venezuelalainen, kun mä en oo oikeesti venezuelalainen, mutta ehkä sitt, jos on tarve siihen jonkun työn takia tai jonkun muun asian takia, niin ehkä sen sitt vaan ottais sillai kevyemmin, kun eihän se siit se suomalaisuus tietenkään oikeesti mihkään häivy, mutt se nyt oli mulla vaan semmonen tunne, että mä oon suomalainen kuitenkin henkeen ja vereen loppujen lopuksi. (s. 145)

Kokemuksia ja muutoksia

Vähitellen suhde kotimaahan muuttuu. Sen merkitys muuttuu. Kun toisessa maassa elää arkipäivää, ei voi eikä ole mahdollista pitää jääräpäisesti kiinni vanhoista tavoista ja käsityksistä. Oma suomalaisuus alkaa väijäämättä saada vaikutteita elinympäristöstä. Moni haastateltu kertoi muuttuneensa vuosien mittaan sosiaalisemmaksi ja avoimemmaksi. Oma suomalaisuus säilyi pohjalla, mutta siihen alkoi kietoutua uusia elementtejä. Itse saattoi huomata jossain vaiheessa, että jotain on tapahtunut. Muutokset itsessä ovat kuitenkin hitaita, joten ne eivät omasta perspektiivistä katsoen tunnu huomattavilta. Osa haastatelluista kertoi, että ei huomannut muutoksia itsessään lainkaan. He huomasivat ne vasta palattuaan Suomeen.

Esittelen nyt useampia otteita haastatteluista, jotta mahdollisimman hyvin pääsisi mukaan tuntemuksiin, joita haastatelluilla oli muutosten keskellä.

Mulle sitten aukes tää Suomi kotimaana uudestaan, mä en ollu sitä... se oli mun kotimaani ollu aikasemmin, mutta mä tulin... ensiks mä olin muutama vuosi hirveen suomalainen ja hirveen kotimaan uskollinen ja ihanaa tuoda kaikkee... Mitä mä sinne vein, ryijyjä ja kaiken maailman juttuja, tämmösiä, mitä täällä on, jotain kansankulttuuria. Mutta sitten tota... pikkuhiljaa se alko häipyyn pois, että oikeestaan mä en sitä huomannutkaan, koska siellä on... esimerkiksi mä vieläkin, mä en tykkää suomalaisesta rakennustyylistä, enkä suomalaisesta kalustuksesta, enkä mistään tämmösestä, että mulla kotona pitää olla rimpsuja ja kaikkee semmosta, erilaisia huonekaluja, mieluummin tyylihuonekaluja ja tämmöstä, että mä tykkään semmosesta niinku enemmän. Mä en tykkää yksinkertaisuudesta. (s. 4)

Sama henkilö kertoo muuttumisestaan ja oman muuttumisen välttämättömyydestä, jotta kyseisessä yhteiskunnassa pystyisi elämään.

No kyllähän siinä tietysti paljon muuttuu... Ensinnäkin siinä omaksuu, joutuu omaksuun sen kulttuurin, sen yhteiskunnan ja sitten kaikki näät tavat, koska se on melkein pakko, että musta tuli... mä just mietin tota yhtenä päivänä, että musta tuli samanlainen kuin paikalliset... että mä passasin miestäni hirveesti. (s. 3)

Myös toiset kokivat kokemustensa muuttaneen heitä.

Mä oon muuttunu hirveesti. Se mun perusminä on sama ja mun arvot on samat, mutta mä oon muuttunu sillä tavalla, että mä oon varmaan kymmenen kertaa rohkeampi ja sosiaalisempi, kun mä olin lähtiessä. (s. 95)

En mä siellä sitä (muutosta) huomannu ollenkaan. Enhän mä huomannu sitä mitenkään. Mä varmaan olin ottanu paljon siitä... niistä muista kulttuureista ja... Olihan mussa myös suomalaista, mutta oli myös sitten paljon siitä muusta ja kokemuksista, mitä oli ollu ja siitä kanssakäymisestä ja sosiaalisesta elämästä, mitä oli muualla, niin varmaan siitä oli jääny hirveen paljon, koska mä huomasin sen vasta Suomessa, että aijaa, että mikä mussa on, että aha, että hetkinen, että mikä mulla on, että samat käsivarret, ihan saman näkönen ihminen, mutta ihmiset ei ottanutkaan mua vastaan niinkun aikasemmin, että mussa oli joku muuttunu, että sitten mä tajusin, että kyllä muss on paljon muuttunu. (s. 85)

-- loppujen lopuksi siinä pohjalla oli se sama vanha rauhallinen suomalaisuus ja sitt aina välillä tuli nää tämmöset tunnekuohut... ja kyllä esimerkiksi, mikä vaikuttaa just, niin kaikki musiikki ja tämmönen vaikuttaa hirveesti ihmiseen, että kyllä se sitt loppujen lopuksi vuosien ja vuosien mittaan, kun mä olin siellä yhteensä 22 vuotta, niin kyllä sen huomaa, että se vaikutti niinku ihan verenkiertoon ja venenkoostumukseen varmaan, ett kyllä se sitt loppujen lopuksi rupee tuntumaan, niinku olis oikeesti geeneissä jotain sikäläistä... (s. 146)

Mielenkiintoisena yksityiskohtana voisin mainita, että haastateltava, joka kertoo olevansa loppujen lopuksi henkeen ja vereen suomalainen, kertoo oleskelun ulkomailla vaikuttaneen aikojen kuluessa jopa verenkiertoon ja -koostumukseen. Hän on loppujen lopuksi suomalaista verta, mutta suomalaiseen vereen on sekoittunut jotain sikäläistä. Tällainen kahden kulttuurin välillä liikkuminen näkyy muidenkin haastatteluissa. Välillä haastattelijat kertovat olevansa sitä ja välillä tätä ja välillä molempia yhtäaikaan. Sellainen heidän todellisuutensa luultavasti onkin.

Seuraavista lainauksista ilmenee, miten muutoksia alkoi huomata vasta, kun oli kontaktissa suomalaisiin sukulaisiin tai ystäviin. Muutoksia olisi muuten ollut vaikea havaita.

-- sitt mun sukulaisia tuli käymään. Ne tuli lomalle sinne... Melkein vuosi oli kulunu ja mä muistan, miten musta oli outoa puhua suomea ja musta oli outoa kuunnella, mitä ne kerto ja mitä ne jutteli, että sillon musta tuntu, että mä oon astunu jonkun semmosen kynnyksen yli --. (s. 61)

-- kun mä tulin käymään (Suomessa) ja se mun poikakaveri, niin se katteli kyllä niinku pieneen tämmöseen imupilliin, kun meikäläinen katto ehkä vaikka viemäriin, vähän isompaan tämmöseen tuubiin, niin kyllä sen huomasi, että oli erilainen, kun muut täällä. (s. 37)

Ekspatriaatin yhteisö

Kaikilla ihmisillä on voimakas samaistumisen, kuulumisen, yhtenäisyyden ja turvallisuuden kaipuu. Olla jonkin kansan jäsen on ensi sijassa kuulumista ”meihin”, yhteisen historian ja kollektiivisen

muistin tuottamaan yhteisöön. (Virtanen 1994, 38) Etniseen ryhmään kuuluminen muodostuu keskeiseksi osaksi ihmisen koko persoonallisuutta, hänen sisintä ydintään. Omaan ryhmään liittyy suuri tunnelataus verrattuna myöhemmin solmittaviin siteisiin. (Liebkind 1988, 46)

Yritän yhteisön määrittelyn kautta hahmottaa ekspatriaatin sijaintia kahden tai useamman yhteisön kentässä. Ekspatriaatit tuntevat kuuluvansa suomalaisten ryhmään, mutta Suomeen paluun jälkeen usein totuus yllättää. Sitä suomalaisuutta, jota he ovat viljelleet ulkomailla, ei löydykään sellaisenaan kotimaasta. Missä on sitten se suomalaisuus ja ryhmä, johon paluumuuttaja luuli kuuluneensa ulkomailla asuessaan? Löytyykö se vuosien takaa vai onko sitä koskaan ollut olemassakaan?

Yhteisöllä on käsitteenä useita merkityksiä. Käsitteen ala voi vaihdella ihmiskunnasta pariin, kolmeen ihmiseen ja sen alueellinen laajuus maapallosta ruokakuntaan. Yhteisyys voi perustua lukemattomiin asioihin. Yleisimmillään käsite yhteisö viittaa ihmisten välisen vuorovaikutuksen tapaan, yhteisyyteen, ihmisten väliseen suhteeseen tai siihen, mikä on tietylle ihmisryhmälle yhteistä (Lehtonen 1990, 14-15). Ekspatriaatti kuuluu moniin yhteisöihin, kuten perheeseen. Tämän tutkielman yhteydessä olen kiinnostunut yhteisöstä, joka perustuu kansallisuuteen ja asuinmaahan.

Yhteisölle ei ole olemassa tarkkaa määritelmää. Sosiologisiin tutkimuksiin nojaava tarkastelu antaa kyllä joitakin yhteisöjen kuvausulottuvuuksia. Yhteisö ilmenee alueeseen (tilaan) kiinnittyvänä toiminnan ja tietoisuuden yhdelmänä, joka näyttäytyy siihen osallistuville ihmisille identiteettiä vahvistavana vuorovaikutusjärjestelmänä. (Lehtonen 1990, 20) Varmasti voi sanoa vain, että yhteisön jäsenillä on oltava jotakin yhteistä: toimintaa tai tunteita. Yhteisöllä tarkoitetaan vuorovaikutusjärjestelmää. Kuitenkaan omaksuttu kanta ei tarkoita sitä, että symbolinen yhteisyys olisi arvottomampaa tai merkityksettömämpää kuin yhteisö vuorovaikutuksena. (Lehtonen 1990, 23-24)

Symbolinen yhteisyys ei noudata toiminnallisten yhteisöjen rajoja, vaan yhdistää epämääräisempiä ihmisryhmittymiä ja saattaa jakaa toiminnallisia yhteisöjäkin. Se voi olla alkuperältään kulttuurista tai ideologista. Sosiaalinen vuorovaikutus tuottaa ja uusintaa jatkuvasti symbolista yhteisyyttä. Vuorovaikutuksessa syntyvä kulttuurinen yhteisyys ja ideologinen yhteisyys ovat komplementaarisia ilmiöitä. Toisen harvinaistuessa, toinen yleistyy. Ulkomailla olevan suomalaisryhmän tunnus ”me suomalaiset” voisi olla tästä hyvä esimerkki. Vaikka kysymys on pienryhmästä, sen yhteisyys on syntynyt jossakin pienryhmän ulkopuolella. (Lehtonen 1990, 27)

Lehtonen korostaa määritelmässään vuorovaikutusta olennaisena osana yhteisöä. Myös symbolista yhteisyyttä pidetään vuorovaikutuksen avulla yllä. Yhteisöön kuuluvilla tulisi määritelmän mukaan olla jotain yhteistä, kuten toimintaa tai tunteita. Edellä jo kuvasin ekspatriaattien yhteydenpitoa Suomeen ja suomalaisiin. Haastateltavani olivat yhteydessä sukulaisiin ja jotkut ystäviin, mutta heidän kauttaan ei varsinaisesti välittynyt tietoa yleisesti Suomen tapahtumista. Jos he kertoivat jotain, unohti ekspatriaatti sen helposti, koska Suomen asiat tuntuivat niin kaukaisilta siinä vaiheessa. Suomessa tapahtuneet muutokset jäivät ekspatriaatin kokemusmaailman ulkopuolelle ulkomailloa aikana.

Ekspatriaattien käsitys kotimaasta on yleensä suurinpiirtein se, millainen kotimaa oli silloin, kun henkilö lähti maailmalle. Hänen käsityksensä maanmiehistään on myös sen aikainen. Käsitys voi siis olla 15 vuoden takainen. Aika on muuttanut kotimaata ja sen asukkaita, mutta myös ekspatriaatti on muuttunut. Hän on muuttunut, mutta saattaa pitää itseään vielä melko tyypillisenä suomalaisena.

Kuvitteellinen yhteisö

Benedict Anderson (1989, 15-16) näkee kansallisen identiteetin olevan kuvitteellinen yhteisö, jonka rakennusaineita ovat tarinat, muistot ja kuvat. Käsitykseen yhteisöstä vaikuttaa enemmän mielikuva yhteisyydestä kuin reaalin vuorovaikutus. Kansakunta on Andersonin mukaan kuviteltu, koska pienimpienkään kansakuntien jäsenet eivät koskaan tunne suurinta osaa muista yhteisön jäsenistä, eivät tapaa heitä tai edes kuule heistä; silti jokaisen kansalaisen mielessä elää kuva heidän yhteydestään (Anderson 1983, 15-16 Pakkasvirran 1997, 79-80 mukaan). Tällainen yhteydentunne lisää turvallisuudentunnetta (Pakkasvirta 1997, 80). Yksi merkittävä tekijä kuvitteellisen yhteisön kehitykselle on tiedotusvälineet (Anderson 1989, 30).

Ekspatriaatilla on näitä kuvitteellisen yhteisön rakennusaineita. Hänellä on muistissaan kotimaansa tarinoita, muistoja ja kuvia. Kuvat voivat olla esimerkiksi mielikuvia, valokuvia tai elokuvia, joilla kansallista identiteettiä rakennetaan. Hänen siis pitäisi voida hyvin pysyä yhteisön jäsenenä. Nämä kuvitteellisen yhteisön rakennusaineet ovat kuitenkin käyneet osittain vanhoiksi. Hän pärjää johonkin pisteeseen asti, mutta yksikin vuosikymmen jo tipauttaa kärryiltä. Se vähentää hänen tuntemaa yhteenkuuluvuutta tähän yhteisöön. Hänen kuvittelemassaan yhteisössä rakennusaineet ovat ne vanhat ja oikeat, häntä koskettavat, eivät nämä uudet ja vieraat, joilla ei ole merkitystä hänelle. Vähitellen

uusien yhteisyyden aineksia alkaa syntyä hänen palattuaan kotimaahan, mutta se vie aikaa. Käsittelemme enemmän paluumuuttajan putoamista esimerkiksi tiedotusvälineiden kyydistä Muukalaisuus-kappaleessa.

Karmela Liebkind (1988) kirjoittaa Benedict Andersonin tapaan siitä, että vaikka ryhmän jäsenet eivät olisi paljon tekemisissä, saattavat he käyttäytyä samalla tavalla, koska jokainen jäsen liittyy sisäryhmäänsä tiettyjä mielikuvia sen tavoista ja ominaisuuksista ja muokkaa omaa käyttäytymistään näitä mielikuvia vastaavaksi. Täten kuviteltu samankaltaisuus luo tosiasiallista samankaltaisuutta. Paluumuuttaja itse muuttuu vähitellen ulkomailla ollessaan ja luulee ominaisuuksiensa olevan lähempänä suomalaisten ominaisuuksia kuin ne itse asiassa ovatkaan. Hän saattaa yleistää omia ominaisuuksiaan ryhmänsä muihin jäseniin eli pitää suomalaisia itsensä kaltaisina (Liebkind 1988,77).

Suomalaisuus elää Suomessa asuvien ihmisten mielissä osaksi kuviteltuna todellisuutena. Menneisyys on monessa mielessä heille todempi kuin nykyisyys. (Anttila 1993, 108) Silti he elävät tätä päivää toisten suomalaisten keskellä ja liittävät päivittäin aineksia suomalaisuuteensa. Kuvitteellinenkin suomalaisuus muuttuu vähitellen eletyn elämän mukana. Heidän mielikuvansa itsestään muuttuu erilaisten tiedotusvälineiden kautta.

Kun arvioimme sisäryhmäämme, ajattelemme tuntemusten olevan ratkaisevia emmekä sen, mitä ”meihin” lukemamme ihmiset oikeastaan tekevät. ”Omien” tekemisistä on joskus hyvinkin vähän tietoa, varsinkin jos henkistä läheisyyttä ei vastaa fyysinen läheisyys, toistuvat tapaamiset, jatkuva kanssakäynti ja päätyminen kasvokkain. (Bauman 1990, 44) Ulkomailla asuvat suomalaiset kokevat kuuluvansa ”suomalaisiin”. Silti he eivät välttämättä ole suomalaisten kanssa tekemisissä muuten kuin satunnaisesti tai lomamatkoilla Suomeen.

Oma kulttuuri-identiteetti tuntuu järkkävän vasta paluun jälkeen. Se kun ei tunnu sopivan kuvaan. Tästä voi seurata samastumiskonflikti (Liebkind 1988, 71). ”Olen suomalainen, mutta erilainen kuin muut suomalaiset”. Joillakin suomalaisilla on ulkomailla tiivis suomalaisten yhteisö ympärillään. Palattuaan he huomaavat, että ekspatriaattien joukko ei vastannutkaan tyypillistä kotimaan suomalaisten joukkoa.

Lähes kaikilla haastateltavillani oli suomalaisia kontakteja ulkomailla asuessaan. Moni piti näihin ystäviin vieläkin yhteyttä ja osaksi juuri siksi, että nämä henkilöt eivät olleet tyypillisiä suomalaisia.

Tutkimukseni kannalta oli tärkeää, että haastateltavilla oli omat paluumuuttajaverkostonsa, joiden avulla he pystyivät antamaan minulle mahdollisten seuraavien haastateltavien yhteystietoja. Suomalaisista ekspatriaattiverkostoista huolimatta suurin osa haastatelluista kertoi, että heidän parhaat ystävät ulkomailla olivat paikallisia asukkaita.

Ekspatriaatit käyvät yleensä lomailmassa kotimaassa heidän ulkomaillaoloaikanaan. Eivätkö nämä käynnit auta heitä pysymään ajan tasalla kotimaan tapahtumissa? Lomien aikanahan syntyy juuri sitä vuorovaikutusta ja yhteisyyttä, jota vaaditaan yhteisöön kuuluvalta. Lomakäynnit eivät kuitenkaan yleensä vastaa normaalia arkielämää. Ne voivat olla harhaanjohtavia idyllisyydessään (Storti 1997, 42). Lomakäyntien jälkeenkin kymmenen vuoden takainen käsitys Suomesta saattaa säilyä mielessä.

H: Kyllähän me käytiin täällä lomilla aina ja Suomi oli tällänen lomamaa sitte. Sitä varten tää harha sitt syntykin, että voi että...

E: Että ne lomatko oli aina mukavia?

H: Niin. Totta kai on olla mukava lomalla missä tahansa. Ja siitä se harha synty, että voi voi, Suomessa on kaikki hyvin ja mitä tahansa on joskus huonosti jossain muualla, niin ”voi, Suomessa on kaikki aina niin hyvin”, ajattelee, kun asuu ulkomailla. Mutta sitte se huuma haihtuu, kun tulee tänne, että eihän se todellisuus, arkipäivä olekaan sitä, mitä se on lomalla. (s. 84)

-- olla lomalla Suomessa on aivan eri asia kuin asua Suomessa, koska se loma-aika on koko ajan vähän semmosta jonkun tyyppistä juhlaa. Kun sä et oo täällä töissä, sulla ei oo normaali arki, perhe, koti... Kaikki tämmöset. Se on ihan eri asia. Se on täysin eri asia. (s. 95)

Kuvamme menneisyydestä on tulkinta, joka tapahtuu nykyisyydestä käsin. Menneisyys on aina tietyin arvoin, intressein, peloin ja toivein rakennettu. (Hannula 1997, 158) Yksi menneisyyden kohtaamisen tärkeimmistä tavoitteista on luoda silta nykyisyyden ja menneisyyden välille. (Hannula 1997, 159) Koska ekspatriaatilla menneisyyden ja nykyisyyden välinen ero on suuri, on luonnollista, että hän hivuttaa menneisyyttä mielessään lähemmäs nykyisyyttä.

Olen yrittänyt hahmotella sitä prosessia, joka tapahtuu suomalaisen asuessa ulkomailla. Ekspatriaatti vieraantuu jossain määrin kotimaastaan, halusi hän sitä tai ei. Hän vieraantuu kotimaastaan, mutta ei yleensä tunne olevansa täysin uuden asuinmaansaakaan yhteisön jäsen. Muuttaessaan takaisin kotimaahan hänestä tulee väliinputoaja, joka liukuu kohti eräänlaista muukalaisuutta. Tätä mielenkiintoista teemaa käsittelem Muukalaisuus-kappaleessa.

5. Paluu

Ennen itse muukalaisuuden teemaan siirtymistä esittelen haastateltavieni tuntemuksia liittyen muuttoon ja paluuseen. Mielestäni nämä ajatukset pohjustavat hyvin sitä ”puusta putoamisen” kokemusta, mikä paluumuutto monelle tuntuu olevan.

Haastateltavani palasivat Suomeen useista eri syistä. Neljä palasi nimenomaan parisuhteen katkeamisen vuoksi. He eivät pitäneet realistisena mahdollisuutena sitä, että olisivat jääneet yksinäisenä naisena tai yksinhuoltajana asumaan maahan, josta lähtivät. Suomi tuntui turvallisemmalta vaihtoehdolta. Heillä oli paremmat mahdollisuudet pärjätä taloudellisesti Suomessa kuin lähtömaassa. Yksi mainitsi, että hän ei pystynyt niissä olosuhteissa kehittämään itseään henkisesti ja koki, että jos hän ei lähde, hänen henkinen kehityksensä pysähtyy kokonaan. Kaksi palasi, jotta lapset saisivat suomalaista identiteettiä ja suomalaisen, turvallisen kasvu ympäristön. Eräs kertoi palanneensa lähinnä miehen toiveesta ja yksi ajatteli, että mitä enemmän aikaa kuluu, sitä vaikeampaa on palata. Hän päätti kokeilla, vieläkö paluu onnistuisi. Muutama mainitsi yhtenä paluun syynä kaipuun Suomeen. Suurimmalla osalla kuitenkin pääsy paluuseen oli käytännöllinen.

-- kun meille tuli avioero, niin sitt mä katsoin, että mä oisin voinu jäädä asuun sinne meidän taloon ja kaikki, mutta sitt mä ajattelin kuitenkin, ett jos mull ei ois töitä, jos mun mies yhtäkkiä päätäskee, ett se ei annakaan enää rahaa tai jotain, niin vaikk oli vaikee silleen lähtee, niin mä päätin kuitenkin, ett täällä on turvallisinta kasvattaa lapset ja mull on mahdollisuus kouluttaa niitä ja kaikkee muuta, niin se oli se suurin syy, miks mä tulin Suomeen. (s. 131)

Eräs harkitsi muuttoa ”kolmanteen maahan”, joka ei ollut kotimaa, eikä lähtömaa, mutta päätyi kuitenkin muuttamaan Suomeen.

-- sitte kun mä soitin mun isälle, niin mun isä sano, että ”tuu tänne vaan, että kyllä tänne mahtuu kissojen ja koirien ja kaikkien muitten sekaan” ja tulin sitt tänne ja... kyllähän se täällä sitt tuntu tietysti oikeemmalta. Olihan tää mun oma maa ja oma kulttuuri, että miks mä nyt sitt oisin raahannu ne (lapset) sinne (”kolmanteen maahan”) ja taas uus kulttuuri, uus maa, uus kieli, kaikki... että kyllä mä siinä mielessä oikeen ratkasun tein, että tultiin tänne ja lasten kannaltakin -- (s. 43)

Craig Storti (1997) korostaa valmistautumisen tärkeyttä paluuvaiheessa. Paluuta tulisi ennakoida pohtimalla omia odotuksiaan, kuvittelemalla itse paluutapahtumaa, ajattelemalla ihmisiä, joita tulee tapaamaan ja miettimällä itsessä tapahtuneita muutoksia. (emt., 48) Paluuvaihe sujuu helpommin, kun

pystyy ennakoimaan myös tulevia ongelmia. (emt., 55)

Haastateltavani eivät kertoneet yhtä lukuunottamatta valmistautuneensa paluuseen mitenkään erityisesti. Lähinnä paluuseen valmistauduttiin käytännön asioita järjestelemällä. Täytyi saada asunto, lapsille koulu- tai päivähoitopaikka ja itselle työ- tai opiskelupaikka. Lisäksi itse muuttoon liittyi monenlaista mietittävää. Kodin siirtäminen maasta toiseen ja mantereelta toiseen ei käy sormia napsauttamalla. Osan täytyi järjestää muutto yhtäkkiä ja nopeasti, osa taas kypsytteli muuton mahdollisuutta pitkään mielessään.

E: Olitteko te valmistautunu siihen paluuseen?

H: No ei silleen, mitä siellä sitt äkkiä, kun me päätettiin, että nyt me lähetään Suomeen... Se oli semmonen vähän katastrofi kuitenkin, kun sä et tienny ja sulla oli vähän paniikinomainen tunnelma ja kaikki, ett mitä elämä tuo nyt tullessaan ja kaikki... niin vaan pakkaa ne rakkaimmat tavarat lapsillekin mukaan -- (s. 132)

E: No, miten sä olit valmistautunut siihen paluuseen?

H: No, en oikeestaan muuten, mutt siis mä olin soittanu mun isälle ja sitt keskustellu siitä aika paljon. Mä olin oikeestaan tehny sitä lähdön surutyötä jo aika pitkään ennen, kun mä sitt lähdin. Kyllä varmaan mietin sitä useamman vuoden... ett miten tää elämä tästä menee. Niin, kun mä en ollu siihen tyytyväinen, niin kyllä mä... jossain takaraivolla mulla oli se lähtö mielessä, mutta se oli vaan, että kyse oli siitä, että mikä on se oikee hetki, koska mä en ois voinu vaan, mä en ois voinu sitä yks kaks... (s. 44)

Eräs haastateltava kertoi, että ei ollut pohdiskellut paluuta erityisemmin etukäteen. Hän ei ajatellut paluun olevan ongelmallinen ennen kuin skandinaaviset ystävät tipauttivat ”maan pinnalle”.

En mä ollu yhtään ajatellu sitä (paluuta) missään mielessä... -- Sitt kun meidän skandinaavilaiset ystävät kuuli tai me kerrottiin (että lähdetään), niin he sanoivat, että ”ootsä hullu, että kuka nyt sinne, että mä en koskaan lähtis takasi”. Jotenkin se kuitenkin tuki ehkä sitä, että mä aloin miettiä, että kuinka sitä voi ajatella tolla tavalla, että ”ootsä hullu niinku, ett sä lähet”, ett onks se nyt niin hirvee paikka, ett eihän se voi olla niin ja sitt toisaalta mä enemmän (olin ajatellu), että saa olla onnellinen, että palaa jotenkin juurilleen... -- Se siis näin epäsuorasti ehkä tuki mua siinä paluussa... (s. 121)

Yksi haastateltava kertoi valmistautuneensa perheineen huolellisesti paluuseen. He olivat usein yhteydessä toisiin ekspatriaatteihin ja kuuntelivat näissä piireissä varsinkin amerikkalaisten puhetta erilaisista sopeutumiskursseista ja kirjallisuudesta. Näistä puheista he saivat idean, että kuvittelisivat muuttavansa uuteen maahan nimeltään Finland. Kirjoitan pitkän lainauksen tämän haastateltavan puheesta, koska tapa, miten hän käsitteli asiaa oli mielestäni erityisen mielenkiintoinen.

-- me tehtiin siitä sellasta vitsiä, että me muutetaan nyt kokonaan uuteen maahan ja sitt me kehiteltiin tätä, että joo, ett me osataan jo kieltä, "little bit of language we all know" ja sitt meillä on "some friends, whom we know" ja me ollaan perehdytty jo vähän tähän kulttuuriin ja tota kaikkeen tämmöseen. Että tota... tää alko tämmösenä vitsinä, mutta sitt me huomattiin, että täähän olikin ihan täyttä totta. Että meidän täyty todella tehdä se semmosena, että nyt me tänne sopeudutaan ja nyt meillä on semmosii ongelmia edessä ja tota... että meillä on jo niin monta semmosta hyvää asiaa, niinku tää kieli todellakin ja sitte nää sukulaiset ja tuttavat, jotka siellä on, että meillä on olemassa semmosia hyviä asioita, että meidän ei tarvi ihan alottaa taas tyhjistä, mutt me otettiin se semmosena, että nyt me muutetaan uuteen maahan ja meidän täytyy nyt tähän sopeutua. Se tuntu jo silloin ihan oikealta ja nyt jälkeinpäin tuntuu, että sehän oli ehdottomasti oikea juttu. Mä olin ollu 20 vuotta pois ja mun lapsi ei ollu ikinä asunu Suomessa -- (s. 66)

Kaikesta valmistautumisesta huolimatta kyseinen haastateltava kertoi, että paluu oli ollut hänelle vaikea. Valmistautuminen ei ehkäissyt ulkopuolisuuden tunteiden syntymistä.

Sain aineistoni kautta sellaisen käsityksen, että asuinmaasta lähteminen vie niin paljon sekä fyysistä, että henkistä energiaa, ettei siinä vaiheessa pysty valmistelemaan itseään henkisesti paluuseen. Osa lähti muuttamaan niin vaikeasta elämäntilanteesta, etteivät ajatukset ulottuneet kotimaan kamaralle pääsyä pidemmälle. Monen mielessä painoivat paluun jälkeen yhtä aikaa ongelmat kahdessa maassa.

E: --olitko sä jotenkin valmistautunu siihen paluuseen?

H: En. Se oli hirveen vaikeeta. Ne vuodet, pari kolme ensimmäistä vuotta... niin oli suorastaan... ne oli tosi raskaita... ett mä en pystyny oleen siellä ja mä en tykänny olla täällä. Ett se oli oikeestaan... se oli kauheeta. (s. 12)

Haastateltujeni odotukset vaihtelivat pienistä suuriin odotuksiin. Eräs palaaja kertoi ainoiksi odotuksikseen mielenterveyden ja rauhan. Lasten kanssa palanneiden suurimmat odotukset liittyivät lasten sopeutumiseen ja pärjäämiseen. Oman opiskelun ja työn järjestäminen olivat myös yleisiä odotusten aiheita. Muutama kertoi, ettei uskaltanut odottaa mitään. Joko ei uskaltanut odottaa mitään, ettei pettyisi tai ei tahtonut miettiä koko paluuta.

E: No minkälaisia odotuksia ja tavoitteita sulla oli sen Suomeen tulon suhteen?

H: --mä en oikeestaan ajatellu sitä, mä en ehkä halunnu edes ajatella sitä, että mä vaan lähdin ajatteleematta sen suuremmin sitä, että... ei mull ollu silleen, että toisaalta oli tietysti varmaan semmosia, että toisaalta kiva tulla takas, mutt en mä voi sanoo, ett mitään kauheesti suuria odotuksia tai semmosta, että ei... (s. 119)

Samaan kysymykseen vastasi toinen itseään ihmetellen:

Ihmeellistä kyllä, niin mä en sitten silloin ajatellu mitenkään erityisemmin, kummallista kyllä. Nyt mä oikeen, kun mä havahdun siihen, niin mä ajattelen, että kumma, että mä en odottanu mitään, mä en ajatellu mitään. Että mun ainut toiveeni oli vaan päästä pois sieltä. Mä muistan vieläkin sen kulman, missä mä seisoin ja mä ajattelin, että jos mä en täältä pääse pois, niin mä sekoon täysin. (s. 13)

Nämä naiset, jotka joutuivat perheongelmien vuoksi palaamaan Suomeen, lähtivät ristiriitaisin tunnelmin. He viihtyivät hyvin asuinmaassaan, mutta heidän oli pakko lähteä, kun parisuhde kariutui. Parisuhteen päättymiseen linkkiytyi kiinteästi muutto Suomeen. Siksi paluuseen liittyvä myllerrys oli kaksinkertainen. Muutto Suomeen oli osittain vastentahtoinen.

Itse paluuseen liittyä monenlaisia kokemuksia. Monet kuvaavat alkuaikoja Suomessa sekaviksi ja kaottisiksi. Ympäristöstä ei löydykään niitä vihjeitä ja vahvistuksia, joihin ulkomailla on tottunut (Storti 1997, 25).

E: No miltä se sitten loppujen lopuksi tuntui se paluu?

H: Mun ystävät kysy, että miltä susta tuntuu, niin mä sanoin, että puusta pudonneelta ja vähän säikähtäneeltä. Että semmonen tunne oli kyllä hyvin pitkän aikaa -- (s. 149)

Se oli aika sekavaa se alkuaika. Se oli jotenkin surullista, se oli hirveen sekavaa. (s. 14)

Kaikilla haastateltavillani oli ollut jonkinlaisia vierauden kokemuksia kotimaahan paluun jälkeen. Osalla enemmän ja osalla vähemmän. Hekin, jotka antoivat vaikutelman, että ovat päässeet hyvin suomalaisen elämänrytmiin kiinni, kertoivat sivulauseissaan erilaisuudestaan ja erilaisesta perspektiivistään. Näistä teemoista enemmän seuraavassa kappaleessa.

6. Muukalaisuus

Tässä kappaleessa etsin perusteluja sille, miksi paluumuuttajaa voisi kutsua muukalaiseksi. Muutamia teemoja sivuan vain lyhyesti, koska käsittelen niitä syvemmin myöhemmin.

Moni ajattelee sanan ”muukalainen” viittaavan avaruusolentoon tai ainakin vierasmaalaiseen ihmiseen. Jollekin muukalaisesta tulee mieleen automaattisesti muukalaislegioona tai jokin muu negatiivisesti latautunut asia. Itse olen miettinyt välillä vakavasti, voinko käyttää muukalais-käsitettä tutkielmani yhteydessä. Kuitenkin haastateltavieni luonnehtima vieraus toi minulle mieleen juuri sanan muukalainen. Sanoipa yksi haastateltu tuntevansa olevan aina vähän ufo eli kuin avaruudesta tullut (s. 62). Maailmankansalainen olisi ollut käsitteenä hieno ja positiivinen sävyllään.

Maailmankansalainen on reipas ja kotonaan kaikkialla. Käsite ei sisällä sitä hämmennystä, joka on oleellinen osa muukalaisuutta ja paluumuuttajan kokemusmaailmaa.

Englanninkielisistä sanoista suomenkielen muukalaisuus-sanalle läheisimpiä ovat ”stranger” ja ”alien”. Näitä sanoja on määritelty monisanaisesti englanninkielen sanakirjassa. Nostan esille joitakin näistä määritelmistä.

”Stranger” ei kuulu luonnollisesti paikkaan eikä ole paikan syntyperäinen henkilö. Häntä ei ole aikaisemmin tunnettu, kuultu tai nähty. Hän on epätavallinen. ”Stranger” on toisen luona vieraana, käymässä. Hän ei kuulu ryhmään tai häntä pidetään etäällä ryhmän toiminnoista. ”Stranger” sekaantuu asioihin ilman oikeutta. Hän on tietämätön. ”Alien” viittaa toiseen henkilöön, paikkaan tai asiaan; vieraaseen. ”Alien” kuuluu toiseen perheeseen, rotuun tai kansaan. Hän on ulkomaalaisperäinen kansalainen. (Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary 1993)

Muukalaisuus liittyy läheisesti käsitteeseen vieras, kuten sanakirjan määritelmistä saattaa nähdä. Niissä painotetaan myös muukalaisen vierasta alkuperää. Paluumuuttaja ei ole vierasta alkuperää. Hänestä saattaa silti tuntua kuin hän olisi kotoisin jostain muualta kuin ne, jotka ovat alkujaan kotoisin samasta paikasta kuin hän. Paluumuuttaja on muukalainen, joka ei ole kotoisin tai paremminkin syntyjään muualta.

Muukalaisuus teoreetikkojen silmin

Viime aikoina on ollut suosittua käsitellä tematiikkaa käsitteiden ”me”, ”he” ja ”muukalaiset” ympärillä. Peilaan aineistoani muutamien teoreetikkojen muukalaisuus-puheeseen. Olen keskittynyt lähinnä Zigmunt Baumanin ja Julia Kristevan teksteihin. Lisäksi olen tutustunut Georg Simmelin määritelmiin muukalaisuudesta.

Miten mainitsemani teoreetikot sitten käsittelevät muukalaisuutta? Muukalaisuus löytyy suhteessa meihin ja heihin. Muukalaisuus on jotakin uutta ja yhä yleistyvää tässä maailmanajassa. Aikana, jolloin yhteiskunnat eivät ole niinkään pysyviä, vaan muutosten yhteiskuntia, eivät meidän ja heidän rajat ole enää selviä (Hall 1999, 24). Näiden kategorioiden välissä seilaa käsite muukalainen. Muukalaisuudesta puhutaan ajoittain jokaista ihmistä koskettavana tunteena tai nimenomaan maahanmuuttajan ominaisuutena.

Zygmunt Bauman joutui lähtemään perheineen Puolasta 1960-luvun loppupuolella, jolloin antisemitismi nosti siellä päätään. Omien elämäkokemustensa kautta hänelle ovat tuttuja ulkopuolisuuden, vierauden ja muukalaisuuden tunteet. (Ahponen & Cantell 1996, 9) Bauman käyttää juutalaisia esimerkkiryhmänä kirjoittaessaan kansakunnasta ilman kotimaata (Ahponen & Cantell 1996, 14). Hänen tuotannossaan ovat voimakkaasti esillä yhteiskunnassa lisääntyvä epävarmuus, ambivalenssi ja muukalaisuus (Ahponen & Cantell 1996, 15). Nopeat muutokset elinolosuhteissa ovat aiheuttaneet epävarmuutta. Puolustusmekanismi, johon ihmiset turvautuvat, on torjua kaikkea uutta ja erilaista. Myös kanssaihmiset ovat torjunnan kohteena. Bauman peräänkuuluttaa moraalista vastuuta toisistamme, mikä tuntuu kadonneen. Kylmästä välinpitämättömyydestä seuraa yleinen muukalaisuuden olotila. Tällöin suojaa, jonka moraalinen läheisyys tarjoaa, ei enää ole. (Bauman 1990, 1991)

Bauman ei keskity niinkään kuvaamaan muukalaisuutta muukalaisen näkökulmasta. Hän määrittelee lähinnä muukalaisen paikkaa ja muiden suhtautumista häneen. Bauman tarkastelee muukalaisuutta lähinnä ulkoa käsin. Kristeva sen sijaan kuvaa monisanaisesti ja kaunokirjalliseen tyyliinsä muukalaisen tuntemuksia ja hänen sisintään.

Myös Julia Kristevan tausta on vaikuttanut hänen näkökulmaansa. Kristeva lähti Bulgariasta 1960-luvulla ja on työskennellyt Ranskassa vuodesta 1966 lähtien. Hän toimii siellä psykoanalyytikkona

sekä kielitieteen professorina. Muukalaisuusteemaan liittyen hänen tunnetuin teoksensa lienee Muukalaisia itsellemme (Kristeva, suom. 1992). Hän tarkastelee siinä toiseuden ja vierauden teemaa filosofisesta, psykologisesta ja historiallis-sosiologisesta näkökulmasta. Kristeva on kiinnostunut muukalaisuudesta meissä jokaisessa ihmisessä. Hän hakee historian perspektiivistä ymmärrystä sille, miksi ihminen kaikkina aikoina ja useissa kulttuureissa on rakentanut itselleen suojamuureja toiseutta vastaan. (Simonsuuri 1992, 3-6) Vaikka Kristeva etsii muukalaisuutta meistä jokaisesta itsestämme, kuvaa hän muukalaisuuden kokemuksia maahanmuuttajan silmin. Myös hänen käyttämässään termistössä vieraus on keskeinen käsite.

Kristeva on asunut pitkään Ranskassa, jossa on suuri määrä maahanmuuttajia. Kristevan pohdinnan taustalta löytyvät kansalaisuuksiin ja kansallisuuksiin liittyvät kysymykset. Mitä ne merkitsevät nykypäivänä? Näiden kysymysten pohtiminen johtaa miettimään, mitä kukin on ja miten hänet määritellään. Loppujen lopuksi kyse on eroista ja siitä kuinka erilaiset ihmiset pystyvät elämään keskenään. (Kristeva 1992, 201-203)

Georg Simmel on vuosisadan vaihteen sosiologi toisin kuin Bauman ja Kristeva, jotka ovat yhä aktiivisia kirjoittajia. Simmel syntyi vuonna 1858 Saksassa ja väitteli tohtoriksi jo vuonna 1881. Hänen alojaan olivat filosofia, psykologia ja sosiologia (Wolff 1950, xviii). Simmel näki Berliinin kasvun suurkaupungiksi ja kiinnitti huomiota kaupungistumisen ongelmiin (Noro 1997, 213). Häntä kiinnostivat moderni ja sen tuomat ristiriidat. Simmel on kiinnittänyt Baumanin tavoin huomiota ihmisen käyttäytymiseen suurkaupungissa. Ärsykeitä on paljon ja tämä johtaa kyllästyneisyyteen. Kaupungissa täytyy olla varuillaan ja pitää etäisyyttä erityisesti tuntemattomiin kanssaihmiisiin. (emt., 240-241) Simmelin muukalaisuus-puhe on syntynyt tätä taustaa vasten. Simmel käsittelee muukalaista erityisenä ryhmän jäsenenä. Jäsenyys on samanaikaisesti sekä etäinen, että läheinen. (emt., 253)

Bauman, Simmel ja Kristeva pohtivat muukalaisuutta yleismaailmallisena ja vähitellen jokaista koskettavana asiana. Toisaalta heidän monet esimerkinsä ja luonnehdintansa muukalaisista viittaavat maahanmuuttajiin ja heidän asemaansa muukalaisina. Maahanmuuttaja on ikään kuin ”mallimuukalainen”. Paluumuuttoa ei omana erityisenä teemana käsitellä. Bauman (1990, 58) puhuu kerettiläisistä, jotka hylkäävät ”meidät”, mutta ei erityisesti paluumuuttajista. Maahanmuuttajan kotimaa mainitaan kaukaisena asiana, jota ei enää varsinaisesti ole (mm. Kristeva 1990, 20). Paluumuuttaja ei voi unelmoida kaukaisesta kotimaasta, ellei maa, jossa on asunut pitkään, ole muuttanut hänelle kotimaaksi. Haastateltavistani kukaan ei pitänyt ulkomaata varsinaisena kotimaana,

koska heidän alkujuurensa eivät olleet siellä. Olen joutunut mielessäni vertailemaan maahanmuuttajan ja paluumuuttajan muukalaisuutta. Eräs tärkeä ero liittyy siihen, miten maahanmuuttajiin ja paluumuuttajiin suhtaudutaan. Olen antanut paluumuuttajille oman erityisen käsitteen, joka on ”piilomuukalainen”. Määrittelen ja pohdin piilomuukalaisuutta myöhemmin.

Paluumuuttajan muukalaisuus

Bauman (1990) määrittelee ”meitä” ja ”heitä” ja pääsee sitä kautta muukalaisuuden määrittelyyn. Bauman luonnehtii ”meidän” ryhmää siten, että yksilö tuntee kuuluvansa ”meihin”; hän ymmärtää, mitä ryhmässä tapahtuu. Ryhmä tuntuu luonnolliselta paikalta, jossa yksilö haluaa olla ja johon hän palaa huojentuneena. ”He” taas on ryhmä, johon yksilö ei joko voi tai halua kuulua. Hänellä ei ole selvää näkemystä siitä, mitä ryhmässä tapahtuu, eikä hän osaa ennustaa tai ymmärtää ryhmän käyttäytymistä. Tästä seuraa pelkoa ”heidän” ryhmäänsä kohtaan. Hän kokee, että ”he” tuntevat samoin häntä kohtaan kuin hän ”heitä” kohtaan. ”Me” on yksilölle sisäryhmä ja ”he” kuuluvat ulkoryhmään. (Bauman 1990, 40-41)

Muukalaisuus on jotain, joka jää meidän ja heidän väliin. Muukalaiset eivät ole osa meitä, eivätkä heitä. He osoittavat jakojen olevan keksittyjä rajoja, jotka on mahdollista ylittää tai piirtää uudelleen (Bauman 1990, 54). Muukalaisen paikka on sikäli erityislaatuinen, että hän on sekä sisä- että ulkopuolella (Bauman 1991, 61).

Oma ryhmä siis tuntuu luonnolliselta paikalta. Ryhmän tapahtumia on helppo ymmärtää. Paluumuuttaja on elänyt pitkään erilaisessa ympäristössä, jonka tapahtumat ovat alkaneet tuntua yhä luonnollisemmilta ja luonnollisemmilta. Paluun jälkeen monet asiat kotimaassa näyttävät oudoilta ja hätkähdyttäviltä. Perspektiivi asioihin on eri kuin niillä, jotka ovat asuneet aina kotimaassaan. Monessa tilanteessa ymmärrys ei riitä käsittämään, mitä ympärillä tapahtuu. Paluumuuttaja ei tunne olevansa ”omassa ryhmässä” kotimaassaan. Olo ei tunnu luonnolliselta.

Mä olin kauheen... mä jäin aina suu auki, että hetkinen, että eiks tässä nyt... Että mä odotin ihan eri asioita sitte ja jotenkin olin hirveen vieraantunu taas tästä ja petyin hirveesti sitte tähän jotenkin, tähän suomalaiseen kulttuuriin. (s. 82)

E: Ootko sä tuntenu, että sä olisit jossain tilanteessa ollu jotenkin ulkopuolinen?

H: Montakin kertaa, kun mä mietin, että miksi nää nyt näin tätä asiaa tekevät. Joskus mä nään semmosia kummallisia, miten ihmiset käyttäytyy kadulla -- (s. 70)

Moni haastatelluista kertoo ahdistavista tilanteista paluun jälkeen. Monessa tilanteessa olo tuntuu epäluonnolliselta ja ulkopuoliselta. Tämä ulkopuolisuuden kokemus kertoo sen, ettei paluumuuttaja tunne kuuluvansa ryhmään. Joillakin ulkopuolisuuden tunne oli ajoittaista, osa taas kertoi jatkuvasta ulkopuolisuuden tunteesta, joka jatkuu ja jatkuu, vaikka vuodet kuluvat.

Mä oon koko ajan tuntenu olevani ulkopuolinen. Ihan koko ajan. Koko ajan ja joka paikassa. (s. 103)

-- se on todella iso askel, kun muuttaa Suomeen, että siinä kestää kauan aikaa, ennen kun sopeutuu suomalaiseen byrokraatiaan, suomalaiseen todellisuuteen, että saa selville, mistä täällä puhutaan. -- Voi aluks oli ihan ulkopuolinen. Kaikki... ei ymmärtäny, mitä oli lehdessä ja mitä uutisissa, että kaikki nää julkkikset oli ihan utoja ja tota suomalaiset muusikot ja vieläkään mä en tiedä monta kertaa, että kukas tää nyt on ja kaikki ihmiset on hirveen kiinnostuneita ja puhuu jostain ja mä en jaksa olla kauheesti kiinnostunu, että okei, että antaa olla loppujen lopuksi. (s. 80)

E: No entäs sen paluun jälkeen, tuntuko taas, että no nyt mä oon jossain tavallaan sisällä, jossain joukossa tai että tunsin jotain yhteenkuuluvuutta?

H: Ei. Sitä mulle ei oo kyllä tullu. Me ollaan itse asiassa tästäkin puhuttu kyl kotona, että käyköhän meille nyt niin, että me ei niinku missään sillä tavalla olla korvia myöten. Siis hyvinhän me sopeudutaan ja voi voi käydään kaikkialla ja meillä on kaikenlaisten mittareiden mukaan sillä tavalla elämä hyvin tänne sopeutunu, mutta... että tuleekohan koko ajan olemaan sellanen pikkunen etäisyys siihen, että miten ihmeessä tää on, minulle nyt ehkä erityisesti. (s. 70)

Bauman kirjoitti, että palaaminen omaan ryhmään tuntuu huojentavalta. Paluu Suomeen oli todella helpotus heille, jotka pääsivät muuttamalla Suomeen vaikeasta elämäntilanteesta eteenpäin. He eivät kuitenkaan olleet helpottuneita sen vuoksi, että olisivat tunteneet palanneensa vieraasta maailmasta kaltaistensa joukkoon. Esimerkkini henkilö ei olisi tahtonut olla tekemisissä oikein kenenkään kanssa. Niin vaikealta kohtaamiset tuntuivat.

Oikeestaan varmaan pari kolme vuotta se oli niin vaikeeta (paluun jälkeen), että siitä ei oo jääny mitään miellyttäviä muistikuvia, että mä olin toisaalta... mä olin kyllä helpottunu, kun mä olin päässy eroon siitä ahdistavasta suhteesta, mutta toisaalta mä en... en mä tykänny täälläkään olla. -- kyllä se aika shokeeraavaa oli jollain lailla, että kyllä mä parina, kolmena ensimmäisenä vuonna... mä en ois halunnu olla yhtään missään, että... (s. 14)

Myös seuraava haastateltu kertoo helpotuksesta, joka liittyi paluuseen. Hänelle paluu oli niin suuri helpotus, että keventynyt olo auttoi myös sopeutumaan. Hän tunsu Suomeen palattuaan saaneensa

elämässään uuden tilaisuuden.

-- kyllähän se suuri, hirveen suuri muutos oli taas tulla tänne, mutta se, että siinä oli niin paljon sellasta... ehkä sellasta henkistä pahoinvointia ja sellasta kaikkee, että sitte, kun tuli tänne, niin tavallaan yks kaks... niinku olis jättäny kuule turkin tuonne ja tullukin kesätakissa tänne, niin se olo keveni ja samalla tavallaan se oma persoona muuttu siihen samaan, että kun mun tyttöystävän näin, sano, että "et sä oo yhtään muuttunu, että sä oot aivan yhtä ilonen, kun ennenki!". Niin mä sanoin, että niin... kun sä olisit nähny minkälainen mä olin... (s. 35)

Kyseinen palaaja on hyvin aktiivinen ja hyvin sopeutunut takaisin Suomeen, mutta silti hän kertoo pitävänsä itseään aika lailla erilaisena muihin, kotimaassa aina asuneisiin verrattuna. Muut eivät eroa niinkään huomanneet, koska palaaja kykeni olemaan se sama henkilö, jonka vanhat ystävät muistivat vuosien takaa.

Kotimaan ihmiset eivät ole paluumuuttajalle aivan meitä, mutta eivät heitäkään. Paluumuuttaja pitää itseään suomalaisena ja löytää tuttuja piirteitä suomalaisesta elämänmenosta, vaikka itsessä ja kotimaan ihmisissä onkin tapahtunut muutoksia. Bauman kirjoittaa, että muukalaisuus on jotain, mikä jää meidän ja heidän väliin. Paluumuuttaja on osa suomalaista ryhmää, mutta ei kuitenkaan täysin, oli sitten kyse tuntemattomista ihmisistä, vanhoista ystäväistä tai sukulaisista. Hän on yhtä aikaa sekä sisä- että ulkopuolella. Hän pääsee helposti sisäpuolelle olemalla kameleontti, mutta tietää sisimmässään, että ei pysty olemaan täysin oma itsensä, jos tahtoo kuulua johonkin joukkoon. Käsittelen myöhemmin sitä, mihin joukkoon paluumuuttaja tuntee parhaiten kuuluvansa ja koska hän kokee voivansa olla täysin oma itsensä.

Bauman kirjoitti, että omaa, "meidän ryhmää" on helppo ymmärtää. Monelle ymmärtämättömyys on paluussa kaikista vaikeinta. Aikaisemmin jo kirjoitin, että paluumuuttajan voi olla vaikea ymmärtää ympärillä tapahtuvia asioita. Moni kertoi vaikeuksista ymmärtää suomalaisten nykypuhetta. Kieli ehti muuttua yllättävän paljon. Uusia ilmauksia syntyy ja kehittyneen tekniikan mukanaan tuomaa uutta sanastoa tulee arkikieleen mukaan. Kielen lisäksi keskusteluja haittaa puheenaiheiden outous. Palaaja on täysin tietämätön päivän polttavista kysymyksistä ja vaikka keskustelu kulkisi kymmenen vuoden takaisiin aiheisiin, on palaaja yhä yhtä ulalla. Palaaja ei ole ajan tasalla. Välillä hän käyttäytyy tavalla, joka sopii kyllä johonkin tilanteeseen, muttei siihen, jossa hän on. Tällöin hän tuntee syyllisyyttä tai nolostuu. (Bauman 1990, 148)

Moni haastateltava mainitsi suomalaiset julkisuuden henkilöt, kulttuuritapahtumat ja politiikan aihealueiksi, joista ei pystynyt keskustelemaan paluun jälkeen. Joku kertoi huomanneensa, että hänen puheenaiheitaan pidettiin omituisina. Palaajalla itsellä saattoi olla korkea kynnyks kysyä itselleen vieraista asioista, jotta ei joutuisi naurunalaiseksi.

-- ne (sukulaiset) puhu sitten, että osta sitä Voimariinia... jotain ja mä en tiennyt, mikä se Voimariini oli ja mä olin jotenkin... en tiedä, olinko sitten niin ujo tai jotenkin, että mä en kehdannu kysyä, että mikäs se Voimariini oli ja sittenhän mä oon tajunnu, että sehän on margariinia... (s. 20)

Aluks mä... koko ajan sain kysellä ihmisiltä, kun puhuttiin jostain, ett mitä ja ihmiset ihmettelee ett... vähän niinku, ett mä sain koko aika selitellä, että mä oon ollu pois, ett siks mä en tiedä tätä ja tota. Ja se oli hirveen vaivalloista mulle -- Ja onhan vieläkin semmosia asioita... on ollu semmosia taitelijoita ja muita, jotka on ollu kauheen muodikkaita näiden vuosien aikaan. Mä en ees tiedä mitään niistä ja se ei kuulu kuvaan. Ihmisen pitää tietää... siinä maassa missä oot se, vaikka ei se ookaan loppujen lopuksi mitään tärkeätä, mutt se tuntuu olevan hirveen tärkeätä, ett sä tiedät ketkä ihmiset on ollu kuuluisia ja tärkeitä ja merkittäviä ja kun et sä tiedä, niin sull on joku tämmönen vajuus... vaje, ett ihan niinku ihmisellä olis jotain vikaa, jos et sä tiedä näitä tapahtumia. (s. 150)

Bauman luonnehtii muukalaista edelleen: ”Muukalainen kapinoi yksioikoista vastakkaisuutta, tätä repivien ristiriitojen, ystävien ja vihollisten, yhteentörmäystä vastaan” (Bauman 1991, 58).

Paluumuuttajalla on siteitä useisiin kansallisuuksiin. Häntä saattavat ärsyttää stereotyyppiset luonnehdinnat eri kansallisuusryhmistä, joita hän jatkuvasti kuulee ympärillään. Hänestä rajat eivät ole todellisuudessa niin selviä kuin niistä tehdään yleisessä puheessa. Onhan hän itsekin rajatapaus, jota ei voi sijoittaa täysin minkään rajan taakse. Paluumuuttaja väsy helposti oikomaan hänen omasta näkökulmastaan katsoen vääriä käsityksiä. Hän ei jaksa olla jatkuvasti puolustelemassa ulkomaalaisia ystäviään tai esittämässä kritiikkiä kotimaansa käytäntöjä kohtaan. Hänen näkökulmansa on erilainen kuin muiden. Rajalla oleminen on uuvuttavaa.

Koska muukalainen on rajalla, rajan takana tukevasti olevat saattavat suhtautua häneen epäillen. Muukalainen säilyttää vapautensa lähteä. Hän voi siis tarkastella olosuhteita maltillisesti. Muukalaisen ilmaisemaan haluun osallistua asioihin ei luoteta, koska mahdollisuus lähteä tarjoaa hänelle henkireiän. (Bauman 1991, 60) Georg Simmel (1964, 405) kuvaa hyvin muukalaisuuden jäsenyyttä. Muukalaisen jäsenyys ei ole niin sitoutunut, koska hänellä on siteitä moneen suuntaan. Paluumuuttaja on sitoutunut ainakin kahteen kulttuuriin. Tästä syystä häntä saatetaan pitää jonkinlaisena isänmaan petturina. Moni paluumuuttaja jopa ilmaisee halunsa lähteä vielä joskus kotimaasta. Ainakin lähtemistä pidetään hyvinkin mahdollisena vaihtoehtona. Simmel kirjoittaakin, että muukalainen on

potentiaalinen vaeltaja (emt., 402). Hän saattaa jäädä vaikka kuinka pitkäksi aikaa, mutta säilyttää mahdollisuuden lähteä. Mitä kotimaa oikeastaan merkitsee paluumuuttajalle, miettii kotimaassaan aina asunut.

Muukalaisuuteen liitetään usein luonnehdinta, että muukalainen on muukalainen kaikkialla. Ei ole ainoatakaan paikkaa yhteiskunnassa, missä hän todella tuntisi olevansa kotonaan ja joka voisi antaa hänelle luonnollisen identiteetin. Hänen identiteettinsä joutuu jatkuvasti kyseenalaiseksi ja on selvitetävä aina uudestaan. (Bauman 1991, 201) Onko paluumuuttaja muukalaisen tavoin koditon? Koti on käsite, jonka voi ymmärtää monella eri tavalla. Kyselin haastateltavilta heidän kotikäsitteistään ja olen poiminut heidän puheestaan mainintoja kodista. Monen puhe kodista on ristiriitaista. Sama henkilö saattaa puhua, että hän tuntee olevansa kotonaan missä tahansa ja toisaalta, että hän ei tunne olevansa kotonaan enää oikein missään. Kristeva luonnehtiikin muukalaista seuraavasti: ”hän on ei-mistäään, kaikkialta, maailman kansalainen, kosmopoliitti” (Kristeva 1992, 38). Palaan kotiteemaan sekä muukalaisuus- ja toisaalta kosmopoliittipuheeseen tutkielman lopussa.

Erään muukalaisuuden luonnehdinnan mukaan muukalaisuus merkitsee erossa olemista omasta alkuperästä, ”äidistä” (Lehto & Timonen 1993, 98). Mitä tämä merkitsisi paluumuuttajan kohdalla? Paluumuuttaja on palannut nimenomaan juurilleen, synnyinmaahansa. Paluumuuttaja on joutunut kuitenkin eroon alkuperästään kulttuurisesti. Hän on joutunut eroon siitä Suomesta, josta lähti monia vuosia aikaisemmin. Hän ei pysty palaamaan siihen lapsuuden ja nuoruuden Suomeen, vaikka tahtoisikin. Ajatus muukalaisen äidittömyydestä liittyy kodittomuuteen.

Luin Baumanin muukalaisuus-puhetta suhteuttaen sitä paluumuuttajiin. Löysin yhteneväisyyksiä, mutta myös paljon kuvausta, joka ei sovi paluumuuttajaan. Bauman kuvaa välillä muukalaiseen suhtautumista hyvin voimakkain ilmauksin. Muukalainen tahdottaisiin lähettää sinne, mistä hän on tullut. Bauman puhuu myös kansanmurhasta, joka voi kohdata muukalais-ryhmää. Tämäntasoinen puhe on kaukana siitä, miten paluumuuttajaan saatetaan suhtautua. Myös ajatus siitä, että muukalaiset erotettaisiin muusta väestöstä fyysisesti, on liian pitkälle menevä asia, jotta se koskisi paluumuuttajaa. Eihän paluumuuttajan eroakaan muista ole fyysinen. Sen sijaan henkistä erottamista saattaa tapahtua esimerkiksi keskusteluissa. (Bauman 1990, 61)

Muukalaisuuskeskustelussa on esitetty myös näkemyksiä, että tässä urbaanissa maailmassa muukalaisuus on globaalia. Jokainen on tämän ajatuksen mukaan muukalainen. Maailmaa leimaa

yleismaailmallinen muukalaisuus. Kohtaamme päivittäin paljon ihmisiä, joita emme tunne. Olemme itse muukalaisia toisille ja toiset ovat meille muukalaisia. Näemme ja kuulemme jatkuvasti asioita, joita emme ymmärrä. (esim. Bauman 1990, 63) En kuitenkaan usko, että vierauden tunne olisi kaikilla yhtä voimakas. Se on käsittääkseni voimakkain sillä, joka on vähiten ehtinyt oppia ymmärtämään näkemäänsä ja kuulemaansa. Se riippuu näkijän ja kuulijan perspektiivistä asioihin.

Kristeva (1992) käsittelee muukalaisuutta minuutemme kätkeytyneenä puolena. ”Muukalaisuus alkaa oman erilaisuuden tiedostamisesta ja päättyy, kun näemme itsemme muukalaisina, kapinoimassa siteitä ja yhteisöjä vastaan, mikä tarkoittaa että juuri ’me’ tulee ongelmalliseksi, ehkä mahdottomaksi” (emt., 13). Kristeva näkee muukalaisuuden kaikkien yksilöiden ominaisuutena, jonka toiset löytävät ja toiset eivät. Voisi ajatella, että juuri paluumuuttaja löytää muukalaisuutensa helposti, koska hän kokee erilaisuutensa niin konkreettisesti. Juuri tästähän muukalaisuus Kristevan mukaan alkaa.

Paluumuuttajalle juuri ”me” on ongelmallinen, koska hän tahtoi liittää siihen aineksia sieltä ja täältä. Tällaista ”meidän” ryhmää ei kuitenkaan ole helppo löytää. Tällöin joutuu juuri tilanteeseen, että kapinoi erilaisia rajoja vastaan.

Olen esitellyt erilaisia muukalaisuuden määritelmiä, joiden valossa uskallan väittää, että paluumuuttajaa voi kutsua muukalaiseksi. Seuraavaksi esittelen paluumuuttajan muukalaisuuden erikoislaatuisuutta verrattuna maahanmuuttajan muukalaisuuteen.

Piilomuukalaisuus

Paluumuuttajan muukalaisuus on erikoista siten, että hän on kotimaassaan. Hän ei olisi muukalainen, ellei olisi asunut välillä muualla. On erilaista olla vähemmistössä kotimaassa kuin ulkomailla.

Ulkomailla ulkopuolisuus on luonnollista. Siellä annetaan helpommin anteeksi, kun ylittää paikallisia normeja. Kotona paluumuuttajaa ei pidetä ulkomaalaisena, joten hänellä ei ole samaa suojelua kuin ekspatriaateilla. (Storti 1997, 62) Hän on piilomuukalainen. Hän on sekä lähellä, että etäällä samanaikaisesti (Simmel 1964, 404).

Muukalaisuuteen liitetään usein erilainen, huomiota herättävä ulkonäkö ja kankea kieli (Kristeva 1992, 15, 25). Muukalainen ei ole yksinkertaisesti vain ”tuntematon henkilö” tai ”ei-kukaan”. Muukalaisen

näkee ja kuulee. Muukalaiseen kiinnitetään huomiota, koska hänestä on vaikea päästä perille, saada selkoa. (Bauman 1990, 55)

Paluumuuttajan muukalaisuus on enemmän sisäistä kuin ulkoista. Tarkoitin tällä sitä, että paluumuuttajan muukalaisuudessa on oleellista nimenomaan hänen oma muukalaisuuden tunteensa. Hän ei näytä ulkoisesti muukalaiselta, joten ensi näkemällä häntä ei luokitella muukalaiseksi lainkaan, ellei hän pukeudu kotimaassaan erityisen eksoottisesti. Hän puhuu suomea ja näyttää suomalaiselta. Paluumuuttajan muukalaisuus alkaa paljastua vasta, jos hänen kanssaan on enemmän tekemisissä. Silloin häneen vasta kiinnitetään enemmän huomiota ja saatetaan ihmetellä hänen käytöstään. Juuri hänen käytöksensä tai puheensa saattaa kiinnittää huomiota, ei yleensä ulkonäkö.

Sitten ihmisten mielestä mä en puhunu enää suomea niin kuin suomalainen ja sitt mä en ymmärtäny joitakin käsitteitä, joita oli tullut... uusia käsitteitä ja uusia sanoja ja ne oli ihan ihmeissään, ”että mitä, sähän oot suomalainen, kuinka sä et ymmärrä tämmösiä sanoja... (s. 80)

Paluumuuttaja ei sisällään tunne olevansa sitä, miltä näyttää. Samankaltaisuuden oletus on sitä vahvempi, mitä enemmän ihmiset ovat ulkonaisesti yhdennäköisiä. Tällöin toinen olettaa, että toinen ajattelee ja tekee tilanteesta päätelmiä samalla tavoin kuin hän itse. Tätä kutsutaan projisoiduksi samankaltaisuudeksi (Lehtonen 1994, 50).

Maahanmuuttajia arvioidaan usein tulkitsemalla heitä heidän edustamansa ryhmän kautta. (Simmel 1964, 405) Kun maahanmuuttaja on tekemisissä suomalaisen kanssa, hänessä ajatellaan jo olevan tietyt ominaisuudet. Kun paluumuuttaja on tekemisissä Suomessa aina asuneen suomalaisen kanssa, häneen ei liitetä esioletuksia, mutta keskustelun kuluessa hänet leimataan helposti omituiseksi. Syytä omituisuuteen ei vain osata sanoa. Silloin on helppo leimata toinen tyhmäksi tai vähän oudoksi, koska toinen näyttää olevan ”aika pihalla”.

Aluks mä menin... ensimmäisen kerran varmaan bussilla, mä kysyin mitä se maksaa, niin se kuljettaja katso mua sen näkösenä, että oonks mä idiootti. Varmasti siks, että kun sä oot suomalaisen näkönen ja puhut suomea, niin sun pitää myös tietää kaikki. Koska eihän kukaan ota huomioon sitä, että oisit ollu niin kauan poissa, että sä et tiedä mitään. (s. 110)

Paluumuuttaja on tietoinen erilaisuudestaan. Hänestä saattaa tuntua, että toiset pitävät häntä omituisena, vaikka näin ei todellisuudessa olisikaan. Jos paluumuuttaja ihmettelee toisen käytöstä itseään kohtaan, pitää hän helposti nimenomaan omaa erilaisuuttaan toisen käytöksen syynä.

Seuraava haastateltava oli kokenut, että häneen suhtauduttiin halveksuvasti, koska hän ei hallinnut kieltä.

Se (mennä virastoon ja täyttää lomake) tuntu ihan ylivoimaselta, kun tuntu, että ei ymmärtäny sitä virastokieltä ja että mitä tällä tarkotetaan ja sitt jos kysy jotain, niin ne ei voinu ymmärtää, että joku suomalainen ei voi ymmärtää jotain käsitettä tai jotain termiä tai jotain, jos sulta kysytään jotain. Ja mulle sanottiin, että ”mutta teidän äidinkielenhän on suomi”, mutta siis se oli ihan jotain järkyttävää se siis se ymmärtämättömyys, että siis... se on jotain ihan, että sitä ei voi ymmärtää. Ne ei siis ymmärtäny ollenkaan, että siis mä todellakaan... eihän kukaan ihan vaan kiusatakseen kysy, että mitä tässä... vaan aivan todellakin pyysin apua ja siis jotenkin tuntu, että viranomaiset ei lainkaan tullu vastaan. Siis ei mitenkään. (s. 86)

Kyseinen haastateltava oli kokenut, että nimenomaan viranomaiset eivät osanneet ottaa huomioon palaajan ymmärtämättömyyttä yhteiskunnallisten asioiden keskellä (vrt. Grönlund 1996, 18-23).

Häneltä odotettiin sujuvaa asioimista ja asioiden hoitamista, vaikka hän itse tunsu, että ei pysty hallitsemaan yhtäkkiä niin monia uusia käsitteitä ja asioita. Myös toinen haastateltava olisi odottanut, että viranomainen joustaisi enemmän tilanteessa, jossa toinen on palannut juuri maahan.

Että siinä on monia asioita, mitä pitäis ajatella viranomaistenkin just, jos on paluumuuttajista kyse, että sitä todellakin, vilpittömästi tarvitsee apua ja tukea ja tarvitsee siis monenlaista apua ja kaikki ihan tää, että opetella uudestaan, että miten kaikki toimii ja... ja ett ei vaan vierasmaalaiset, vaan myös suomalaiset, ulkosuomalaiset on ihan yhtä vieraita täällä, että vaikka puhuukin suomea, niin sitä on ihan täysin vierasmaalainen. (s. 87)

-- työvoimatoimistossa minua taas puolestaan nyppi se, että kun siellä se nainen katto mun ansioluettelo ja se sano, että ”no onks sulla nyt mitään todisteita sitt, että tää pitää paikkansa”. No mä sanoin, että ”meidän kaikki todisteet on tuolla noin, tuolla kontissa, että ne on tulossa, että mulla on kaikki semmoset alkuperäset todistukset siellä”, niin se sano, että ”eihän tätä voi mitenkään käsitellä, kun eihän tätä kukaan voi tietää, onks tää totta, että tännehän voi tulla kuka vaan minkäläisten papereiden kanssa tahansa”. Niinku tämmöstä... (s. 74)

Tavallisen muukalaisen (yleensä maahanmuuttaja, eri etnistä ryhmää edustava) ja piilomuukalaisen ero näkyy hyvin muiden suhtautumisessa heihin. Kun tavallinen muukalainen yrittää jäljitellä enemmistön käytöstapoja, leimataan hänet helposti teeskentelijäksi. Hän saattaa kuitenkin vain vilpittömästi koettaa sopeutua sillä tavoin. Muukalaisen yritykset sopeutua saattavat vahvistaa hänen muukalaisuuttaan muiden silmissä. (Bauman 1991, 81) Piilomuukalainen sen sijaan tietää, että kun hän teeskentelee ihan tavallista maanmiestään, menee se muihin yleensä täydestä. Sen sijaan sisimmässään hän ei tunne olevansa oma itsensä. Hän tuntee olevansa teeskentelijä.

Eräällä haastateltavalla oli omaperäinen keino selvittää hankalista keskustelutilanteista vaikuttamatta kangertelevalta.

”Mun kieli oli aika kankeeta ennen kun ne sanat palas ja sitt mä keksin semmosen jutun, että mä otin jonkun espanjalaisen tai italialaistyypin sanan ja tein siitä sivistyssanan jollain suomalaisella päätteellä, niinku sivistyssanoissa on ja kun mä en tienny jotain sanaa, niin mä otin tän mun oman sivistyssanan käyttöön ja kukaan ei kehdannu sanoo mitään, vaikka ne ei ois ymmärtänykkään sitä sanaa, kun ne ihmiset luuli, ett se on oikeesti joku sivistyssana ja ei he ymmärrä sitä, niin ei ne kehdannu (kysyä)... Mä huomasin tän selvästi.” (s. 155)

Sama haastateltava olisi tahtonut käyttäytyä eri lailla kuin hänen odotettiin käyttäytyvän; siten miten hän oli tottunut käyttäytymään ekspatriaattina ollessaan. Hän huomasi, että muut oudoksivat hänen tapojaan, joten hän päätti palata suomalaiseen kuosiinsa. Hän ei kuitenkaan tuntenut olevansa täysin oma itsensä tämän jälkeen.

H: Ja se ehkä oli outoo, että mä olin puheliaampi ja vilkkaampi ja tervehdin eri tavalla ja fyysisempi kontakti olisi ollut niinku... mutt se voitti tää suomalainen loppujen lopuksi. Sitä piti perääntyä ja olla kiltisti.

E: Niin sä aattelit, että ei voi jatkaa sitte sillä lailla?

H: Koska se ei oo täkäläistä kulttuuria. Se ei sovi tänne ja sitä ei voi väkisin muuksi muuttaa, että tota... maassa maan tavalla.

E: Tuntuko, että joutu jotenkin tukehduttamaan itseensä?

H: Niin, kyllä. Ehdottomasti. (s. 155)

Paluumuuttajan muukalaisuus on myös sikäli raastavaa, että hän ei voi tuudittautua maanpakolaisen ajatukseen, että kotimaassa häntä sentään ymmärretään. Se turvapaikka, johon on saattanut mielikuvissaan ulkomailla vaikeina hetkinä vetäytyä, on kadonnut. Se ymmärtämättömyys, jonka paluumuuttaja kotimaassaan kohtaa, voi olla hänelle suuri pettymys. Seuraavaksi käsittelen paluumuuttajan poikkeavaa perspektiiviä sekä hänen omia kokemuksiaan erilaisuudestaan. Tämän jälkeen hahmottelen paluumuuttajan asemaa yhteisössä.

7. Oma perspektiivi

Haastateltavat tunsivat näkevänsä yhteiskunnan eri lailla kuin muut suomalaiset. Paluumuuttajan ulkomaillaoloaikana sekä hänessä että hänen kotimaassaan on tapahtunut muutoksia. Lisäksi kuva kotimaasta on muuttunut aikojen kuluessa, vaikka Suomessa vastaavaa muutosta ei olisi tapahtunutkaan. Perspektiivi on sekä etäisyyden että menneisyyden perspektiivi. Omasta perspektiivistä johtuen monet asiat näyttävät erilaisilta.

Palaajan perspektiivi on siinä määrin poikkeava, että hän pitää jo sen takia itseään erilaisena ja ulkopuolisena. Poikkeava perspektiivi tulee esille keskusteluissa ja jokapäiväisessä elämässä, kun palaaja tarkastelee ympärillään tapahtuvia asioita. Tämä kappale keskittyy haastateltavien kommenttien esittelyyn. Esittelen ensin, miten haastateltavat kertoivat omasta, eroavasta perspektiivistään ja sen syntymisestä.

Kun ihminen muuttuu ja saa uusia kokemuksia, niin se ei ookaan sitt vaan sitä, mihin sä oot tottunu esimerkiks nuorena, kun oli enemmän vaan näissä ympyröissä, missä oli kaikki niin luonnollista ja nyt se ei ookaan ehkä välttämättä ja kun kulkee kadulla, niin kyll sitä vähän tuntee itsensä usein aika... vähän orvoks ja noin, että on vähän ulkopuolinen tunne. (s. 153)

Avara näkökulma

Monet vertasivat omaa perspektiiviään vanhojen ystävien ja sukulaisten perspektiiviin, kuten seuraavat haastateltavat. Omat kokemukset ovat muokanneet suhtautumista asioihin.

E: No tuntuko, että nää oli muuttunu, nää sun ystävät?

H: Kyllä. Jokainen oli tietysti kato... kyllähän siis se, että kun sä huomaat, ettei niitten maailma ollu niin avara, kun meikäläisen, kun ei moni niistä ollu koskaan ollu missään muualla kun täällä. Korkeintaan Espanjassa tai jossain lomakaupungissa -- (s. 49)

Se on ollu semmonen ulkomailla-asumisen ehkä ihan ehdoton juttu, että muutosta kestää, muutosta sietää, muutosta osaa odottaa. Osaa niinku asioita kattoo siltä kannalta, että se on ehkä semmonen ero, joka on varmaan tän ikäsessä ihmisessä... niinku minussa ja sitt jossakin, joka on ikänsä asunu täällä, että tavallaan se muutoksen sietokyky on ihan... (s. 74)

Onko se siltä se, että on niin kutsuttu sekaperhe ja paluumuuttaja, että on jollakin tavalla niinku... kuitenkin erilainen kuin sellanen, joka on täällä asunut koko ajan. On erilainen... Suuri syy on tietenkin se, että on niin valtavan paljon erilaisia kokemuksia, mitä sellasilla ihmisillä... Jos mä vertaan siihen mun nuoruudenystävään, niin hän on koko ikänsä asunut siellä kotikaupungissa, niin kyllähän hän on... koko hänen perheensä ja hänen elintapansa ja hänen ajatusmaailmansa ja hänen mentaliteettinsä on aivan erilainen kuin mulla tänä päivänä. Vaikkakin me oltiin aivan samanlaisia silloin 16-vuotiaina, mutta ei me olla enää, koska se tie, minkä mä olen kulkenu, niin mun matkan varrella on ollut niin paljon vaikutteita. Se muuttaa ilman muuta ihmistä. (s. 103)

Suurin osa haastatelluista mainitsi pitävänsä omaa maailmankatsomustaan hyvin avarana. Omaan näkökulmaa asioihin pidettiin paljon monipuolisempana kuin niiden, jotka eivät olleet nähneet paljon muuta maailmaa.

Paluumuuttaja saattaa olla hyvin kiitollinen siitä, että hänen näkökulmansa ei ole niin rajoittunut kuin muiden. Kristeva kuvaa muukalaisen tunnetta, mikä syntyy hänen etäisyydestä muihin nähden: ”Muukalaista vahvistaa välimatka, joka erottaa hänet niin toisista kuin itsestään ja antaa hänelle uljaan tunteen, ei totuuden noudattamisesta vaan asioiden – myös itsen – suhteellistamisesta, siinä missä toiset junnaavat yksiarvoisuuden uria” (Kristeva 1992, 18).

Haastateltavista yksi oli syntyjään kaksikielisestä perheestä. Hän koki näkökulmansa olleen muita laajempi lapsuudesta lähtien. Hän oli jo lapsena kokenut olevansa erilainen kuin muut. Hänen muukalaisuutensa kokemukset paluun jälkeen eivät olleet kovin vaikeita, koska nämä kokemukset olivat olleet hänelle tuttuja läpi elämän. Hän oli tottunut niihin jo lapsena.

E: No luuletko, että sun suomenruotsalaisuus vaikuttaa siihen, että pystyy sopeutumaan hyvin?

H: Joo. Mä luulen kyllä, että se on just sitä, että koko ikänsä on joutunut pohtimaan kahta identiteettiä oikeestaan ja jo siitä lähtien... että asioilla voi olla eri näkökulmia, että jo siitä kaksikielisyydestä johtuen. Että ehkä se semmonen toiseus tulee... ehkä se on siitä lähtien tullu ja se on omassa identiteetissä, että... -- kyllä varmaan siitäkin (kaksikielisyydestä) on ymmärtänyt sen, siis tämmösenä vähemmistönä olemisen ja siihen liittyvät asiat ja rooli ja tämmöset... (s. 123)

Muuttunut kotimaa

Haastateltavat mainitsivat myös konkreettisia asioista, jotka heitä ihmetyttivät kotimaahan paluun jälkeen. Monet kiinnittivät huomiota hiljaisuuteen ja rauhallisuuteen. Eräs ihmetteli auringon laimeutta. Yllättävän vähän haastateltavat olivat kiinnittäneet huomiota fyysisessä ympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin. Muutama päinvastoin sanoi, että kaupunki näytti samalta kuin aina ennenkin.

Ihmettelin haastateltavien välinpitämättömyyttä kotiseudullaan tapahtuneiden ympäristönmuutosten suhteen. Amerikkalaisessa palaajan oppaassa kun tuttujen paikkojen muuttumisen merkitystä korostettiin (Storti 1997, 18). Voisiko asiaan vaikuttaa se, että suomalaisessa perinteessä koskematonta luontoa on pidetty merkittävämpänä ympäristönä kuin ”kulttuurista luontoa” (Stewen 1993, 163). Haastatellutkin kertoivat kaivanneensa suomesta sukulaisten ohella lähinnä luontoa, mutta toisaalta palattuaan inhosivat kylmyyttä ja pimeyttä.

Eräs haastateltava korosti erityisesti luonnon merkitystä itselleen. Hän ei ollut käynyt lähes 20 vuoteen Suomessa ja koki palattuaan, että luonto oli hylännyt hänet, koska hän oli aikoinaan lähtenyt. Kyseinen henkilö oli tottunut ulkomaillaoloaikanaan jylhiin maisemiin ja kotimaan maisema tuntui pitkän ajan jälkeen laimealta ja vieraalta.

H: Maisema, joka oli ollu niin tuttu ja semmonen rakas tavallaan, kaikki kalliot ja meri ja saaret ja se oli niin erilainen se luonto sikäli, ett siellä oli korkeita vuoria ja tämmöstä... niinku rajumpaa... täällä tuntu, ett kaikki oli kauheen tasasta ja pientä. Ihan niinku noi saaret ja... kaikki näytti tosi oudolta. -- Sen (luonnon) mittakaavat oli ihan erilaiset ja se kesti tosi kauan... Oikeestaan se on nyt näistä yhdeksästä vuodesta kestänyt seitsemän vuotta. Ett vasta nyt näiden muutaman viimesen vuoden aikana mä oon ruvennu saamaan kontaktia tähän luontoon... -- oiskohan se niin, kun on lähteny, niin sitt ihan niinku se ois joku rangaistus melkein, ett luonto sanoo, ett ”ahaa, sä jätit mut, nyt mä en ookaan enää sun”, ett se pitää uudestaan löytää ja se kyllä... mä en tiedä mistä se johtu, että se on kestäny niin kauan. (s. 149)

Nuorison käytös Suomessa oli ihmetyttänyt useampaa palaajaa. Nuorison kielenkäyttöä, juomista ja käyttäytymistä yleensä paheksuttiin. Samoin kaikenikäisten suomalaisten alkoholinkäyttöä. Muutama mainitsi yllättyneensä, kuinka vähän suomalaisessa koulussa vaaditaan lapselta. Moni kertoi pettyneensä, kuinka heikkoja perhesiteet Suomessa ovat. Tiivis yhteisö näytti puuttuvan. Sosiaaliseen yhdessäoloon kaivattiin välittömyyttä ja kyläilyyn stressittömyyttä. Joku kritisoi tapaa, miten

Suomessa eri-ikäiset lokeroitaan. Eri sukupolvet eivät hänen mielestään ole Suomessa luonnollisesti kosketuksissa toistensa kanssa.

Muutama toi esille suomalaisen yhteiskunnan tiukkuuden ja pienistä niuhottamisen. Toisaalta kotimaan järjestelmällisyyttä ja asioiden sujuvuutta keuhuttiin. Joku kertoi yllättyneensä positiivisesti hurjasta elintason noususta.

Kulttuurien välissä

Paluumuuttaja vertaa automaattisesti kotimaansa asioita lähtömaan asioihin. Hänestä jotkut asiat ovat paremmin lähtömaassa ja toiset taas kotimaassa. Hänen havainnointinsa on jatkuvaa vertailua. Paluumuuttaja katsoo tietyn etäisyyden päästä synnyinkulttuuriaan. Koska hänelle kaikki asiat kotimaassa eivät ole enää itsestäänselviä, kiinnittää hän huomiota muille arkipäiväisiinkin asioihin.

-- totta kai ne mielipiteet on eriäviä, kun sä saat niin paljon erilaista tietoo, kun sä oot kahdessa kulttuurissa. Sä luet kahden maan lehtiä, kahden maan uutisia, seuraat kahden maan asioita. Sä koko ajan vertailet niitten kahden maan... olkoon se mitä tahansa. Jos puhutaan koulusysteemistä tai avioliitosta tai elämäntavoista tai työttömyydestä, niin koko ajan sulla on kaks... sull on aina se vertailukohde vieressä. (s. 104)

Musta tuntu myös, että tääll oli ihmiset muuttuneet hirveesti. Mä ehkä katsoin eri silmillä ja eri asioita ja sitt mulla oli tieteenkin paljon etäisyyttä näihin asioihin ja... että sitä jotenkin osas suhteuttaa näitä maita ja osas alkaa ajatella, että jokaisessa maassa on hyvät ja huonot puolensa ja, että ei tää oo paras paikka, eikä tää oo mikään lintukoto, eikä mikään tämmönen, että... Mulle on jääny kaikki tämmönen, että mä suhteutan kaikki asiat, että nyt osaa jotenkin kattoo etäisyydeltä ja sitt ymmärtää myös, että miks Suomessa joku asia tehdään jollakin tavalla, että jotenkin ymmärtää sen siltä etäisyydeltä, kun siihen ei suhtaudu kauheella tunteella ja tota... että sitä osaa niinku vähän objektiivisesti mieltää, että ahaa, miksköhän nää suomalaiset nyt on näin ja miks ne juo niin hirveesti viinaa ja miks niillä on vaikeeta joku asia... sitä alkaa niinku analysoimaan ja miettimään. Että sen takia musta tuntuu, että se on kauheen hyödyllistä nähdä muita kulttuureja, ku myös samalla ymmärtää paremmin omaa kulttuuria. (s. 85)

Edellinen haastateltava mainitsi, että oli huomannut, että ei se kotimaa olekaan lintukoto. Juuri laaja näkökulma auttaa asettamaan kotimaan maaksi muiden maiden joukkoon. Romanttinen kuva kotimaasta katoaa paluun jälkeen, kuten seuraavalle haastateltavalle oli käynyt. Hän kaipasi koko ulkomaillaoloajan idyllistä Suomea.

-- meillähän on hirveen hyvin asiat verrattuna moneen muuhun maahan just nimenomaan tänä päivänä, mutta ett ei täällä oo kaikki asiat hyvin. Sitä meidän on turha tuoda esille, että meidän maassa on kaikki asiat hyvin. Näin ei ole. Meillä on paljon hyvää, mutta meillä ei oo kaikki hyvin. (s. 105)

Paluumuuttaja on katsellut vähintään kahta kulttuuria sisältä ja ulkoa. Hän ei voi sanoa olevansa täysin näiden kulttuurien sisällä tai täysin ulkopuolella, eikä hän haluaakaan olla. Hän ei halua erotella meitä ja heitä. Paluumuuttaja haluaa säilyttää molemmat kulttuurit itsellään. Miksi hänen pitäisi valita vain toinen, kun hän tahtoo poimia kulttuureista parhaimmat puolet ja yhdistää ne omaksi sekoitetuksi kulttuurikseen. Tämä tekee hänestä muukalaisen. Se, että hän ei halua valita yhtä ryhmää, vaan siirtyy kulttuurista toiseen pysymättä yhdessä ryhmässä. Hän on väliinputoaja.

Georg Simmel (1964) näkee muukalaisuuden jäsenyytenä, joka ei ole sitoutunut. Se on objektiivinen, alkuperäisesti etäinen, ulkoapäin tarkasteleva jäsenyys. Muukalainen on vapaampi: häntä eivät sido toimissaan tavat, harras kunnioitus eikä traditio. Hän tarkastelee olosuhteita vähemmän ennakkoluuloisena; hänen tarkastelunsa kriteerit ovat yleisemmät ja objektiivisemmat ihanteet. Hänellä on erityinen objektiivinen asenne, joka ei kuitenkaan pidä yksinkertaisesti sisällään passiivisuutta ja etäällä olemista. Objektiivisuus ei tarkoita ei-osallistumista, vaan tietynlaista osallistumista; mieli toimii omien lakiensa mukaan. (emt, 404-405)

Simmelin määritelmä muukalaisen jäsenyydestä sopii paluumuuttajaan. Paluumuuttajalla voisi sanoa olevan objektiivisempi ja etäisempi suhde kotimaahan kuin täällä aina asuneella. Toisaalta hänellä on vahvat mielikuvat kotimaasta, jotka muokkaavat myös havainnointia. Paluumuuttaja huomaa, että hänen tapansa ovat erilaisia ja hän ei osaa arvostaa kaikkia kotimaan asioita, jotka ovat muille tärkeitä. Vain tarpeeksi vanhat tapahtumat ovat hänelle tuttuja ja tärkeitä.

Eikö paluumuuttajan jäsenyys kotimaassa ole sitten sitoutunut? Paluumuuttaja irtisanoutuu monista kotimaan käytännöistä ja maanmiesten tavoista ja asenteista. Kotimaa on hänelle tärkeä, mutta hän tahtois kehittää maataan ehkä ennakkoluulottomammin kuin muut. Hän on nähnyt, että on erilaisia tapoja toimia, eikä yhtä ainoaa oikeaa. Kotimaa ei ole ainoa maa, joka on paluumuuttajalle tärkeä. Hän on sitoutunut ja häntä kiinnostavat myös toisen maan asiat. Hän pitää yhteyttä myös muihin maihin ja saattaa vielä muuttaa kotimaasta. Hän on sitoutunut kotimaahan, mutta omalla tavallaan.

Paluumuuttaja voi kuulua moneen ryhmään. Hänen sosiaalisessa identiteetissään jotkut ryhmät ovat muita tärkeämpiä. Tämä järjestys saattaa kuitenkin muuttua elämän aikana. Joskus moneen ryhmään

kuulumisesta voi seurata solidaarisuusristiriitoja. (Liebkind 1988, 40)

Paluumuuttaja ei ole tullut täysin uuden maan asukkaaksi, mutta ei pysy kotimaankaan asukkaana täysin. Hän ottaa osaa kahteen kulttuuriin, mutta ei kuulu täysin kumpaankaan. Hän ajautuu yhteiskunnan marginaalihenkilöksi, joka toimii paremmin kulttuurin reunalla kuin keskellä ja on enemmän tarkkailija kuin osallistuja. Hän näkee asiat erilalla kuin enemmistö. Tämän vuoksi hänen täytyy varoa, mitä puhuu ihmisten joukossa, olla maltillinen ja pidätellä itseään. (Storti 1997, 61)

Seuraavassa kappaleessa käsittelem paluumuuttajan marginaalisuutta ja kotimaassa tiiviisti asuneiden suhtautumista häneen.

8. Yhteisön reunalla

Paluumuuttajalla on erilainen perspektiivi asioihin, kuten edellisessä kappaleessa tuli esille. Tämä synnyttää jännitteitä paluumuuttajan ja kotimaassa aina asuneen välille. Heidän voi olla vaikea ymmärtää toistensa näkökulmia. Molemmat ovat suomalaisia, mutta erilaisia. Paluumuuttaja tuntee olevansa vieras kotimaassaan.

Vieras ei selviä paikallisista olosuhteista, ei osaa, käyttäytyy väärin, on joka suhteessa outo, koska ei jaa kulttuurista perimää ja tietoutta: hän on toinen, ei-me. (Ilomäki 1993, 51) Paluumuuttaja ei jaa kotimaassaan yhteistä lähimenneisyyttä. Piilomuukalaisuutta käsitelleessä kappaleessa esittelin jo ongelmia, joita paluumuuttajat kohtaavat, koska eivät ymmärrä kaikkia ympärillään tapahtuvia asioita. Toiset saattavat pitää heitä omituisina, koska ulkonäkö ei paljasta heidän olevan paluumuuttajia.

Vaikka paluumuuttajan menneisyys tiedettäisiin, kohtaa hän silti ennakkoluuloja. Ennakkoluuloja esiintyy myös juuri siitä syystä, että toinen on asunut pitkään muualla. Usea haastateltava kertoi, että ei halua kertoa menneisyydestään. Yksi koki, että ihmisten suhtautuminen häneen muuttuu kertomisen jälkeen.

-- jotenkin, kun ihminen lähtee ulkomaille, niin mä oon kokenu sen, että suomalainen alkaa sen jälkeen vierastamaan sua. (s. 94)

Toinen uskoi, että häntä ei ymmärrettäisi kuitenkaan, vaikka hän kertoisi kokemuksistaan. Turha siis kertoa mitään. Muutama ei halunnut kertoa olleensa ulkomaalaisen miehen kanssa naimisissa.

-- mä en mielelläni puhunu tästä miehestäni, että mä en kertonu, että minkämaalainen hän on, koska tota... Mä en tiedä sitten, että luulinko mä siihen aikaan vai liiottelenko mä, että oli jonkinlainen semmonen, että jotenkin se on... että voi hirveetä, että kun sille ei oo kelvannu suomalainen mies. Kyllä mulle suomalainen mieskin olis ihan hyvin kelvannu, mutta ei tota... ei vaan osunu kohdalle. (s. 19)

Osa kertoi menneisyydestään avoimesti, eikä kokenut tästä seuraavan mitään ongelmia. Silti hekin kertoivat, että heihin suhtauduttiin välillä oudoksuen. Eniten oudoksuttiin tietämättömyyttä.

-- tänne oli jotenkin niin vaikeeta palata... siis henkisesti ja kaikki tää suomalainen todellisuus, niin se oli todella vaikeeta palata, kun ihmiset ei tajunnu, että täältä oli ollu pois esimerkiksi koko -80-luvun, eikä tienny tämmöstä viitekehystä, eikä, mitä täällä on tapahtunu ja kun joku ilmesty TV:hen, niin ei tienny, että kuka se on ja ihmiset katsoo, että hetkinen, että mikähän toi on, että miten se ei voi tietää tätä... (s. 80)

Ihmisen pitää tietää... siinä maassa missä oot se, vaikka ei se ookaan loppujen lopuksi mitään tärkeätä, mutt se tuntuu olevan hirveen tärkeätä, ett sä tiedät ketkä ihmiset on ollu kuuluisia ja tärkeitä ja merkittäviä ja kun et sä tiedä, niin sull on joku tämmönen vajaus... vaje, ett ihan niinku ihmisellä olis jotain vikaa, jos et sä tiedä näitä tapahtumia. (s. 150)

Tietämättömyyden lisäksi ihmetystä herätti paluumuuttajan käytös joissakin tilanteissa.

H: -- täällä Suomes oli hirvee se, että pitää antaa toisen puhua hitaasti ja hartaasti koko lause loppuun, vaikk se kestäis sata vuotta ja siin ei paljon kommentteja voi panna väliin, koska heti ne pysähtyy ja jähmettyy ja on se näkösiä, että ei saa keskeyttää.

E: No huomautettiin siinä?

H: Tavallaan sillai, ett mä huomasin, että on parempi olla hiljaa, ett ei ne ymmärtäny sitä, ett voi myöskin puhua tällä lailla vuorovaikutteisesti -- (s. 154)

-- mä olin tottunu, että ihmiset juttelee ja sitt joskus, kun mä sanoin jollekin, vaikka kollegalle, että kyllä sull on sitt kivan väristä huulipunaa, niin ihmiset kattoo aivan niinku, että onks tossa jotain nyt... onks toi ihan pöllö, että mitä se tollai sanoo... (s. 12)

Mua häiritsi ehkä eniten se, ett suomalaiset on niin sulkeutuneita ja sitt jos sä oot vähän ulospäinkääntyneempi... puhut, niin tulee vähän semmonen tunne välillä, että ei voi puhua niin vapaasti... höpötellä, koska se tuntuu heistä omituiselta -- Kyllä mä varmaan olin aika outo lintu. (s. 151)

Miksi paluumuuttajaan olisi syytä suhtautua epäillen? Hän on erilainen eli häntä on vaikea määritellä. Muukalaisuus on jotain, joka jää meidän ja heidän väliin. Muukalaiset eivät ole osa meitä, eivätkä heitä. He osoittavat jakojen olevan keksittyjä rajoja, jotka on mahdollista ylittää tai piirtää uudelleen (Bauman 1990, 54). Tällainen erojen sumentaminen aiheuttaa epävarmuutta ja pelkoa niille, jotka ovat tottuneet selvään luokitteluun (Bauman 1991, 58). Muukalainen tuo ryhmään ominaisuuksia, jotka eivät ole ryhmän ominaisuuksien kanssa yhteneväisiä (Simmel 1964, 402). Ryhmän luonnollinen järjestys siis kärsii.

Sellaisia ihmisiä helposti syytetään keretteliäisyydestä, joille jako ei ole ehdoton ja joiden mielestä yhteisymmärrys on mahdollista tai joiden mielestä omankaan ryhmän jauhot eivät välttämättä ole ihan puhtaat tai oma ryhmä ei ole aina oikeassa. (Bauman 1990, 58) Paluumuuttaja esittää kritiikkiä

kotimaataan kohtaan ja tuo esille vieraan maan hyviä puolia. Hän on saattanut jopa sanoa, että paluu on kaduttanut häntä, että hän haluaisi lähteä jälleen tai että hän viihtyi paremmin muualla. Voiko tällaiseen henkilöön luottaa?

Muukalainen on potentiaalinen vaeltaja. (Simmel 1964, 402) Hän säilyttää vapautensa lähteä. Hän voisi tarkastella olosuhteita maltillisesti. Muukalaisen ilmaisemaan haluun osallistua asioihin ei luoteta, koska mahdollisuus lähteä tarjoaa hänelle henkireiän. (Bauman 1991, 60)

Lähtömahdollisuus

Suurin osa haastatelluista sanoi, että he voisivat kuvitella vielä lähtevänsä Suomesta. Kotimaa tahdotaan kuitenkin pitää paikkana, johon voi palata ja jossa voi viettää vanhuuden päivät.

Voisin kuvitella, että lähtisin, ja voisin kuvitella siltä, että en mä sano, että välttämättä juurtuisin, mutta kyllä mä silti haluaisin pitää täällä semmosen paikan, että mä tiedän, että mä voin tänne tulla. (s. 53)

Kyllä varmaan (voisin lähteä vielä Suomesta), mutta mä oon nyt pitkän aikaa jo ajatellu, että mä voisin lähteä, mutt mä en haluais jättää Suomea kokonaan pois kuvioista, niinku sillon aikasemmin. Mä haluaisin kuitenkin tavallaan olla... mull on semmonen tunne, ett mun hauta on tuolla (kotikaupungin) hautausmaalla ja ehkä jos on vanha ja sairas ja muuta, niin täällä on kuitenkin semmonen perusturvallisuuden tunne. (s. 156)

-- sitt kun mun lapset on aikuisia, jos elämä jatkuu normaalisti, niin kyllä mä varmaan vieläkin lähen jonnekin. En sen takia, ett täällä ois huono olla tai jotain, mutt mä viihdyn ihan hyvin jossain muuallakin. -- Ett ei tääkään oo semmonen, ett mä haluan välttämättä olla täällä Suomessa. Sanotaan, että mä oon ennemminkin pakosta täällä Suomessa tällä hetkellä niinku silleen. (s. 136)

Osa myönsi avoimesti, että kotimaa ei sido erityisesti.

-- se (lähteminen) riippuu ihan tilanteesta, että kun mä oon kuitenkin kotona, musta tuntuu, että mä oon kotona monessa paikassa, ett ihan kiva olla Suomessa, mutta ihan yhtä hyvin mä voin olla jossain muualla, että ihan siitä tilanteesta ja ehkä työstä ja ihmissuhteistakin riippuu, että... mä en oo niinku kiinni, kiinni sillä tavalla jossain. (s. 86)

Osa lähtö todella houkuttelee, mutta lähdön toteuttaminen on nykyisessä elämäntilanteessa vaikeaa.

E: No vieläkö voisit ajatella, että te lähtisitte täältä Suomesta?

H: Ehdottomasti.

E: Tuntuuko se todennäköiseltä?

H: Se, että miten se toteutuisi ja kuinka hankalaa se olisi, niin sitä mä en osaa sanoa, koska se ei tässä iässä oo todellakaan mikään helppo juttu. Se on erittäin vaikeeta töiden takia, sopeutumisen takia ja ainakin mulla, niin mies on sataprosenttisesti kieltäytynyt lähtemästä, koska hän ei halua uudelleen elää sitä sopeutumattomuuden kautta. (s. 107)

Muutama oli sitä mieltä, että elämän varrella on ollut jo niin monta muuttoa, että voimavarat eivät enää riitä uuteen. Hekään eivät kuitenkaan pitäneet lähtöä mahdottomana ajatuksena.

H: -- ei me sitä (muuttoa ulkomaille) aktiivisesti suunnitella, eikä me ajatella, että nyt kohtapa pääsee, että vielä kun pari vuotta...

E: Tuntuuko se kuitenkin mahdolliselta?

H: Kaikki on mahdollista. Ehdottomasti. (s. 73)

Ihan vierailut vaan (riittää), että mä oon käyny tän meidän kansainvälisen delekaattikurssin kanssa, että meillähan on kansainvälisiä delekaatteja, jotka toimii sitt eri puolella maailmaa, mutt mä oon ihan nyt... mutt on semmonen tunne, että ei tällä hetkellä, että ehkä sitt joskus uudelleen tulee semmonen, että vois taas olla joskus, mutt ei nyt... Nyt on kyllä semmonen tunne, että haluaa olla täällä ja rauhassa silleen... (s. 124)

Ei oikeutta kritiikkiin

Kristeva kuvaa muukalaisen puheen asemaa: ”Sinulla ei ole tarpeeksi pohjaa – yhteiskunnallista kantavuutta – jotta puheesi koettaisiin hyödylliseksi. Haluttava se voi olla, yllättäväkin, kummallinen tai houkutteleva, miksei. Mutta tuollaiset syötit eivät paljon auta verrattuina keskustelukumppaneiden mielenkiintoon – joka nimenomaan puuttuu” (Kristeva 1992, 29). Muukalainen kokee, että hän on tarpeeton puhuja ja hänen puhettaan pidetään käsittämättömänä. Tällaiset kokemukset tuottavat muukalaiselle pettymyksiä ja loukkaavat häntä uudestaan ja uudestaan. (emt., 17)

Monesta haastateltavastani tuntui, että he ovat menettäneet kotimaan kritiikin esittämisen oikeuden. He katselevat liikaa ulkopuolisen silmin, jotta voisivat esittää sisältäpäin kritiikkiä. Palaajaa saatetaan pitää kerettiläisenä, koska hän kyseenalaistaa totutun elämäntavan kysymyksillä: ”Miksi teette tämän

näin? Oletteko kokeilleet tehdä sitä toisella tavalla?” (Bauman 1990, 58). Kritiikin esittämisen tarve on saattanut kasvaa, koska palaaja katsoo kotimaataan sekä uudesta perspektiivistä, että vanhasta, menneestä perspektiivistä käsin. Hänellä saattaa olla erikoisesta perspektiivistään johtuen ideoita, joita suomalaisessa yhteiskunnassa voisi hyödyntää. Hän tahtois ravistella, mutta ei saa, koska monille kotimaa on pyhä ja sen asioihin ei saa puuttua (vrt. Anttonen 1993, 54). Muukalaisen lojaalisuutta pidetään ongelmallisena. Hän on objektiivinen, koska on juureton, kosmopoliitti tai täysin ulkopuolinen (Bauman 1991, 79). Hänen puheellaan ei ole painoarvoa. Hänen kritiikkiään ei ymmärretä.

-- jos mä sanoin jotain, ehkä arvostelin jotain Suomessa, niin mitään... mä en uskaltanu sanoo yhtään mitään tuntemuksia, että jos mulla oli jokin negatiivinen tuntemus, että nyt tää tuntuu pahalta, että miks tehdään näin, niin ne ei ymmärtäny ollenkaan, että mistä mä puhun. (s. 85)

-- oon mä sen oppinu, että mä en liian vahvasti tuo omia mielipiteitäni enää esille, niinkun nuorena sillai, että oli niin vahvasti tiettyjä mielipiteitä. (s. 37)

-- mä en uskalla Suomee paljon kritisoida. Ainoastaan, todella semmosten ihmisten kanssa, jotka on tosi lähellä mua, mutt että jos mä meen johonkin tilaisuuteen ja mä tapaan tuntemattoman ihmisen, niin mä en missään tapauksessa alota sitä keskustelua sillä, että mä kritisoin Suomea. En. Sitä mä en uskalla. (s. 105)

-- tää on emigranttien probleema kans, että kun sä oot lähteny pois ja palaat, niin sä et voi enää kritisoida omaa maatas samalla lailla kuin ennen. Se on ihan yleistä, yleismaailmallista. Mä oon kuullu tästä ennenkin tuolla... koska sua ei katsota enää täysivaltaiseksi suomalaiseksi, kun sä oot ollu pois ja sillon se on parempi, kun ei kauheesti kritisoi ja jos kritisoi, niin sitt vasta monen vuoden kuluttuu tai hyvin kevyesti ja kauniisti. Suomalaiset varmaan kritisoi... ne, jotka on asunu täällä koko ajan, ne kritisoi vaikk kuin paljon, mutta kun sä oot tullu muualta, niin jotenkin sä menetät sen oikeuden. (s. 155)

Mika Hannulan (1997) tutkimuksessa suomalaisuudesta eräs haastateltava kuvailee suomalaista sielunmaisemaa seuraavasti: ”--kyllä suomalaiset ovat ylpeitä maastaan ja autta armias jos joku rupeaa sitä ulkoapäin haukkumaan niin silloin puolustetaan yhdessä vaikka se olisi kuinka paskaa mitä puolustetaan. Mutta tietysti itse saa haukkua maata ja poliitikkoja niin paljon kuin sielu sietää.” (emt., 33) Tämä haastateltava oli itse muuttanut perheensä mukana Ruotsiin 10-vuotiaana ja palannut 15 vuoden jälkeen Suomeen.

Paluumuuttajan täytyy olla varovainen myös läheisten kanssa kritiikin esittämisen suhteen. Jos paluumuuttaja jatkuvasti kertoilee, kuinka ihanaa ulkomailla oli, läheiset saattavat ajatella, ettei hän pidä heidän kanssaan olemisesta kotimaassa. Näin käy varsinkin, jos paluumuuttaja kritisoi

kotimaataan kovasti. (Storti 1997, 32)

Edellisissä kappaleissa olen yrittänyt tavoittaa jotakin siitä paluumuuttajan erikoisesta väliinputoajan kohtalosta. Paluumuuttaja ei tunne kuuluvansa oikein mihinkään. Seuraavassa kappaleessa käsittelem paluumuuttajan identiteetti- ja yhteisökysymyksiä.

9. Yhteisö ja identiteetti

Ymmärtämättömyys

”Muukalaisen vapaudesta seuraa yksinäisyys. Tähän yksinäisyyden tilaan muukalainen ei silti tahtoisi jäädä pysyvästi.” (Bauman 1991, 79) Yksi paluumuuttajan ongelma on se, miten vähän ihmiset kotona näyttävät olevan kiinnostuneita hänen kokemuksistaan. (Storti 1997, 30) Kun paluumuuttaja ei voi kertoa tarinoitaan, pysyy hän vieraana läheisilleen. Tästä syntyy helposti yksinäisyyden tunne. (emt., 31) Paluumuuttajaan kohdistuva ymmärtämättömyys saa monen paluumuuttajan tuntemaan itsensä muukalaiseksi.

Olen käsitellyt jo paluumuuttajan erilaista perspektiiviä sekä kritiikin esittämisen oikeuden menetystä. Paluumuuttajan ei katsota olevan enää kotimaansa tuntija ja ymmärtäjä. Paluumuuttaja kokee, että häntä ei ymmärretä. Kristeva (1992) kuvaa muukalaisen tunteita omien ja toisten ristiriitaisten ajatusten keskellä. Muukalainen pitää maassa tiukasti kiinni olevien näkökantaa suppeana ja heitä uusia ajatuksia torjuvina.

”Ne jotka eivät ole koskaan menettäneet mitään juuristaan vaikuttavat sinusta kykenemättömiltä kuulemaan yhtään puheenvuoroa, joka muistuttaisi heidän näkökantansa suhteellisuudesta. Mitä siis juurettoman kannattaa yrittää puhua niille, jotka uskovat jalkojensa olevan lujasti oman maan kamaralla? Korva avautuu erimielisyyksille vain, jos jalkojen alla horjuu. Erimielisyyden tajuaminen vaatii eräänlaista epätasapainoa, häilymistä kuilun partaalla. Riitasoinnuille kuuro juurillaan olija ja oman erimielisyytensä vangiksi jäänyt vaeltaja leiriytyvät näin vastakkain.” (Kristeva 1992, 26-27)

Ymmärrettävyys edellyttää sitä, että ihmisen tausta ja elinolosuhteet eivät kovin jyrkästi eroa toisistaan. Toiseksi se edellyttää monella tasolla toimivaa yhteistä kieltä, jolla yhteistä kokemusmaailmaa voidaan jäsentää ja esittää. (Virtanen 1994, 11) Vain harvat ihmiset kotona ovat kokeneet paluuta. Siksi he eivät osaa tukea palaajaa. (Storti 1997, 39) He eivät puhu yhteistä kieltä, eivätkä jaa kokemuksia, joita paluumuuttajalla on viime vuosina ollut. Samanhenkisiä ihmisiä voi olla hyvin vaikea löytää.

Kun paluumuuttaja on jälleen Suomessa, ei hänen olonsa sukulaistenkaan keskuudessa tunnu enää luonnolliselta. Kotiväki saattaa olettaa, että palaaja on samanlainen kuin lähtiessään. Vuodet ovat tehneet tehtävänsä. Paluumuuttaja ei osaa vastata kotona häntä odottavien vanhempien, sisarusten ja muiden läheisten odotuksiin. Hän ei ole enää se sama henkilö kuin hän oli vuosikymmen tai kaksi aikaisemmin. Keskinäinen ymmärrys saattaa olla koetuksella. Monia kohtaamisia täytyy jännittää ja pinnistellä, että osaisi toimia ja käyttäytyä oikein. Läheisten kanssa on epämukava olo, kunnes on varmistunut, miten he ovat muuttuneet ja mitä he ajattelevat uudesta minusta.

Paluumuuttajan läheiset saattavat olettaa hänen sopeutuvan nopeammin kuin hän todellisuudessa on sopeutunut. On eri asia, kokeeko yksilö itse sopeutuvansa, vai kokevatko hänen ympärillään olevat ihmiset hänen sopeutuvan.

Siinä oli silti jotenkin mun mielestä erikoista, kun mäkin silti tietysti tulin takaisin Suomeen, mulla oli oma perhe ja silti musta tuntu, että nää mun läheiset ei kyllä tajunnu miten... miten siis kuitenkin se sopeutuminen on se semmonen oma prosessinsa. Että tota... mä kyllä silti varmasti vähän käperryin tai me oltiin silti tälleen tässä oman perheen kesken, niinku tätä asiaa silti työstettiin, ett mä en kyllä silti jaksanu. Mä muistan sen ekan vuoden, että mä en kyllä jaksanu olla oikein sukulaisten kanssa, kun musta tuntu, että ne jotenkin odotti, että mä nyt palaan 20 vuoden jälkeen ja silti mä olisin ihan sama ihminen, että tota musta se oli... sen mä muistan, että se oli vähän vaikeeta. (s. 69)

Aika vähän (sain ymmärrystä), aika vähän... Ei ihmiset osaa asettua... Ihan esimerkkinä mun oma perhe, niin ei ne osaa asettua siihen asemaan, että sä oot 13 vuotta ollu pois täältä ja sä oot oppinu kokonaan uuden kulttuurin, kielen, tavat omaksunu, koska sä oot siellä joutunu sen omaksumaan, että sä sopeutuisit sinne maahan ja sä oot joutunu kokemaan hirveen paljon erilaisia asioita, niin... ei ne osaa ottaa sitä huomioon. Ei mun mielestä, että ne jättää sen kauden sun elämästä pois. (s. 105)

Monen haastatellun mielestä juuri ymmärtämättömyys oli paluussa pahinta. Se, että ei voinut jakaa kokemuksiaan, eivätkä ne tuntuneet kiinnostavan ketään. Tästä seurasi monen kohdalla tilanne, että ei halunnut liikkua ihmisten parissa. Kun kokemuksistaan ei voi avoimesti puhua, tuntuu siltä, että oma itse jää toisille vieraaksi. Tärkeä osa persoonaa jää piiloon. Myös oman sopeutumisen vuoksi olisi ollut tärkeää käydä paluuprosessia läpi toisten ihmisten kanssa.

Se oli justiin vaikeeta, koska ihmisille ei voinut puhua, eikä ihmisten kanssa voinut jakaa näitä asioita. Ja mulla olis ollu kauhee tarve kertoa ja mä yritin kertoa ja mä huomasin, että ihmiset vaivaantu kauheesti, koska ne ei ymmärtäny, mistä on kyse. (s. 88)

Mä sanoisin näin, että semmonen, joka ei oo ollu ulkomailla, joka ei oo asunu siellä pitkää aikaa, ei oo palannu takasin, niin se ei pysty ymmärtämään. Ei sillä ole käsityskykyä siitä, miten vaikeeta se voi olla. Miten vaikeeta voi olla olla kahden maan kansalainen ja miten vaikeeta voi olla, että niinkun nytkään, niin en mä välttämättä... kyllä mä voisin jossain muualla asua kuin Suomessa. (s. 19)

E: Tunsitko, että sä sait ymmärrystä?

H: Niin, kyllähän sitä ymmärrystä... mutt kun ihmiset ei ymmärrä sun kaikkia puolia, koska sä oot muuttunu siellä ulkomailla, eri kulttuureissa, sä oot myöskin omaksunu sen kulttuurin tapoja ja ajattelua ja jopa vaikka vitsejä tai mitä tahansa sillai, että sä naurat ehkä eri asioille ja sua huvittaa erilaiset asiat myös ja sitt kun esimerkiks täällä ihmiset ei ehkä välttämättä ymmärrä sitä kulttuuria, niin sitt ne ei voi myöskään ymmärtää sitä puolta ihmisessä. (s. 158)

Paluumuuttaja saattaa kokea ajoittain yhteenkuuluvuutta Suomessa muiden kanssa, mutta huomaa toistuvasti, että on loppujen lopuksi erilainen.

-- täällä on paljon sellasta, mikä sai mut tuntemaan myös yhteenkuuluvuutta, mutta myös ulkopuolisuutta. Siis sehän on koko ajan tämmöstä tasapainoilua, että osaks tunnistaa ne suomalaiset piirteet itsessäänkin, mutta sitt osaks tuntee olevansa hirveen vieras, koska ei tunnista joitakin asioita ja aattelee, että ei... ei voi jakaa joitakin tai moniakkin asioita, ei voi... ei osaa jakaa. (s. 89)

Palaaminen epämurkavista tilanteista lähimpien omien perheenjäsenten pariin on huojentavaa. ”He ainakin ymmärtävät minua ja minä heitä. He ovat kokeneet saman kulttuurinvaihdoksen kuin minä.” Toisaalta omilla perheenjäsenilläkin voi olla vaikeuksia ymmärtää paluumuuttajan kokemuksia. Ehkä paluumuuttajan lapsi tai aviopuoliso ei ole koskaan asunut Suomessa. Silloin he eivät voi kokea paluuta samalla lailla kuin palaaja, jolla on valmiina paljon maahan liittyviä tunteita ja kokemuksia. Joskus paluumuuttajasta voi tuntua, ettei ole ketään senkaltaista kuin hän; että hän on omituinen ja ainoa laatuaan, todellinen muukalainen. Parhaan tuen ja ymmärryksen saa sellaisilta ystäviltä, joilla on itsellään ollut vastaavanlaisia kokemuksia muista maista ja palaamisesta eli toisilta muukalaisilta (vrt. Kristeva 1992, 32).

Ymmärrys

”Uuden kulttuurin suhteen muuttajasta tulee tavallaan ’ihminen vailla historiaa’. Uuden kohdattavan ihmisryhmän kanssa heillä on mahdollista jakaa vain tämän päivän ja mahdollisesti tulevaisuuden kokemukset. Kuitenkin ihminen on tavallaan biografiansa tuote, jolloin aikaisemmalla

kokemusmaailmalla on avainmerkitys.” (Pohjola 1989, 144) Tämän vuoksi yhteinen tausta ajaa ihmisiä yhteen. Kun yhteisiä kokemuksia kertyy, on yhdessäolo helpompaa, sillä ymmärrys lisääntyy.

Kontaktit, joita komennuksen aikana on solmittu muihin ekspatriaatteihin, ovat arvokkaita paluuvaiheessa. Ekspatriaatit voivat jakaa keskenään heille yhteisiä kokemuksia. (Paganus 1999, 22-24) Haastateltavani kertoivat tuntevansa yhteenkuuluvuutta muiden paluumuuttajien ja maahanmuuttajien kanssa. Nämä kohtaamiset koettiin helpottavina. Muiden paluumuuttajien tai maahanmuuttajien kanssa ei tarvitse esittää mitään. Voi olla luonnollisesti oma itsensä ja tietää, että silti toiset ymmärtävät.

Sitte kun tapaa ihmisiä, jotka on sieltä päin tai on ollu siellä, niin se on niin itsestäänselviö, kaikki se olomuoto, että se on semmonen sanaton ymmärrys jotenkin. Ett sillon voi tavallaan vapaasti olla täydellisesti oma itsensä, ett kaikki puolet tulee, niin sillon ehkä... tämmösten ihmisten kanssa tuntuu siltä, että sä oot kotonas täälläkin. (s. 158)

Me oltiin muutama viikko sitten yhdessä juhlassa, missä oli melkein kaikki ihmiset semmosia, jotka mä tunsin niiltä ajoilta. Niin mä muistan semmosen ihanan tunteen siitä, että sano mitä tahansa, niin ihmiset ymmärsi heti. (s. 71)

E: No onko sun läheisimmät ihmiset nyt sitte tämmösiä maailmankansalaisia?

H: On. Ne on varmaan siis ihan sen takia, että niiden kanssa sitt pystyy jakamaan enemmän asioita. Se tulee ihan luonnostaan. En mä oo hakenu semmosia ihmisiä, mutta ne vaan sitte karsiutuu, ne ihmiset, jotka ymmärtää sua ja joiden kanssa sä tunnet olevasi samalla aaltopituudella. (s. 88)

-- just tällasten ihmisten kanssa, jotka on eläny tavallaan muualla ja semmosta samantyyppistä elämää, niin on helppo kertoa sillon, että joo ai meilläkin oli tommonen juttu ja tämmöstä ja näin ja tietysti hän (ystävä, joka asunut samassa maassa) ja minä jos kukaan, me ymmärretään vielä enemmän sitä, kun me ollaan eletty just prikulleen niissä samoissa ympyröissä, niin se on siinä mielessä... ja sitte me tykätään tietyistä samoista asioista -- (s. 50)

Sama haastateltava kertoo semmoisista tilanteista työssään, joissa on ollut tekemisissä ulkomaalaisten kanssa:

-- mä aina joskus ittekseni mietin, että miten saa sen kontaktin niihin ihmisiin eri tavalla... että sä saat, vaikka vitsit olis supisuomalaisia, tylsiä vitsejä, niin silti sä saat ne ihmiset nauraan ja sitten se kontakti syntyy niin, että siis se on semmonen... Sitä ei tajua, että mistä se tulee-- (s. 50)

Sekaparina Suomessa asuvilla on omat ongelmansa ystäväpiirin suhteen. Ymmärrystä vaille ei jää vain palaaja, vaan vielä enemmän hänen ulkomaalainen aviopuolionsa. Seuraavan haastateltavan mielestä

ystävien löytäminen on hyvin vaikeaa.

Se on hirveen vaikeaa seka-avioliiton löytää ystäviä. Se on erittäin vaikeeta. Sen on pakko olla seka-aviopari, että se on niinku... Meillä on pari semmosta suomalaista pariskuntaa, mutta niin... kyllä se pitää olla sekapari. (s. 103)

Kaksi haastateltavaa oli ollut paluun jälkeen hyvin kansainvälisessä työpaikassa töissä. Työyhteisöstä löytyi monia työntekijöitä, joilla oli kokemuksia ulkomailla työskentelystä tai jotka olivat muuten olleet ulkomaalaisten kanssa jatkuvasti tekemisissä. Nämä palaajat eivät olleet kokeneet ymmärtämättömyyttä ainakaan työpaikalla. He olivat työpaikalla muiden muukalaisten keskuudessa.

Varmaan mä tunsin itseni joskus ulkopuoliseksi, mutta mä en nyt ainakaan tuu ajatelleeksi semmosta tiettyä tilannetta, että mä olisin tuntenu, että... kun mä olin sellaisissa yhteyksissä, missä kaikki oli vähän ulkopuolisia, niinku erilaisia, niin tota... se ei sitte tullu esiin sillä tavalla, että... Mähän menin sitte vastaanottokeskukseen töihin melkein heti sitte... niin siellähän oli eri kansalaisuuksia. (s. 122)

Identiteetti ja jatkuvuuden tärkeys

Olen jo useaan kertaan todennut, että paluumuuttaja kokee olevansa erilainen kuin muut. Hänen identiteettinsä on muuttunut elämäkokemusten mukana. Karmela Liebkind toteaaakin, että yksi identiteetin tärkeimpiä ominaisuuksia on se, että se muuttuu (Liebkind 1988, 67). Miten paluumuuttajan on mahdollista säilyttää oma identiteettinsä muutosten keskellä? Mistä jatkuvuus elämään ja itseen syntyy?

Oman identiteetin perusteella on mahdollista identifioida itsensä ryhmään. Jos oma identiteetti tuntuu eroavan kaikkien muiden identiteeteistä olennaisesti, voi ulkopuolisuuden tunne olla hyvinkin vahva. Hall toteaa, että identiteetti rakentuu eron kautta (Hall 1999, 13). Bauman kirjoittaa samansuuntaisesti: ”Identiteetti juontuu toisen osapuolen vastakkaisuudesta.” (Bauman 1990, 42 alkup.) Itseä on helpompaa määritellä siten, että rajaa sen pois, mitä ei ainakaan tunne olevansa kuin yrittää määritellä sen, mitä on. Subjekti koostuu monista identiteeteistä, jotka voivat olla liikkuvia ja myös ristiriidassa keskenään (Hall 1999, 13). Paluumuuttaja huomaa palattuaan, että hän on erilainen kuin muut suomalaiset. Juuri tämä ero tulee olennaiseksi osaksi hänen identiteettiään. Siitä hän tunnistaa itsensä toisten joukossa.

Giddens toteaa, että identiteetti syntyy ajallisesta jatkuvuudesta: menneisyyden saattamisesta yhteyteen ennakoitun tulevaisuuden kanssa (Giddens 1995, 114). Samoilla linjoilla liikkuu Kelly (1967, 250 Liebkindin 1988, 67 mukaan). Häinkin on kiinnittänyt huomiota jatkuvuuden tärkeyteen. Hän näkee elämän ihmiselle tapana käyttää nykyisyyttä hyväkseen liittämään jollakin luovalla tavalla menneisyys tulevaisuuteen.

Mika Hannula (1997) pohtii tutkimuksessaan suomalaisuudesta ja identiteetistä sitä, miten muutosten ja murrosten kanssa voi tulla toimeen. Myös hänen mielestään kyse on siitä, miten kykenemme muodostamaan meille itse kullekin riittävän eheää ja jatkuvaa tarinaa. Jatkuvuudesta syntyy turvallisuuden tunne. (emt., 15) Paluumuuttajan täytyy tehdä enemmän töitä, jotta liitos menneisyyden ja tulevaisuuden välille syntyisi, koska hän ei näe ympärillään eikä ehkä tulevaisuudessaankaan menneisyyden aineksia.

Huomasin aineistossani jatkuvuuden tärkeyden. Eräs haastateltavani ei ollut käynyt 18 vuoteen Suomessa. Hän kertoi, että oli tosi vaikea alkaa elää täällä, koska ajatukset menivät 18 vuotta taaksepäin. Kaikista paikoista tuli vanhoja muistoja mieleen, eikä hänellä ollut mitään uudempaa ajateltavaa. Paluumuuttajalle matka takaisin kotimaahan ei ole vain matka tilassa, vaan myös ajassa. Se on matka kohti lapsuutta tai nuoruutta, menneisyyden syliä. (Lehto & Timonen 1993, 96) Palaaja ei pystynyt liittämään edellistä 18 vuotta luontevasti nykyhetkeen, mutta ei voinut pyyhkiä näitä vuosia poiskaan, koska niillä oli ollut valtava merkitys henkilön persoonaan ja elämään.

-- mulle oli esimerkiksi hirveen vaikeeta se, että missä tahansa mä kävelin... ja vieläkin vähän, mutt ei nyt enää niin pahasti... niin mä muistin kaikki vanhat asiat, mitä oli niillä kaduilla ja niillä kulmilla ja kuka asuu missäkin, kuka mun vanhoista luokkatovereista tai kuka asu siellä ja täällä ja siis niitä muistoja oli niin jumalattomasti... miss mä kävin luistelemas ja toss on toi kirkko vieres. Siis mä koko ajan kertosin näitä vanhoja tahtomattani. Ett mull ei ollu nykymuistia, nykytapahtumia, vaan kaikki oli sitä, mitä oli tapahtunu aikasemmin. Mä aattelin, että eihän tästä tuu mitään. (s. 150)

Kun tulevaisuutta ei pysty vielä ennakoimaan ja menneisyys on joko ajallisesti tai maantieteellisesti ja kulttuurisesti kaukana, on vaikea jatkaa tulevaisuuteen ilman rajua katkosta. Elämän jatkuvuus täytyy kuitenkin löytää jostain. Esimerkkini henkilö löysi jatkuvuuden taiteesta. Hän ei ollut kyseistä taiteenlajia harrastanut ulkomailla asuessaan, mutta kotimaassa sen kautta hän pystyi purkamaan sen ajan kokemuksiaan. Taiteen kautta hän sai kontakteja kansainvälisiin ihmisiin ja muutamat nuoruuden ystävät ja sukulaiset toivat jatkuvuutta nuoruuden ajalta Suomesta. Ajan kuluessa ”uutta menneisyyttä” alkaa taas syntyä kotimaassakin. Ihmisten kanssa keskusteltaessa pystyy puhumaan

muustakin kuin 20 vuotta vanhoista asioista tai muille vieraan maan asioista, jotka eivät heitä kiinnosta.

Paluumuuttajan identiteetin eheyteen vaikuttaa mahdollisuus rakentaa yhteys menneisyyden ja tulevaisuuden välille. Paluumuuttaja voi pyrkiä tuomaan elämään jatkuvuutta monella tavalla. Yksi tapa on pitää yhteyttä lähtömaan ystäviin kotimaasta käsin, pyytää heitä vierailemaan tai vieraila itse lähtömaassa. Monilla haastateltavilla olikin hyviä ystäviä lähtömaassa, joihin he pitivät yhteyttä.

Mä olin nyt kesäkuussa siellä ja mä sain paljon olla mun hyvien ystävien kanssa ja mä hirveen paljon piristyin ja mun mieleni virkistyi, kun mä olin heidän kanssa ja sain sitä kontaktia. (s. 7)

Seuraava haastateltava ikävöi hyvin paljon vanhan asuinmaansa ihmisiä Suomessa ollessaan. Toisaalta hän kertoi tiedostavansa, että kaipaa aina sinne toiseen maahan, missä sitten asuikaan. Yhteydenpito toiseen maahan oli hänelle erittäin tärkeää.

Mä tulin kaks viikkoa sitten sieltä (entisestä asuinmaasta) ja kyllä mä oon siellä ihan niinku mä olisin ikäni asunu siellä ja se olotila on onnellinen ja semmonen... Mä koen, että ne ihmiset on mua varten, että ne on semmosii ihmisiä, joiden kanssa mä pärjään ja tuun toimeen ja ne on positiivisia, elämänmyönteisiä, ne on hauskoja, niiden elämäntapa miellyttää mua ja se on niin paljon aurinkoisempaa se elämäntyylillä kuin meillä. Ja nyt kun mä sitten siellä käyn paljon, niin siltä mulla on aina hirveen vaikeeta tulla tänne takasin. (s. 96)

Yhteydenpito lähtömaahan on hyvä tapa pehmentää kulttuurinmuutosta. On tärkeää, että palaaja voi elää elämäänsä siten, että hänen menneisyyden kokemuksensa voivat olla jatkuvasti hänen arkielämänsä pohjalla. Paluumuuttajan täytyy voida elää kotimaassaan kaikkien rikkaiden kokemustensa ja muutostensa kanssa, vaikka hänen odotettaisiin elävän samalla tavalla ja olevan samanlainen kuin lähtiessään.

Paluumuuttaja kapinoi vanhaa minää vastaan. Suora sopeutuminen olisi paluumuuttajalle kuin hänen ekspatriaattikokemustaan ei olisi ollutkaan. Ihan kuin heidän kokemillaan asioilla ei olisi mitään merkitystä. Ei paluumuuttaja halua muuttua samaksi henkilöksi, joka hän oli ennen lähtöään. Sehän merkitsisi taantumista, kehityksen peruuttamista. Palannut ei voi yhtäkkiä muuttua takaisin henkilöksi, joka hän oli ennen lähtöä. (Storti 1997, 65) Koko ajatus siitä, että pitäisi sopeutua kotikulttuuriin ja muuttua senkaltaiseksi henkilöksi, ei ole välttämättä paluumuuttajalle lainkaan houkutteleva ajatus (emt., 28). Eräs haastateltava kertoi vastustaneensa kovasti paluuta kotipaikkakunnalleen.

-- mä sanoin, että over my dead body muutamme mun kotikuntaan, että mä en sinne muuta, että sitt musta tuntuu, että täll ei oo ollu mitään merkitystä, että mä oon 20 vuotta pois ja kiertäny maailman ja opetellu kielet ja kulttuurit ja nähny kaikenlaista ja sitt mä muutankin sinne... (s. 66)

Jollakin lailla omassa elämässä on näyttävä se, että sekä omassa elämässä että itsessä on tapahtunut jotakin poissaolovuosien aikana. Tapahtuneiden vuoksi on mahdotonta jatkaa elämää juuri niiltä jalansijoilta, joilta lähti Suomesta pois muuttaessa.

Yksi hyvä tapa etsiä jatkuvuutta elämään on miettiä asioita, jotka ovat yhteisiä entisessä ja uudessa kotimaassa (Puusaari 1997, 31). Kotimaassa voi myös toteuttaa asioita, joita on omaksunut ulkomailla. Monen haastateltavan ruokailutapoihin on tarttunut aineksia toisista kulttuureista. Musiikki on toinen sellainen asia, jonka avulla voi palata edellisen asuinmaan tunnelmiin. Muutama haastateltava sai hyödyntää työssään ulkomaan kokemuksiaan. Heistä ei ainakaan tuntunut siltä, että ulkomaan kokemukset menisivät kotimaassa hukkaan. He tunsivat olevansa omalla maallaan työtä tehdessään.

Paluumuuttajan identiteetti koostuu siis sekä menneisyydestä, nykyisyydestä, että tulevaisuudesta. Paluumuuttajalle on erityisen tärkeää, että hän voi säilyttää jatkuvan yhteyden sekä nykyisyyteen että menneisyyteensä. Tämä tarkoittaa yhteyden säilyttämistä vähintään kahteen kulttuuriin. Tämä monen kulttuurin säilyttäminen tekee hänestä muukalaisen, väliinputoajan, mutta hän ei voi perspektiivinsä takia oikein muuta ollakaan. Muukalaisuuden tunne luultavasti heikkenee ajan kuluessa ja uuden historian alkaessa kertyä jälleen kotimaassa. Tunne ei kuitenkaan kokonaan katoa, koska menetettyjä vuosia kotimaassa ei voi enää elää jälkeinpäin, eikä itseän maailmalta imettyjä vaikutteita voi karistaa pois. En usko, että sitä kukaan tahtoisikaan tehdä.

10. Kotiinpaluu – paluu kotiin?

Paluumuuttaja on muuttanut useita kertoja. Hän on joutunut rakentamaan kodin aina uudelleen ja uudelleen. Edellisessä kappaleessa pohdin jatkuvuuden tärkeyttä paluumuuttajalle. Paluumuuttajan koti voi olla yksi tärkeä hänen elämänsä jatkuvuutta tuova asia. Koti on se oma alue, jossa voi elää haluamallaan tavalla ja jonka voi rakentaa mieltymystensä mukaan. Palaajan kodissa on menneisyys tavalla tai toisella läsnä. Kodissa saattaa olla esillä tavaroita, jotka ovat tarttuneet palaajan mukaan matkan varrella. Tässä viimeisessä tutkielmani jaksossa pohdin, mitä koti merkitsee paluumuuttajalle. Missä paluumuuttaja tuntee olevansa kotonaan? Onko hän kotonaan kaikkialla vai tuntee hän aina olevansa vieras. Onko paluumuuttaja kosmopoliitti vai muukalainen? Lopuksi olen koonnut yhteen asioita, jotka kuvaavat haastateltavien elämänasenteita. Löysin tietynlaisia yhteneväisyyksiä heidän suhtautumisessaan nykyiseen elämäntilanteeseensa.

Koti on paljon enemmän kuin pelkkä konkreettinen asunto. Kaikki asunnot eivät tunnu kodeilta. Vilkon (2000, 214) mukaan kodin tunnussa ovat läsnä eri- tai yhtäaikaisesti tutuksi tunnistaminen ja mieleen palauttaminen, emotionaalinen turva ja toiminnallinen vapaus. Tutuksi tunnistaminen ja mieleen palauttaminen liittyvät esineympäristöön. Tavarat tuovat mieleen muistoja. Menneisyyden kokemukset ovat niiden kautta tässä ajassa läsnä. Koti muokkaantuu elämänkulun taitekohdissa ja erisisältöisissä tilojen uudelleenasuttamisen ja haltuunoton tapahtumissa. Uuden kodin luominen ei nojaudu pelkästään aiempiin elämäntapoihin ja käytäntöihin, vaan sisältää myös mahdollisuuksia uudenlaisen sosiaalisen toiminnan ja kanssakäymisen muotoihin. (emt., 222) Kaikki uudet kokemukset muokkaavat kotia

Koti ei ole vain spatiaalinen tila, vaan sen merkitys palautuu lähinnä elämään läheisten ihmisten kanssa – hyvässä ja pahassa ja niiden sekoituksessa. ”Koti on myös jotakin arkisista arkisinta ja samalla ehdottoman välttämätöntä: erilaisen huolenpidon, hoivan ja arjen ylläpidon paikka” (Granfelt 1998, 113-114).

Kodin voi ymmärtää identiteetin symboliksi: kotona tiedän, kuka olen ja miten olen. Koti on läpikotaisin tuttu, siinä on menneisyyden jatkuvuutta, eikä se tule koskaan valmiiksi. Koti on menneisyyden kaipuuta ja unelma hyvästä elämästä. (Granfelt 1998, 107) Kimberly Dovey (1985)

kirjoittaa, että kotona oleminen on sitä, että tietää, missä on. Kotiympäristö on ennustettava. Se, missä tunnemme olevamme kotonamme, kertoo keitä olemme. (emt., 36-37)

Kodiksi kokeminen, kotoisuus ja johonkin kuuluminen ovat kodin tuntua. Näiden vastakohtia taas ovat vieraus, kodin kaipuu ja kodittomuus. (Vilkkö 1998, 28) Kodittomuus on epämiellyttävä olotila. Ei ole turvaa, kuulumisen tunnetta, rentoutumista ja itsenään olemista. Kun on koditon, identiteetistä tuntuu puuttuvan osa. (Storti 1997, 29)

Olen törmännyt jatkuvasti muukalaisuuden määritelmässä koti-käsitteeseen. Bauman (1991) kirjoittaa, että muukalainen on muukalainen kaikkialla. Hän on ikuinen vaeltaja, koditon (emt., 79). Ei ole ainoatakaan paikkaa yhteiskunnassa, missä hän todella tuntisi olevansa kotonaan ja joka voisi antaa hänelle luonnollisen identiteetin. Hänen identiteettinsä joutuu jatkuvasti kyseenalaiseksi ja on selvitettävä aina uudestaan. (emt., 201) Kodittomuus liitetään usein muukalaisuuteen. Tämän vuoksi kyselin haastateltaviltani, mitä koti heille merkitsee ja mikä tekee kodista kodin.

Storti (1997) kirjoittaa, että palaajan kokemuksen ydin on se, että koti ei olekaan koti. Jotta palaajaa voisi ymmärtää, tulee ymmärtää myös, mitä tarkoitamme kodilla, mitä haluamme ja mitä tarvitsemme. Olen jo esitellyt muutamia kodin määritelmiä. Storti pysyy samoilla linjoilla näiden määritelmien kanssa. Hän nimeää kodin kolme elementtiä, jotka ovat tutut paikat, tutut ihmiset sekä rutiinit ja kanssakäymisen ennustettavuus. Hän liittää kotiin myös monia tunteita, jotka liittyvät turvallisuuden kokemiseen, ymmärtämiseen, luottamukseen ja kuulumiseen johonkin. (emt., 15-16)

Aika ei pysähdy siksi aikaa, kun on poissa. Kodin elementit ovat siirtyneet pois kohdaltaan. Palaaja muuttaa usein vieraaseen asuntoon. Vanhat tutut ihmiset ympärillä vaikuttavat muuttuneilta. Paluun jälkeen tutut rutiinit täytyy luoda uudelleen. Arkipäivän elämääkin täytyy harjoitella. Ennen niin tutusta on tullut vierasta. Palaaja kaipaa niitä vihjeitä ja vahvistuksia, joihin hän oli tottunut ulkomailla. Ulkomailla tottuu kaikenlaiseen ja vähitellen vieraasta maasta tulee koti, koska ihmisellä on syvä kodin tarve. Kun ”uusi” koti syntyy, kokee ”todellinen” koti jonkinlaisen muutoksen prosessissa. Monen paluumuuttajan mieleen nousee jossain vaiheessa kysymys siitä, mihin oikein kuuluu ja missä on se oma koti: ”Jos en kuulu kotiin, niin minne sitten kuulun?”. (Storti 1997, 25-26)

Granfelt (1998, 105) kirjoittaa, että kodin vastakohtaksi asettuu yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden kokemus esimerkiksi perheessä tai jossakin muussa yhteisössä (Granfelt 1998, 105). Palaajan

ulkopuolisuuden kokemukset siis vähentävät kodin tuntua.

Kyselin haastateltaviltani, mitä koti heille merkitsee. Minua kiinnosti suuresti tietää, miten he ovat rakentaneet kodin aina uudestaan ja uudestaan. Haastateltavat eivät kiinnittäneet paljoakaan huomiota ulkoiseen. Kodin pysyvyyttä ei ollut voinut hankkia ulkoisilla tekijöillä. Jotkut esineet olivat kulkeneet mukana maasta toiseen. Pysyvyys syntyi pääasiassa kuitenkin jostain muusta kuin niistä.

Haastateltavieni kodin määrittelyissä ei ollut paljon eroja. Kodin ilmapiiri ja perheenjäsenten lämpimät välit koettiin keskeisiksi kodin rakentajiksi. Myös turvallisuus ja pysyvyys oli tärkeä osa kodin tuntua. Ne, jotka palasivat eron jälkeen Suomeen, joutuivat sopeutumaan uudenlaiseen perhe-elämään, johon ei kuulunut enää aviopuolisoa. Elämä lasten kanssa kuitenkin toi kaivattua kodin tuntua uuteen kotiin. Koko perheen kanssa palanneiden kotiin nimenomaan perhe toi jatkuvuutta ja pysyvyyttä.

E: Ja mikä tekee kodista kodin?

H: Se on tietysti perhe, niinkun sanotaan ”koti on siellä missä sydän on”. Sehän voi olla vaikka missä, ett loppujen lopuks... ihminen on koditon sitt, kun sillä ei oo sitä sydäntä ja perhettä. (s. 147)

Seuraavat haastateltavat mainitsivat kodin tunnun tärkeäksi tekijäksi sen, kuinka pysyvä asuinpaikan ajateltiin olevan. Tähän liittyy turvallisuuden tunne. Kotia on mielekästä rakentaa, kun tietää asuvansa siellä pitkään.

Ehkä siellä mä tunsin sen kodiks. Sekin varmaan vaikuttaa, että miten sun tulevaisuuden näkymät siellä, että aiotsä jäädä kauaks aikaa ja siellä... me nyt ajateltiin, että me tultiin sinne ja jäädään, eletään. En mä ajatellu siellä tietenkään, että no kuinka kauan mä siellä oon, että elämä vaan jatku siellä ja ihan normaalisti, että samaa rataa ja pidin sitä kotinani. (s. 81)

-- en mä oikein osaa sanoo, mitkä ne olis ne (syyt kodin tuntuun)... muu kun se semmonen fiilis siitä, että onko tilapäistä vai pysyvää. Kyllä mun mielestä täytyy lähtee siitä, että tavallaan... jotta vois niin sanotusti kotiutua tai mikä se on se sana, niin täytyy lähtee siitä, että se on pysyvää. Sun täytyy olla tietoinen siitä, että se on pysyvää. (s. 74)

Eräs haastateltava kertoi asumisesta kodissa, josta tiesi, että he eivät asuisi siellä pysyvästi. Hän kertoi, että pysyvyys elämään täytyi löytyä jostain muusta kuin väliaikaisesta asunnosta, koska muutto oli jossain vaiheessa vääjäämättä edessä.

Nyt kun mä jälkeenpäin katsoin (valokuvia), että herranjumala, että sielläkin asuttiin kolme vuotta noissa kauheissa kalusteissa, mutt en mä oikein silleen niinku... Nyt tietysti, kun on pysyvästi, enemmän (kiinnittää kalusteisiin

huomiota)... että ehkä se oli sitä, että oli jotenkin matkalla, ettei siltä tavalla sitä pysyvyyttä niitten omien kalusteiden kautta... että se pysyvyys oli siltä enemmän sisäistä, se ei ollut se ulkoinen... -- Se oli kuitenkin se perhe, joka piti yhtä. (s. 116)

Muutama haastateltava mainitsi pitävänsä tärkeänä tavaroiden merkitystä kodin rakentajana. Oppaana ollut haastateltava oli joutunut asumaan useissa eri hotelleissa pitkiäkin aikoja. Hän oli rakentanut tietyillä esineillä kodin aina hotellihuoneeseen. Muuten haastateltavien puheesta nousi esille halu päästä eroon materiasta.

Koti on maailman paras paikka... olkoon se missä tahansa. Sillon kun mä olin oppaana, niin mä asuin hotelleissa yleensä. Kuitenkin sä rakensit sinne sen oman kodin. Sä vedit ne hotellin verhot alas sieltä ja kylpyhuoneeseen vaihdoit oman verhon ja sull oli jotkut matot mukana ja oma rakas täkki ja pussilakanat ja kaikki ne pikkujutut. Sä ostit sinne kukkii, vaikka sä olit vaikka kuus kuukautta vaan, sä tiesit, niin sä kävit aina ostaa ihan tommosii ruukkukasveja ja kaikkee, että kyllä sä rakennat sen pesän sinne... mä ainakin rakennan missä mä olin aina. (s. 130)

Kodin seinien sisäpuolella yleensä saa olla rauhassa mikä vaan. Kodin voi siirtää paikasta toiseen, mutta ympäristöä ei. Ympäristö on kuitenkin myös osa kotia. Jotta tuntisi olevansa kotonansa, tulisi oman kodin sulautua vähitellen ympäristöön. Muuten koteloituu omaan maailmaansa, eikä turvallinen olo yllä kodin ulkopuolelle. Elämä täytyy jatkua myös uudessa asuinmaassa eli synnyinmaassa. Kotimaa täytyy löytää uudelleen ja yrittää nähdä se vanha tuttu uuden läpi.

-- kyllä mä koen jotenkin nyt ainakin, että en mä tiedä... siis tän kodin, mikä tässä on, niin mä koen ehkä sen, että mulla on täällä paras olla, mutta onko tää koti oikeessa maassa, niin se onkin eri asia. Se onkin eri juttu sille. Että koska mä oon tehty tästä semmosen suojakilven itselleni. Tää on niinku pala toista maata, mutt siltä kun mä meen ovest ulos, siltä mä ahdistun. (s. 106)

On hienoa, että kotonaan voi jatkaa elämäntapaa, johon on ulkomailla tottunut. Voi syödä eksoottisia ruokia, puhua mitä kieltä haluaa, kuunnella musiikkia ja kuvitella olevansa jossain muualla. Jos kuitenkin jatkuvasti tahtoo kuvitella olevansa jossain muualla, eikä löydy halua tutustua kodin ympäristöön, jää koti irralliseksi saarekkeeksi. Jos heti kodin ulkopuolella on koditon olo, ei kodissa ole kovin turvallista olla. Kodista tulee staattinen, ahdistava vankila, ellei se ole dialogissa ulkopuolisen maailman kanssa. (Granfelt 1998, 107)

Paikkaan kotiutuminen on kompleksinen konstruktio, joka perustuu jokapäiväisiin käytäntöihin ja tapoihin ja vaatii aikaa (Rajanti 1996, 334-341). Sopeutumisprosessi alkaa vähitellen. Koti alkaa

tuntua taas kodilta ja kontrollin tunne elämään palaa. Tällöin myös asenne tulee positiivisemmaksi. Sopeutumisen edetessä palaaja huomaa helpottuneena, että hän voi sopeutua ja silti säilyttää uusia arvoja ja asenteita. Haastateltavani kertoivat, että vähitellen arjen kautta elämä alkoi sujua. Siihen tuli tietty rytmi ja sitä kautta turvallisuutta ja ennustettavuutta. Myös ymmärrys lisääntyi ajan myötä.

Materian merkitys

Vilkko (2000, 214) pitää esineympäristöä tärkeänä kodin elementtinä. Pitkään ulkomailla asunut muuttaa yleensä täysin uuteen asuntoon palattuaan kotimaahan. Hän on joutunut jättämään ulkomaan asuntonsa ja usein myös suurimman osan huonekaluistaan ja henkilökohtaisista tavaroistaan. Tällöin tavarat, niiden tunnearvo ja niihin kiintyminen saattavat tuntua taakalta.

Kristeva (1992) kirjoittaa: ”Vaikka toisilla on ehkä tavaraa, muukalainen tuntee helposti, että vain hänellä itsellään on elämäkerta --” (emt., 18). Tällaisen ajatuksen voi lukea myös haastateltavien puheesta – tosin ei aivan yhtä kärjistettynä. He kertoivat, että heillä on paljon avarampi maailmankatsomus kuin monella muulla, mutta eivät sentään kieltäneet toisten elämäkokemuksia. Muillakin on elämä, mutta tasaisempi kuin heillä.

Usea haastateltavani korosti sitä, että enää he eivät aio kiintyä tavarahan. He kertoivat haluavansa elää mahdollisimman yksinkertaista elämää ilman mitään turhaa ja ylimääräistä. Osaksi tämä johtuu varmaan iän mukanaan tuomasta rauhallisen ja hiljaisen elämän toiveesta, mutta varmasti osittain myös siitä, että he olivat joutuneet jättämään täysin varustettuja koteja taakseen. Kaikki naiset olivat joutuneet muuttamaan useaan kertaan ja tavaran paljoudesta oli tullut yksi suuri stressin aihe matkan varrella. Tavara sitoo.

Sillon, kun mä lähdin sieltä, mä päätin, että mä en tavarahan kiinny, koska mä jouduin jättämään täysin kokonaisen kodin sinne. Semmosen, mikä oli rakkaudella ostettu, kun ostettiin ja haalittiin... pienellä rahalla koitettiin ostaa kaikkee ja saatiin sitten loppujen lopuksi kaikki, mitä me haluttiin, niin... en enää sillä lailla ottas, että mä en tavarahan kiintyis. (s. 44)

-- nyt, kun mä tuota vinttiäni tyhjensin ja siellä oli meidän tavaroita ja mun vanhempieni tavaroita, niin mä aattelin, että mä siis hävitän KAIKKI... kaikki... mä haluan puhdistaa elämäni täysin turhista. Mulla on liikaa vaatteita. Mä en meinaa ostaa vaatteita, enkä mitään. Mä haluan puhdistaa elämäni, että se olis niin yksinkertaista, että siinä ei olis mitään liikaa. Ei liikaa esineitä, ei liikaa vaatteita, ei mitään tämmöstä. (s. 25)

Mä olisin tänä päivänä -- ihan valmis elämään hyvinkin yksinkertasta, askeettista elämää eläinten kanssa, missä mulla olis vaan... mä en haluais mitään, kun rauhan. (s. 97)

Eräs haastateltava totesi jopa, että olisi helpointa elää ilman kotia. Hänen mielestään koti ja tavara estävät elämästä ja liikkumasta täysin vapaasti. Hän kuitenkin totesi ajatuksensa olevan mahdoton toteuttaa.

H: Mitä paremmin pystyy luopumaan kaikesta, sitä vapaammin voi myös elää siltä. Ja koti, kun sä puhut kodista, niin se on tavallaan aikamoinen painolasti yleensäki... siis mun näkökannan mukaan. Yhtäkkiä mulla on semmonen tunne, että jos sulla on... vois liikkua paljon vapaammin, kun sulla ei olis sitä kotia ja sitä vuokraa ja kaikkia näitä käytännön asioita aina hoidettavana ja... kun vois ollakin vaan sillä lailla, mutt se ei oo mahdollista.

E: Asua hotellissa...

H: Niin. Jos olis niin paljon rahaa, ett vois olla jotenkin tällöinen väliaikainen juttu, niin se vois olla hyvä ratkaisu. Että loppujen lopuks... eihän niitä kotejakaan mukanaan mihinkään vie, mutta toisaalta tietysti se kuuluu siihen elämään, ett jos elää jonkinlaista normaalia elämää, pitää olla koti. (s. 157)

Kyseinen kommentti on jo lähellä kosmopolitismia, jota käsittelen seuraavaksi.

Muukalainen vai kosmopoliitti?

Nykysuomen sanakirjasta (1996, 507) löysin seuraavanlaisen määritelmän kosmopoliitille.

Kosmopoliitti on ”maailmankansalainen”; ”henkilö, joka esimerkiksi ulkomailla oleskelun vuoksi on vapautunut kansallisesta erikoisuudestaan; henkilö, joka vieroksuu ja vastustaa kansallisia katsomuksia”. Kosmopolitismi määritellään yleismaailmallisuudeksi, kansallista erikoissävyä vieroksuvaksi kansainvälisyyden harrastukseksi, jossa koko maailmaa pidetään isänmaana.

Dictionnaire de Trévoux'n määritelmä kosmopoliitista vuodelta 1721: 'kosmopoliteeni' on ihminen, jolla ei ole pysyvää kotipaikkaa tai joka ei ole missään muukalainen. (Kristeva 1992, 146)

Näiden määritelmien mukaan kosmopoliitti ei ole muukalainen missään. Muukalainen ja kosmopoliitti asettuvat vastakohdiksi. Kosmopoliitilla ei ole kotimaata kuten ei muukalaisellakaan. Kosmopoliitin koti on koko maailma. Muukalainen sitä vastoin on koditon.

Kristeva (1992) asettuu tätä vastakkainasettelua vastaan: ”Hän on muukalainen: hän on ei-mistään, kaikkialta, maailman kansalainen, kosmopoliitti” (emt., 38). Kristeva ei näe muukalaisuuden ja kosmopolitismien sulkevan toisiaan pois. Hän pitää kosmopolitismia hetkellisenä ja antaa sille ominaisuudeksi hauraan väliaikaisuuden (emt., 22). Täysi kosmopolitismi ilman muukalaisuutta ei ole hänen mukaansa mahdollista.

Muukalainen tuntee aina välillä olevansa kosmopoliitti ja päinvastoin. Käsitteet ovat toistensa kääntöpuolia. Jos tunnet olevasi kosmopoliitti, et tunne olevasi täysin mistään kotoisin ja silloin muukalaisuuden tunne on jo lähellä.

Paluumuuttajakin tuntee välillä olevansa muukalainen ja välillä kotonaan kaikkialla. Huomasin, että haastateltavien puheessa vuorottelivat muukalaisuus ja kosmopolitismi. Moni kertoi sopeutuvansa ja voivansa rakentaa kodin minne vain. Aikaisemmin jo totesin, että suurin osa haastatelluista oli valmis muuttamaan vielä ulkomaille. He eivät kertoneet olevansa sidottuja Suomeen.

Musta tuntu, että mihin sä levität matkalaukkus, niin se (koti) on sitte siellä. Siellä se on. (s. 40)

Missä vaan koti on ja missä sull on ne perusasiat, niin mä oon semmonen ihminen, ett mä viihdyn siellä. (s. 137)

E: No susta tuntuu, että sä olit kotona näissä kaikissa maissa?

H: Kyllä musta tuntuu todellakin ja nykyäänkin, mihin tahansa mä meen, niin musta tuntuu, että mä oon kotona, että koko tämä maapallo on mun koti. (naurua) (s. 85)

Kyllä mä oon aina ajatellu, että mä voin asua missä vaan ja se, että kun näkee muita kulttuureja, niin kyllähän se niinku aina vaan voimistuu tietysti se tunne, että sitä ei välttämättä halua olla vaan yhdessä paikassa. (s. 141)

Maisema kodin symbolina tai metaforana on suomalaisille perin tuttu. Koti saatetaan mieltää maiseman kautta. (Lehto & Timonen 1993, 96) Seuraavalle haastateltavalle luonto oli erittäin tärkeä osa kotiutumista. Hän koki, että ihminen kotiutuu minne tahansa, kun vaan pääsee sinuiksi paikallisen luonnon kanssa.

”Mä oon ihan varma, että jokaisessa maassa, mihin ihminen vaan voi mennä, niin jos sä oot kosketuksissa luontoon, niin sä rakastut siihen maahan.” (s. 154)

Vaikka muualle muuttamista ja kotiutumista ei pidetty ongelmana, löytyi vastauksista myös toteamuksia, joiden mukaan joka paikassa on nykyään vähän ulkopuolinen. Pinnallisesti saatetaan sopia moneen paikkaan, mutta syvällisesti ei mihinkään.

-- ihminen kun on ollu niin paljon muualla, niin se on se syndrooma, että sä et enää kuulu... kuulut kaikkialle etkä kuulu mihinkään täydellisesti. (s. 153)

Hän (suomalainen aviomies) sano silloin, että mä olin niinku... aika jännä, että melkein, kun olis menny ulkomaalaisen naisen kanssa naimisiin, mutta kuitenkin suomalaisen, että tota hirveen paljon niitä juttuja oli... sellasia hänestä erikoisia ja sitt hän sano, hän välillä vieläkin sanoo, että kyllä sä oot niin pihalla kaikesta, että aivan ufo. Että mulla on ehkä vielä vähän sellanen olo, että mä tarkastelen yhteiskuntaa kuitenkin silleen pikkusen etäältä, tätä suomalaisuutta, että vaikka mulle ei kukaan koirapuistossa sano mitään, niin mä kyll puhun sitt, jos musta siltä tuntuu, että ehkä on sitt semmonen, ehkä tästä sitte on saanu vähän semmoset eväät, että voi sopeutua mihin vaan, voi olla missä vaan. Aina on pikkusen outo, ufo. (s. 62)

Eräs haastateltava kertoi pitkän tarinan hiljattain yksin tekemästään lomamatkasta, joka oli ollut hänelle mieleenpainuva kokemus. Hän kertoi olleensa matkalla erittäin onnellinen. Iso osa matkan merkittävyyttä oli vapauden kokemus.

H: -- siis mulla oli niin ihanaa, siis niin ihanaa ja siis se, että mä olin yksin ja mä sain mennä sinne, mihkä mä halusin.

E: Mikä siitä teki niin onnellisen matkan? Oliko se justiin, että oli vapaa kaikista?

H: Juu. Mä olin vapaa kaikista. Mulla ei ollu synnyinmaata, mulla ei ollu mitään mielessä... (s. 21)

Seuraava taisteli jatkuvasti kotimaahan sitoutumista vastaan. Hän ei halunnut jäädä yhteen paikkaan.

Mutt pitkän aikaa mull on ollu semmonen tunne, etten mä haluu enää mitään kotia, mutta kai se pitää sitte... kattoo vähän. Ei sitä voi oikein ilmankaan olla, että pitää sitten kattoo, aika näyttää. (s. 156)

Haastateltavat kertoivat muukalaisuuden kokemuksistaan kotimaassa. Toisaalta he kertoivat tuntevansa olonsa kotoisaksi melkein missä tahansa. Vaikutti siltä, että he kokivat synnyinmaan olevan kuin kahle. Kotimaassa on vaikea kuvitella olevansa kosmopoliitti, koska kotimaan asioita ei tarkastele kylmän ulkopuolisesti. Kansallisesta erikoisuudesta ei pysty noin vain vapautumaan. Kotimaalla on loppujen lopuksi erityinen merkitys verrattuna toisiin maihin. Ulkopuolisena oleminen ulkomailla on luonnollista ja sen hyväksyy. Kotimaassa se tuntuu luonnottomalta.

11. Elämänasenne

Kuten Craig Storti palaajan oppaassaan toteaa, ”palaaminen ei todella lopu koskaan. Paluumuuttajalla on kokemuksia, tietoja ja taitoja, jotka pysyvät. Hän näkee maailman filtlerin läpi, jonka on hankkinut ulkomailta.” (Storti 1997, 71) Paluumuuttajan täytyy opetella elämään oman muukalaisuutensa kanssa. Hänen täytyy hyväksyä tosiasia, että on vieraantunut aikanaan kotimaasta, eikä voi elää väliin jääneitä kotimaan vuosia jälkeenpäin.

Lopuksi tarkastelen lyhyesti paluumuuttajan tapoja pärjätä muukalaisuutensa kanssa. Olen kerännyt haastateltavieni puheesta erilaisia elämänasenteita, joiden kautta voi hahmottaa sitä, miten he suhtautuvat nykyiseen elämäntilanteeseensa. Loppujen lopuksi haastateltavat ovat suhteellisen tyytyväisiä nykyiseen elämäntilanteeseensa. He ovat erilaisia, mutta kokevat erilaisuutensa myös rikkaudeksi.

”-- tapa kokea side menetettyyn tilaan jakaa muukalaiset kahteen eri tyyppiin, jotka hahmottuvat kahdeksi sovittamattomaksi luokaksi juurettomia. Joitakin kuluttaa loppuun tempoilu kahden maailman välillä, sen, mitä ei enää ole, ja sen, mitä ei koskaan tule. -- Toiset taas halajavat niin entisen kuin nykyisenkin tuolle puolen, johonkin. He kurottavat ikuisesti tyydyttämättömässä mutta väkevässä intohimossaan toiseen, alati luvattuun maahan --” (Kristeva 1992, 21).

Haastateltavillani oli välillä ikävä kotimaan ulkopuolelle. Heillä oli kuitenkin myös muita keinoja pärjätä nykyisessä elämäntilanteessaan kuin haikailla menneitä tai haikailla muualle.

Moni mainitsi, että kaikki kokemukset, hyvät ja pahat ovat olleet hyödyllisiä. Mikään ei kaduttanut, eikä mistään kannattanut olla katkera. Mitä hyötyä katkeroitumisesta olisi ollut? Se, mitä oli menneisyudessa tapahtunut, oli tapahtunut, eikä menneille voinut enää mitään.

-- ei tätä elämää voi elää niin, että joka muutoksen mieltis ja yrittäis maksimoida kaikki tilanteet, että sitä vaan joskus täytyy elää sen mukaisesti, mitkä ne annetut olosuhteet on. Ei mikään kaduta. (s. 66)

Mä en oo katkera. Mä en oo katkera niinku mistään. (s. 53)

Moni oli havainnut, että itselleen täytyy osata antaa anteeksi ja olla armollinen. Ei pidä vaatia itseltään eikä muilta liikaa. Virheiden tekeminen kuuluu elämään, koska kukaan ei ole täydellinen. Joskus myös tekee vääriä valintoja, mutta niitä ei kannata jäädä murehtimaan. Myös kanssaihmissä kohtaan täytyy olla armollinen. Kaikkien tekemisiin vaikuttavat heidän kokemuksensa ja lähtökohtansa.

Mä oon tehny itseni kanssa sovinnon, että jokaisessa elämäntilanteessa ihminen tekee sen, minkä sillä hetkellä pystyy. Ei sitä voi odottaa itseltään, eikä muilta yhtään sen enempää. Oon tietysti miettiny, kun mä oon hyvin itsesyylisyyteen taipuvainen, että missä mulla on ollu syy ja miten mä olisin voinu tehdä toisin, mutta nää asiathan on peruuttamattomasti jo ohi. En mä niitä enää mieli onneks, koska niillähän ei mitään muuta kun jäytää. Mä yritän elää tätä päivää näillä eväillä, mitä mulla on.

(s. 15)

-- ja eihän se oo silleen, että kyllähän sitä voi sallia itselleen vääriäkin päätöksiä, että jos ei sitt onnistu, niin sitt pitää keksiä jotain muuta -- (s. 125)

Luonnossa kaikki on niin pysyvää ja ehkä se tuo myös sen, että me ollaan niin ohimenevä ilmestys täällä, että sen oman pienuutensa tuntee siinä ja sitt saa semmosen perspektiivin tähän olemiseen, ett loppujen lopuksi huomaa, ett ei tää nyt niin vaarallista, ett kunhan tään elämänsä nyt hoitaa jotenkin, ett ei täällä ikuisesti olla kuitenkaan. (s. 149)

Muutama kertoi, että oli oppinut olemaan välittämättä toisista ja heidän mielipiteistään. Kun ei yrittänyt jatkuvasti miellyttää muita, pystyi olemaan paremmin oma itsensä.

Mä oon hirveen semmonen välinpitämätön toisten ihmisten mielipiteistä, että mä oon päässy kauan aikaa sitte siitä. Must on yks ja sama, mitä ihmiset ajattelee musta. Jos ne tulee kertonon päin naamaa, niin mä vastaan siihen ja jos ne aattelee, niin se on aivan yks lysti, siis mä elän omaa elämäni niinku mua huvittaa ja siis mä en välitä yhtään. (s. 17)

Se oliski paljo kivempi, kun ihmiset, joiden kans on tekemisis, niin tietäis kaiken ja yleensä mä käyttäydynkin sillai niinku kaikki tietäis kaiken ja jos ne ei tiedä, niin ne saa kuvitella tai sitte... mitä tahansa, että en mä selittele enää. (s. 150)

-- mutt en mä itteeni sillä tavalla tuntenu, ett mä häpeisin sitä, ett mä en tunne niitä (Suomen julkkiksia), mitä siin on häpeemistä. (s. 135)

Ajatus siitä, että ei haikaile jatkuvasti muualle oli monen mielestä tärkeä tapa pärjätä. Täytyy yrittää tehdä tilanteessa kuin tilanteessa elämä mukavaksi niillä keinoilla mitä on sillä hetkellä käytettävissä. Kaikkeen tottuu. Asiat täytyy ottaa vastaan sellaisina kuin ne ovat. Silti omaan tilanteeseen on aina mahdollista vaikuttaa itsekin. Suuri osa sopeutumista ja tyytyväisyyttä on oma asenne elämään.

Mä tiedän myös sen, että ainahan mulla tulee oleen sinne jollain lailla (ikävä), niin mä oon siihen sopeutunu. Mä oon sovussa itseni kanssa, ettei sille mahda mitään. Se on näin ja mun elämäni on menny näin. Ei sille mahda mitään. (s. 26)

H: Onhan sitä monta kertaa katunu ja sitä aattelee, että jos ois jääny kuitenkin sinne, mutt se nyt on ihan turha, että ei sitä kannata ajatella sillä tavalla, että...

E: ...jossitella.

H: Niin. (s. 86)

Mun mielestä paras paluulle on se, että on eläny täyspainoista elämää siellä jossain, koska jos on eläny siellä kuin kotona, niin sillan on helpompi tulla kotiinkin, että... jos jatkuvasti on jankuttanu siellä, että kaikki on väärin täällä, mutta Suomessa on kaikki hyvin nähny vaan ne pahat puolet ja sitt niinku ihannoinu, niin sillan se on helppo, että sitt täällä Suomessa se muuttuu sillä tavalla, että kaikki oli paremmin siellä, mutta täällä on kaikki hirveetä... (s. 125)

Ett johonkinhan sitä on pakko niinku sitt loppujen lopuksi jäädä ja elää vaan sen asian kanssa. (s. 99)

12. Lopuksi

Olen pyrkinyt tutkielmassani kuvaamaan prosessia, minkä paluumuuttaja käy läpi lähtiessään Suomesta, asuessaan ulkomailla etäällä kotimaastaan, palatessaan ja asettuessaan takaisin kotimaahansa. Tämä prosessi sisältää erilaisia vaiheita alkaen siitä, miten ulkomaille muuttanut alkaa vieraantua vähitellen kotimaastaan. Ekspatriaatti huomaa viimeistään kotimaahan paluunsa jälkeen, miten ennen niin tuttu on muuttunut vieraaksi. Hän on tuntenut olevansa suomalainen ulkomailla, mutta paluun jälkeen hän tuntee itsensä muukalaiseksi kotimaassaan. Hän ei ole enää varma, mikä on hänen joukkonsa; mihin yhteisöön hän kuuluu. Sitä yhteisöä, mihin hän on kuvitellut kuuluvansa, ei olekaan olemassa sellaisenaan vaan vain hänen kuvitelmissaan.

Paluumuuttaja huomaa olevansa kotimaassaan piilomuukalainen. Hänen oletetaan olevan kuin kuka muu tahansa, koska hän ei poikkea ulkonäöltään tavallisesta Suomessa asuvasta suomalaisesta. Hän kuitenkin tuntee olevansa erilainen kuin minä häntä pidetään. Vähitellen hän huomaa, että häneen myös suhtaudutaan erilailla, kun hän avaa suunsa ja hänen kokemuksiaan ja näkökulmaansa kuullaan. Paluumuuttaja kokee, että häntä ei pidetä yhteisön täysivaltaisena jäsenenä. Häntä ei ymmärretä ja hän ei ymmärrä. Hän on yhteisön reunalla. Tässä tilanteessa paluumuuttaja koettaa löytää itsensä ja identiteettinsä yrittämällä tuoda jatkuvuutta menneen ja tulevan välille. Tällaisia menneen ja tulevan linkkejä voivat olla kansainväliset ystävät kotimaassa, vierailut lähtömaassa, nuoruuden aikaiset ystävät ja sukulaiset tai esimerkiksi vanhat harrastukset uudessa tilanteessa. Kun mennyt ja tuleva kohtaa, tuntuu olo kotoisemmalta.

Paluumuuttaja on palannut kotimaahansa, mutta mitä koti merkitsee palaajalle. Hän tuntee välillä, että koko maailma on hänen kotinsa. Hän on kosmopoliitti. Välillä hän taas kokee olevansa muukalainen eli koditon kaikkialla. Paluumuuttajan kodin tuntu lähtee jostain muusta kuin asunnosta tai tavarasta. Tuntuun vaikuttavat tulevaisuuden näkymät ja erilaiset siteet, jotka tuovat pysyvyyttä. Toisaalta paluumuuttaja pyrkii siteistä eroon, koska koskaan ei tiedä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Täytyy olla aina valmiina luopumaan siitä, mitä sillä hetkellä on. Sen vuoksi koti saattaa tuntua taakalta. Jos on sitoutunut yhteen paikkaan ja on määritellyt kodin yhteen tiettyyn pisteeseen, joutuu luopumaan muista paikoista. Tämä ei kuulosta hyvältä paluumuuttajasta, joka ei pidä kotimaataan ainoana oikeana paikkana.

Paluumuuttajan erilaisuus säilyy. Hänen täytyy vain oppia elämään erilaisuutensa kanssa. Hänen sopeutumisensa ei ole muuttumista kotimaan asukkaiden kaltaiseksi. Hänen sopeutumisensa on omaan erilaisuuteen sopeutumista. Elämänasenne täytyy olla sellainen, että oma erilaisuus ei ole itselle taakka vaan rikkaus. Kokemuksistaan voi olla kiitollinen. Menneistä ei kannata katkeroitua eikä niitä kannata jäädä haikailemaan. Asiat vaan ovat niin kuin ne ovat tällä hetkellä, eikä itseltään pidä vaatia liikoja. Täytyy voida olla oma itsensä toisten mielipiteistä huolimatta.

Olisin halunnut perehtyä vielä paremmin tutkielmani viimeisiin teemoihin eli kotiin ja elämänasenteeseen. Jälkimmäistä vain raapaisin pinnalta. Tuntui kuitenkin, että tutkielmasta tulisi liian raskas, jos olisin käsitellyt näitä teemoja kovin laajasti. Myös kosmopolitismien ja muukalaisuuden tunteiden vuorottelu on kiinnostava aihe, jota kannattaisi tutkia enemmän. Paluumuuttajat tuntuivat sekä nauttivan että kärsivän tilanteestaan ja nämä tunteet olivat vahvoja.

Tutkielmani aihepiiriin liittyi myös teemoja, joita en käsitellyt lainkaan. Mielenkiintoista olisi ollut perehtyä monikulttuurisiin avioliittoihin ja paluumuuttajien lapsiin. Olisi ollut mielenkiintoista myös vertailla miehiä ja naisia paluumuuttajina. Lisäksi tilastollista tietoa paluumuuttajista kaipaisiin lisää.

Paluumuuttajat ovat mielenkiintoinen tutkimuskohde. Heitä koskeva tutkimus on kuitenkin vähäistä ainakin Suomessa. Paluumuuttajat ovat kasvava ryhmä ihmisiä, mutta heidän ongelmiaan ja ainutlaatuisuuttaan ei oteta mielestäni vakavasti. Paluumuuttajien ainutlaatuista perspektiiviä ei käsitykseni mukaan hyödynnetä yhteiskunnassamme vaan heitä työnnetään heidän erilaisuutensa takia yhteiskunnan reunalle esittämään kummallisia mielipiteitään. Olisi hyvä, että he voisivat löytää oman paikkansa tästä yhteiskunnasta; paikan, jossa ei tarvitsisi esittää mitään muuta kuin on. Kaiken kaikkiaan paluumuuttajat ovat tärkeä osa monikulttuuristuvaa yhteiskuntaamme. He voivat ymmärtää erilaisia näkökulmia, joten he ovat hyviä kulttuurien välittäjiä ja tulkkeja.

Lähteet:

Ahponen, Pirkkoliisa & Cantell, Timo (1996): Johdanto. Teoksessa Bauman, Zygmunt: Postmodernin lumo. Tampere: Vastapaino.

Anderson, Benedict (1989): Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism. London: Verso.

Anttila, Jorma (1993): Käsitteet suomalaisuudesta. Traditionaalisuus ja modernisuus. Teoksessa Korhonen, Teppo (toim.); Mitä on suomalaisuus. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Anttonen, Veikko (1993): Pysy Suomessa Pyhänä – Onko Suomi uskonto? Teoksessa Korhonen, Teppo (toim.); Mitä on suomalaisuus. Helsinki: Suomen antropologinen seura.

Bauman, Zygmunt (1990): Thinking sociologically. London: Blackwell.

Bauman, Zygmunt (1991): Modernity and ambivalence. New York: Cornell University Press.

Bertaux, Daniel (1981): From the life-history approach to the transformation of sociological practice. Teoksessa Biography and society. Edited by Bertaux Daniel. Beverly Hills (CA): Sage.

Domander, Minna (1992): Maahanmuuttajat ja koulutus. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Dovey, Kimberly (1985): Home and homelessness. Teoksessa Altman, Werner (toim.); Home environments. New York: Plenum Press.

Giddens, Anthony (1995): Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Ulrich; Giddens, Anthony; Lash, Scott: Nykyajan jäljillä. Tampere: Vastapaino.

Granfelt, Riitta (1998): Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Grönlund, Rainer (1996): Takaisin kotiin. Ruotsista ja muista pohjoismaista Suomeen palaavat eläkeläiset. *Siirtolaisuus* 23 (2) 1996, 18-23.

Hakala, Juha T. (1999): *Graduopas. Melkein maisterin niksikirja*. Helsinki: Gaudeamus.

Hall, Stuart (1999): *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Hannula, Mika (1997): *Suomi, suomalaisuus, olla suomalainen. 21 henkilöhaastattelua ja näkökulmaa suomalaisuudesta*. Helsinki: Like.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1980): *Teemahaastattelu*. Helsinki: Yliopistopaino.

Ilomäki, Henni (1993): *Oudot vieraat meidän mailla*. Teoksessa Laaksonen, Mettomäki (toim.); *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993): *Valtasuhteiden analysoiminen*. Teoksessa Jokinen, Juhila, Suoninen; *diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Suoninen, Eero (1993): *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Korkiasaari, Jouni (1992): *Siirtolaisia ja ulkosuomalaisia. Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset 1980-luvulla. Työpoliittinen tutkimus*. Helsinki: Työministeriö.

Kristeva, Julia (1992): *Muukalaisia itsellemme*. Helsinki: Gaudeamus. Ranskankielinen alkuperäisteos (1988): *Étrangers à nous-mêmes*. Paris: Fayard.

Lehtonen, Heikki (1990): *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.

Lehtonen, Jaakko (1994): *Omakuva ja vieraskuva. Suomalainen tutkimusten valossa*. Teoksessa Alho, Lehtonen, Raunio, Virtanen; *Ihminen ja kulttuuri*. Helsinki: Kansainvälisen kaupan koulutuskeskus.

Liebkind, Karmela (1988): *Me ja muukalaiset*. Helsinki: Gaudeamus.

Lehto, Liisa & Timonen, Senni (1993): Kertomus matkasta kotiin. Teoksessa Laaksonen, Mettomäki (toim.); Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary (1993). Tenth edition. Springfield (MA): Merriam-Webster.

Noro, Arto (1997): Georg Simmel – Muotojen sosiologiasta moderniteetin diagnoosiin. Teoksessa Gronow, Noro, Töttö; Sosiologian klassikot. Tampere: Gaudeamus.

Nykysuomen sanakirja (1996). Lyhentämätön kansanpainos. 14. painos. Päätoimittaja: Sadeniemi, Matti. Porvoo: WSOY.

Paganus, Solja (1999): Ulkomaankomennukselta palaavien sopeutuminen. Repatriaatin paluu kotimaahan. Siirtolaisuus 26 (3) 1999, 22-24.

Pakkasvirta, Jussi (1997): Kaiken maailman nationalismeja!. Kosmopolis 26 (4) 1996, 77-82.

Pohjola, Anneli (1989): Maata jossa kasvoin, kannan mukana mun... Tutkimus paluumuuttajien muuttotaustasta ja sosiaalisesta ankkuroitumisesta. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi: Lapin korkeakoulu.

Puusaari, Hille (1997): Kulttuurinmuutos koettelee maahanmuuttajaa: psykososiaalinen kohtaaminen. Teoksessa Pitkänen, Pirkko (toim.), Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Helsinki: Edita.

Rajanti, Taina (1996): ”Kaupunki on ihmisen koti”. Tiede ja Edistys 21 (4) 1996, 334-342.

Raunio, Aino (1994): Vieraan kulttuurin kohtaaminen käytännössä. Teoksessa Alho, Lehtonen, Raunio, Virtanen; Ihminen ja kulttuuri. Helsinki: Kansainvälisen kaupan koulutuskeskus.

Roos, Jeja-Pekka (1987): Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 454. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Siirtolaisuusinstituutti. Kotisivu: <http://www.migrationinstitute.fi/>. Viitattu 26.7.2002. Taulukko: Korkiasaari, Jouni. Lähde: Väestömuutostilastot (Tilastokeskus).

Simmel, Georg (1964): *The Stranger*. Teoksessa Georg Simmel: *The Sociology of Georg Simmel*. Edited by Kurt H. Wolff. New York: Free Press.

Simonsuuri, Kirsti (1992): *Esipuhe*. Teoksessa Kristeva, Julia: *Muukalaisia itsellemme*. Helsinki: Gaudeamus. Ranskankielinen alkuperäisteos (1988): *Étrangers à nous-mêmes*. Paris: Fayard.

Stewen, Riikka (1993): *Oma ja vieras: suomalaisesta maisemasta*. Teoksessa Laaksonen, Mettomäki (toim.); *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Storti, Craig (1997): *The art of coming home*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press, inc.

Suoninen, Eero (1993a): *Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen*. Teoksessa Jokinen, Juhila, Suoninen; *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Suoninen, Eero (1993b): *Mistä on perheenäidit tehty?*. Teoksessa Jokinen, Juhila, Suoninen; *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Työministeriön kotisivut, sanastoa: <http://www.mol.fi/migration/mamusana.html>, viitattu 25.7.2002.

Vartiainen-Ora, Päivi (1996): *Paossa. Perusasiaa pakolaisista meillä ja muualla*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, pakolaistoimisto: Edita.

Vilkko, Anni (1993): *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana*. Teoksessa Piela, Ulla (toim.): *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Vilkko, Anni (1998): *Kodiksi kutsuttu paikka*. Teoksessa Hyvärinen, Peltonen, Vilkko; *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.

Vilkko, Anni (2000): *Riittävästi koti*. *Janus* 8 (3) 2000, 213-229.

Virtanen, Matti (1994): Mitä suomalaisuus on? Teoksessa Alho, Lehtonen, Raunio, Virtanen; Ihminen ja kulttuuri. Suomalainen kansainvälistyvässä maailmassa. Helsinki: Kansainvälisen kaupan koulutuskeskus.

Väestönmuutokset 1996 (1997). Helsinki: Tilastokeskus.

Wolff, Kurt H. (1950): Introduction. Teoksessa Simmel, Georg; The Sociology of Georg Simmel. Edited by Wolff, Kurt H. New York: New Press.

Liite 1

Haastattelurunko

1. Taustatiedot

- Elämänvaiheet pääpiirteittäin
  - * syntymäpaikka
  - * ammatti
  - * perhesuhteet

2. Suomesta lähtö

- Mistä ja minne lähdit?
- Mikä oli lähdön syy?
- Millä mielellä lähdit?
- Tunsitko helpotusta lähtiessäsi Suomesta?
  - *miksi?

3. Ulkomailla

- Mitä teit?
- Miten sopeuduit?
- Minkälaiseksi elämäntapa muodostui?
  - *Poikkesiko se paljon elämäntavastasi Suomessa?
- Minkälainen koti sinulla oli?
  - *Oliko yhteys Suomeen kodissa läsnä?
  - *Säilytitkö suomalaisia traditioita?
- Miten pidit yhteyttä Suomeen?
  - *Piditkö yhteyttä läheisiisi?
    - tunsitko, että pystyit pysymään mukana heidän elämänvaiheissaan?
    - olitko joihinkin jatkuvasti yhteydessä?
  - *Kävitkö välillä Suomessa?
  - *Seurasitko Suomessa tapahtuvia asioita?
- Minä pidit itseäsi ulkomailla? Minä toiset pitivät sinua?
  - *Miltä oma suomalaisuutesi tuntui?
  - *Tunsitko muuttuneesi jotenkin Suomesta lähdön jälkeen?
- Oliko ikävä Suomea?
  - *Mitä asioita oli ikävä?

- Miltä Suomi näytti etäältä katsottuna?
  - *Muuttuiko Suomi-kuva jotenkin?
  - *Muuttuiko käsitys positiivisemmaksi vai tulitko kriittisemmäksi?
- Olitko "kotona" asuinmaassasi?

4. Kodin määrittely

- Mitä koti merkitsee ja tarkoittaa sinulle?
  - *Mikä tekee kodista kodin?
  - *Minkälainen olisi ihannekoti?

5. Kotiinpaluu

- Miksi palasit Suomeen?
- Minne palasit ja mistä?
  - *Oliko asunto valmiina?
- Miten olit valmistautunut paluuseesi?
- Minkälaisia tavoitteita ja odotuksia sinulla oli palaamisen suhteen?
- Miltä palaaminen tuntui?

Yhteiskunnasta

- Miten odotukset ja todellisuus kävivät yksiin?
- Minkälaisiin asioihin kiinnitit huomiota Suomessa?
- Minkälaiset muutokset yhteiskunnassa ja ihmisten arkielämässä pistivät silmään?
  - *Pettymyksiä ja ilon aiheita
- Minkälaiset asiat pelottivat?

Kotiinpaluusta

- Minkälaiseen asuntoon asetuit?
  - *Oliko asunto tuttu ennestään?
- Miltä tutut paikat näyttivät?
  - *Minkälaisia muutoksia?
  - *Miltä muutokset tuntuivat?
- Oliko sinulla läheisiä odottamassa paluutasi?
  - *Olivatko tutut ihmiset paikallaan?
  - *Olivatko he muuttuneet jotenkin?
  - *Kertoivatko he sinun muuttuneen?
  - *Miten elämä lähti sujumaan heidän kanssaan?
  - *Saitko tukea paluussasi?
  - *Pystyitkö purkamaan kokemuksiasi riittävästi?
  - *Keistä muodostui läheisimmät ihmiset?

- Minkälaisissa tilanteissa tunsit olevasi ulkopuolinen ja minkälaisissa taas sisällä?
  - *Tunsitko yhteenkuuluvuutta?
  - *Saitko ymmärrystä?
  - *Helpotusta ja ahdistusta?
- Oudoksuttiinko käytöstäsi joissain tilanteissa?
  - *Millaisissa?
- Miten sinuun yleensä suhtauduttiin?
  - *Kohtasitko ennakkoluuloja?
  - *Kenä pidit itseäsi?
- Minkälaiseen joukkoon tunnet kuuluvasi?
- Miten arkipäivän elämä alkoi sujua?
- Minkälainen elämäntavan muutos paluu oli sinulle?

Kodin rakentaminen

- Miten lähdit rakentamaan kotia?
- Onko kotisi nyt näköisesi?
  - *Mitkä ovat rakkaimpia esineitäsi?
- Onko kodissasi nyt niitä kodin elementtejä, joita oli ikävä?
- Näkyykö kodissasi selvästi yhteys menneisyyteen?
  - *Esineitä
  - *Pidätkö muuten yhteyttä?
  - *Ikävöitkö?
- Minkälainen tunneside sinulla on nyt kotiisi?
  - *Muistot ovat tärkeä osa kotia. Joka niitä on?

- Vieläkö voisit harkita lähteväsi Suomesta?
- Tuntuuko siltä, että nyt voi olla jo rennosti Suomessa?